

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СТАРОВОЙТ ЛЮДМИЛА ЛЕОНІДІВНА

УДК 338.2:336.22

ДИСЕРТАЦІЯ

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ
НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством
08 - Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Л.Л. Старовойт

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: Левченко Олександр Миколайович, д.е.н., професор

Кропивницький - 2021

АНОТАЦІЯ

Старовойт Л. Л. Державне регулювання оподаткування доходів населення в умовах євроінтеграції. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Центральноукраїнський національний технічний університет МОН України, Кропивницький, 2021.

Дисертацію присвячено науково-теоретичному обґрунтуванню методичних основ та практичних рекомендацій щодо вдосконалення регулятивної ефективності податку на доходи фізичних осіб як інструменту державного впливу на доходи населення. Дослідження концепцій державного регулювання доходів населення виявили, що сучасна економічна наука, враховуючи тенденції економічного розвитку, змістила проблематику досліджень на вирішення питань впливу податків на добробут населення, проблем бідності, нерівності розподілу доходів та розширення бази оподаткування, а основну роль в регулюванні доходів відведено системі оподаткування. У роботі узагальнено теоретичні положення щодо ролі держави у регулюванні доходів населення, визначено цілі та завдання такого регулювання, а також нові «функції», які почали виконувати держави світу у зв'язку з поглибленням процесів глобалізації, інформатизації та демократизації.

Узагальнено наукові підходи до тлумачення сутності понять «державне регулювання економіки», «доходи населення» та «податковий механізм». Досліджено системний характер впливу податкового механізму на перерозподіл доходів, що прослідковується в його компонентній структурі, яка складається з сукупності елементів, що створюють певний рівень податкового навантаження та формують певний фіскально-соціальний ефект на доходи, залежно від обраної мети та цілей податкової політики. Визначено основні інструменти податкового механізму та обґрунтовано їх вплив на ефективність перерозподілу доходів населення.

Ретроспективний аналіз зміни нормативно-правового аспекту державного регулювання оподаткування доходів населення в Україні дозволив виявити зміну цілей державної політики доходів та визначити наслідки реалізованих реформ.

Порівняльний аналіз вітчизняної та європейської практики податкового регулювання доходів населення, виявив їх схожість за більшістю формальних ознак та означив системні проблеми впливу податкових інструментів на регулювання доходів населення в Україні. Крім того, виявлено вищий рівень податкового навантаження на доходи від заробітної плати, порівняно з середнім по країнах ЄС, що однак, не підтверджується схожим рівнем життя в Україні.

Аналіз регуляторних властивостей дії податкового механізму на доходи від заробітної плати в Україні дав змогу оцінити його вплив на вирівнювання доходів та зміну податкового навантаження. Ідентифіковано відсутність диференційованого підходу до оподаткування та різке підвищення податкового навантаження після втрати права на застосування податкової соціальної пільги, а також дійти висновку, що застосування єдиної ставки податку не відповідає принципу соціальної справедливості оподаткування доходів населення (рівень навантаження залишається постійною величиною незалежно від величини доходу). Обґрунтовано фактори, що впливають на фіскальну ефективність надходжень податку на доходи фізичних осіб в Україні, визначено національні особливості регуляторного впливу цієї групи податків на рівень життя громадян.

В роботі зауважено, що стратегічними пріоритетами реформування державного регулювання оподаткування доходів населення є вирішення «застарілих» проблемам функціонування економіки: тінізація доходів, корупція, девальвація гривні, відсутність стабільного економічного росту та зростання розміру державного боргу. Означені виклики значною мірою впливають на результативність будь-яких трансформацій в сфері державного регулювання доходів населення. Автором сформульовано основні причини вказаних проблем, їх вплив на розподіл доходів населення та побудову податкового механізму, запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

З метою розв'язання наявних в Україні проблем державного регулювання доходів населення, автором запропоновано напрями трансформації нормативно-правової складової механізму державного регулювання доходів населення, розроблені з урахуванням позитивного європейського досвіду та поступового підходу до реформування. В межах кожного з часових періодів запропоновано напрями вдосконалення діючого механізму оподаткування доходів населення, серед яких: запровадження прогресивної ставки податку, основної податкової соціальної пільги, удосконалення ряду податкових соціальних пільг та виплат (підпункти 169.1.1, 169.1.2, 169.1.3 та 169.1.4 Податкового кодексу України), використання непрямих методів виявлення прихованих від оподаткування доходів.

В результаті дослідження зміни податкового навантаження на заробітну плату від податку на доходи фізичних осіб, виявлено його значне зростання після втрати права на застосування податкових соціальних пільг та регресивне зростання для високого рівня доходу. З метою усунення даних диспропорції механізму оподаткування, автором побудовано сім моделей, в межах яких знайдено значення коригувальних коефіцієнтів до основної ставки податку, що виведені на основі кореляції суми доходу й ставки податку та які дозволяють змінити податкове навантаження на доходи в такий спосіб, щоб реалізувати поступове зростання такого навантаження зі збільшенням розміру доходу на кожну додаткову гривню.

Розроблено моделі трансформації основних елементів податкового механізму, для кожного з яких повторюються вихідні параметри (умови та припущення), які повторюють або дещо змінюють норми поточного механізму. Для кожної з моделей описано очікуваний соціально-економічний ефект від впровадження, що призвело до логіки розрахунку коефіцієнтів коригування до базової ставки податку на заробітну плату, які дозволяють рівномірно збільшувати навантаження на прибуток з кожною додатковою гривнею.

Наукові положення, висновки і пропозиції, що виносяться на захист, сформульовані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у

співавторстві, у дисертації використано лише ті положення та ідеї, що належать автору.

Прикладне значення результатів дисертаційного дослідження полягає у можливості використання запропонованих методичних положень та практичних рекомендації для вдосконалення регулятивної ефективності податку на доходи фізичних осіб як інструменту державного впливу на доходи населення. Впровадження результатів дисертаційного дослідження засвідчено відповідними довідками Департаменту фінансів та Департаменту регіонального розвитку Чернівецької обласної державної адміністрації.

Ключові слова: державне регулювання, доходи населення, податковий механізм, податок на доходи фізичних осіб, диференціація доходів, податкове навантаження, регулятивна ефективність податку, нерівність розподілу доходів.

ANNOTATION

Starovoit L. L. State Regulation of Personal Income Taxation in The Context of European Integration. – Qualification scientific work with the manuscript copyright.

The thesis for the Candidate Degree in Economics: 08.00.03 – Economy and Management of a National Economy. – Central Ukrainian National Technical University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kropyvnytskyi, 2021.

The dissertation is devoted to the scientific and theoretical substantiation of methodical bases and practical recommendations on improvement of regulatory efficiency of the personal income tax as the tool of the state influence on the incomes of the population. Studies of the concepts of state regulation of income revealed that modern economics, taking into account trends in economic development, has shifted research to address the impact of taxes on welfare, poverty, inequality of income distribution and expanding the tax base, and the main role in income regulation is assigned to the tax system. The paper summarizes the theoretical provisions on the role of the state in regulating incomes, defines the goals and objectives of such regulation, as

well as new "functions" that began to perform in the world in connection with the deepening of globalization, informatization and democratization.

Scientific approaches to the interpretation of the essence of the concepts "state regulation of economy", "income of the population" and "tax mechanism" are generalized. The systemic nature of the tax mechanism's influence on income redistribution, which is traced in its component structure, which consists of a set of elements that create a certain level of tax burden and form a certain fiscal and social effect on income, depending on the chosen goal and objectives of tax policy. The main instruments of the tax mechanism are identified and their impact on the efficiency of redistribution of income is substantiated.

A retrospective analysis of changes in the legal aspect of state regulation of personal income taxation in Ukraine revealed a change in the goals of state income policy and determine the consequences of the implemented reforms.

A comparative analysis of domestic and European practices of tax regulation of household income, revealed their similarity in most formal features and identified systemic problems of the impact of tax instruments on the regulation of household income in Ukraine. In addition, a higher level of tax burden on income from wages was revealed, compared to the average in the EU countries, which, however, is not confirmed by the similar standard of living in Ukraine.

The analysis of the regulatory properties of the tax mechanism on wage income in Ukraine made it possible to assess its impact on income equalization and changes in the tax burden. The lack of a differentiated approach to taxation and a sharp increase in the tax burden after the loss of the right to apply social tax benefits were identified, and it was concluded that the application of a single tax rate does not comply with the principle of social fairness of income taxation. The factors influencing the fiscal efficiency of personal income tax revenues in Ukraine are substantiated, the national peculiarities of the regulatory impact of this group of taxes on the living standards of citizens are determined.

The paper notes that the strategic priorities of reforming state regulation of personal income taxation are solving "outdated" problems of the economy: shadowing

of income, corruption, devaluation of the hryvnia, lack of stable economic growth and increasing public debt. These challenges significantly affect the effectiveness of any transformations in the field of state regulation of income. The author formulates the main causes of these problems, their impact on the distribution of income and the construction of a tax mechanism, suggests possible ways to solve them.

In order to solve the existing problems of state regulation of income in Ukraine, the author proposes directions for the transformation of the legal component of the mechanism of state regulation of income, developed taking into account the positive European experience and a gradual approach to reform. Within each of the time periods, directions for improving the current mechanism of personal income taxation are proposed, including: introduction of a progressive tax rate, basic social tax benefits, improvement of a number of social tax benefits and payments (subparagraphs 169.1.1, 169.1.2, 169.1.3 and 169.1.4 of the Tax Code of Ukraine), the use of indirect methods of identifying income hidden from taxation.

As a result of the study of changes in the tax burden on wages from personal income tax, it showed a significant increase after the loss of the right to apply social tax benefits and regressive growth for high incomes. In order to eliminate the data of the disproportion of the tax mechanism, the author built seven models, within which the values of adjustment factors to the basic tax rate were found, based on the correlation of income and tax rate and which allow to change the income tax burden in such a way as to growth of such load with increase in the size of the income for each additional hryvnia.

Models of transformation of the main elements of the tax mechanism have been developed, for each of which the initial parameters (conditions and assumptions) are repeated, which repeat or slightly change the norms of the current mechanism. For each of the models, the expected socio-economic effect of the implementation is described, which led to the logic of calculating the adjustment coefficients to the basic wage tax rate, which allow to evenly increase the profit burden with each additional hryvnia.

Scientific provisions, conclusions and proposals submitted for defense, formulated by the author himself. Of the scientific works published in co-authorship, the dissertation uses only those provisions and ideas that belong to the author.

The applied significance of the results of the dissertation research lies in the possibility of using the proposed methodological provisions and practical recommendations to improve the regulatory efficiency of personal income tax as a tool of state influence on household incomes. The implementation of the results of the dissertation research is certified by the relevant certificates of the Department of Finance and the Department of Regional Development of the Chernivtsi Oblast' State Administration, Central Ukrainian National Technical University.

Keywords: state regulation, incomes of the population, tax mechanism, personal income tax, income differentiation, tax burden, regulatory efficiency of tax, inequality of income distribution.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз даних

1. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Роль первинних і вторинних доходів у структурі доходів населення. *Наукові праці НДФІ*. 2011. Вип. 4 (57). С. 31-38. Включено до ICI World Journals (0,3 друк. арк.).

2. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Проблеми забезпечення ефективності методів державного регулювання первинних та вторинних доходів населення в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2012. Вип. I (45). С. 315-321. Включено до Google Scholar, Index Copernicus (0,3 друк. арк.).

3. Жебчук (Старовойт) Л. Л., Жебчук Р. Л. Необхідність державного регулювання первинних і вторинних доходів населення в умовах реформування системи державних фінансів в Україні. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*. 2012. Вип. 592. С. 134-138. Включено до Index Copernicus (заг. обсяг 0,2 друк. арк., особисто автору належить 0,15 друк. арк.).
Особистий внесок здобувача: досліджено наукові погляди представників різних

економічних шкіл на межі державного втручання в розподіл доходів населення, проаналізовано чинники, що обумовлюють необхідність перебудови діючої системи оподаткування доходів населення та запропоновано напрями удосконалення податкового регулювання.

4. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Податок з доходів фізичних осіб: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2012. Вип. III (47). С. 278-283. Включено до Google Scholar, Index Copernicus (0,25 друк. арк.).

5. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Стягнення внесків до фондів соціального страхування як елемент механізму державного регулювання доходів населення. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 2. С. 126-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2012_2_15. Включено до «Google Академія» (0,3 друк. арк.).

6. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Податок на нерухомість як елемент оподаткування особистих доходів населення. *Наукові праці НДФІ*. 2013. Вип. 3 (64). С. 90-97. Включено до Google Scholar, Research Bible, Index Copernicus ICI World Journals (0,3 друк. арк.).

7. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Прожитковий мінімум як складова механізму державного регулювання доходів населення. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2013. Вип. III (51). С. 248-253. Включено до Google Scholar, Index Copernicus (0,25 друк. арк.).

8. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Фіскальне партнерство: ефективна взаємодія держави та платників податків. *Наукові праці НДФІ*. 2014. Вип. 2 (67). С. 88-94. Включено до Google Scholar, Research Bible, Index Copernicus ICI World Journals (0,1 друк. арк.).

9. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Нерівність розподілу доходів в контексті перебудови існуючої моделі оподаткування в країні. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*. 2014. Вип. 681. С. 99-101. Включено до Index Copernicus (0,1 друк. арк.).

10. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Удосконалення пільгового механізму системи оподаткування доходів населення. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Економіка*. Чернівці : ЧНУ. 2014. Вип. 717. С. 133-135. Включено до Index Copernicus (0,1 друк. арк.).

11. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Розподіл податкового навантаження в контексті оцінки ефективності здійснення податкової політики. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6. Ч.4. С. 213-216. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_6%284%29__55. Включено до Index Copernicus International (Республіка Польща) (0,2 друк. арк.).

12. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Удосконалення фіскальної складової механізму державного регулювання доходів населення. *Економіка розвитку*. 2014. № 3 (71). С. 64-68. Включено до Scopus, Index Copernicus (0,2 друк. арк.).

Статті у періодичних наукових виданнях іноземних держав

13. Павлович (Старовойт) Л. Л. Перспективы реформирования налогового механизма государственного регулирования доходов населения в Украине в контексте евроинтеграции. *Вестник Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. 2017. № 2. С. 68-75. Включено до Index Copernicus, The Global Index for Continuing Resources (0,3 друк. арк.).

14. Павлович (Старовойт) Л. Л. Вызовы реформирования налогового механизма государственного регулирования доходов населения в Украине. *Восточно Европейский научный журнал*. 2021. № 1 (65). С.63-69. Включено до Index Copernicus, ICI World of Journals (0,3 друк. арк.).

15. Pavlovych (Starovoit) L., Nikiforov P. Income tax as a Component of Financial Capacity of New Amalgamated Communities in Ukraine. *Studium Europy Środkowe I Wschodniej*. – 2020. NR 14 Grudzień. S. 189-206. Включено до Index Copernicus (заг. обсяг 0,7 друк. арк., особисто автору належить 0,6 друк. арк.). *Особистий внесок здобувача: досліджено роль податку на доходи фізичних осіб у формуванні дохідної частини державного та місцевих бюджетів, проаналізовано вітчизняний та європейський досвід оподаткування даної групи доходів,*

визначено наявні диспропорції податкового механізму та запропоновано напрямки удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб, враховуючи часовий лаг реформ.

Публікації в інших виданнях

16. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Роль держави у перерозподілі доходів населення в умовах ринкових перетворень. *Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем*: зб. тез XI Всеукр. наук.-практ. конф. аспірантів та студентів, 16-17 берез. 2011 р. Львів: Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного банку України, 2011. С. 25-27. (0,1 друк. арк.).

17. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Податковий кодекс України: змін в системі прямого оподаткування. *Реорганізація інституційної архітектури в посткризовий період розвитку економіки*: матеріали X-ї Всеукр. ювілейної наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених, 14-16 квіт. 2011 р. Чернівці: ЧНУ, 2011. С. 74-75. (0,1 друк. арк.).

18. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Удосконалення податку з доходів фізичних осіб в Україні. *Розвиток фінансової системи України в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. конф., 26-27 трав. 2011 р. Київ: ДННУ «Академія фінансового управління», 2011. С. 156-158. (0,1 друк. арк.).

19. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Податок на нерухомість як елемент оподаткування особистих доходів населення: проблеми впровадження та перспективи розвитку для України. *Суперечності та тенденції сучасної економічної динаміки*: матеріали I-ї Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених, 19-21 квіт. 2012 р. Чернівці: ЧНУ, 2012. С. 217-218. (0,1 друк. арк.).

20. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Шляхи розвитку податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду. *Актуальні питання фінансової та бюджетно-податкової політики в контексті реалізації Програми економічних реформ на 2012-2014 роки*: матеріали наук.-

практ. конф., 17-18 трав. 2012 р. Київ: ДННУ «Академія фінансового управління», 2012. С. 124-127. (0,2 друк. арк.).

21. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Внески до фондів державного соціального страхування як елемент регулювання доходів населення. *Маркетинг та брендінг територій: проблеми регіонального розвитку*: матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф., 5-6 жовт. 2012 р. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. С. 68-70. (0,1 друк. арк.).

22. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Податкові пільги в контексті забезпечення ефективності податкової політики країни. *Ринкова природа інституційних трансформацій сучасних економічних систем*: матеріали II-ї Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених, 18-20 квіт. 2013 р. Чернівці: ЧНУ, 2013. С. 140-141. (0,1 друк. арк.).

23. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Фіскальне партнерство: взаємодія держави та платників податків. *Фінанси, грошовий обіг та кредит в сучасних умовах* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., 17 трав. 2013 р. Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2013. С. 145-148. (0,2 друк. арк.).

24. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Проблеми регулювання податкового навантаження на доходи фізичних осіб в Україні. *Розвиток України очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів, 28 бер. 2014 р. Дніпропетровськ: Середняк Т.К., 2014 р. С. 117-119. (0,1 друк. арк.).

25. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Проблеми діючого в Україні механізму державного регулювання доходів населення. *Детермінанти сучасного розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальної нестабільності*: матеріали III-ї Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених, 24-26 квіт. 2014 р. Чернівці : ЧНУ, 2014. Ч.1. С. 108-110. (0,1 друк. арк.).

26. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Оподаткування депозитів як елемент механізму регулювання доходів населення. *Актуальні проблеми посткризового розвитку банківського сектору України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та

аспірантів, 15-16 трав. 2014 р. Київ: ДП «Прінт Сервіс», 2014. Т.І. С. 228-231. (0,1 друк. арк.).

27. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Удосконалення фіскальної складової державного регулювання оподаткування доходів фізичних осіб. *Соціально-економічні перспективи розвитку України в XXI столітті*: зб. тез доповідей II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 27 трав. 2014 р. Тернопіль: «Вектор», 2014. С. 55-58. (0,2 друк. арк.).

28. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Виклики для системи оподаткування доходів населення в кризовий період. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, 17–18 квіт. 2015 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 21-23. (0,1 друк. арк.).

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	16
ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ	26
1.1. Концепції державного регулювання доходів населення	26
1.2. Податковий механізм регулювання доходів населення як складова державного регулювання	42
1.3. Основні тенденції становлення та розвитку системи оподаткування доходів населення в Україні	59
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	73
2.1. Порівняльний аналіз ефективності державного регулювання оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та країнах ЄС	73
2.2. Оцінка ефективності оподаткування доходів населення в контексті впливу на доходи бюджетів	89
2.3. Дослідження регулятивного впливу процесів оподаткування на рівень життя населення	103
Висновки до розділу 2	117
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	120
3.1. Стратегічні пріоритети реформування державного регулювання оподаткування доходів населення в умовах активізації євроінтеграційних процесів	120
3.2. Напрями трансформації нормативно-правової складової механізму державного регулювання оподаткування доходів населення	133

3.3. Моделювання зміни ставок податку на доходи фізичних осіб та їх впливу на соціально-економічний розвиток	147
Висновки до розділу 3	162
ВИСНОВКИ	164
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	168
ДОДАТКИ	190

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ІРЛП – індекс розвитку людського потенціалу

ЄС – Європейський Союз

ЄСВ – єдиний соціальний внесок

МВФ – Міжнародний валютний фонд

НМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ОЕСР - Організації економічного співробітництва та розвитку (далі -

ООН – Організація Об'єднаних націй

ПДФО – податок на доходи фізичних осіб

ПМ – прожитковий мінімум

ПСП – податкова соціальна пільга

ФСС – фонди соціального страхування

ITR – implicit tax rate

BEPS - Base Erosion and Profit Shifting

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ряд світових фінансово-економічних криз останнього десятиліття, посилення глобалізаційних процесів та інтенсифікація розвитку інформаційних систем зумовили посилення ролі держави в регулюванні соціально-економічних процесів та вказали на необхідність підвищення регулятивної ефективності оподаткування як інструменту зниження нерівності та соціальної диференціації. Вітчизняна система оподаткування доходів населення за роки незалежності зазнала багатьох змін та за більшістю формальних ознак відповідає аналогічним системам країн-членів Європейського Співтовариства. Водночас у внутрішній структурі механізму оподаткування доходів населення наявні диспропорції, які важливо усунути.

Стратегічний євроінтеграційний вектор економічного розвитку передбачає, що основним пріоритетом реформування державного регулювання доходів населення в Україні є підвищення соціальної справедливості їх оподаткування з акцентом на потреби індивіда та має на меті вирішити такі проблеми глобалізаційного світу як бідність й нерівність розподілу доходів. Це зумовлює необхідність формування такої системи оподаткування доходів населення, яка б більшою мірою відповідала сучасним принципам оподаткування та інклюзивного економічного зростання, враховувала європейську практику та макроекономічні виклики. Саме тому при реформуванні оподаткування доходів населення важливим є пошук такого поєднання інструментів податкового механізму, який би забезпечив встановлення розумного балансу між фіскальною достатністю, регулятивною ефективністю та соціальною справедливістю. Пошук шляхів вирішення даної проблеми є предметом досліджень багатьох учених в усьому світі, але досі залишається дискусійним, що й зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Дослідження та вирішення проблем державного регулювання оподаткування доходів населення мають глибоку ретроспективну історію та розглядаються в

численних роботах класиків економічної теорії: А. Сміта, Д. Рікардо, А. Лаффера, М. Лоренца, Дж. С. Міля, А. Маршалла, А. Пігу, Е. Хансена, Е. Ліндаля, Т. Пікетті, П. Самуельсона, Дж. М. Кейнса, В. Парето, Г. Седжвіка, Дж. Слемрода, К. Вікселя, які в різний час доводили необхідність та доцільність втручання держави в регулювання доходів населення інструментами податкового механізму. Їх ідеї отримали подальшого розвитку в працях сучасних зарубіжних науковців, серед яких: Е. Аткинсон, Ш. Бланкарт, Р. Бланк, Дж. Б'юкенен, А. Гарбергер, Е. Саєз, Е. Селігман, Дж. Стігліц та А. Шах.

Дослідженню теоретичних та практичних аспектів ролі держави в регулюванні доходів населення та людського капіталу, вивченню шляхів удосконалення нормативно-правової складової їх оподаткування в напрямку підвищення регулятивної ефективності, присвячені роботи таких вітчизняних вчених: В. Андрущенко, Т. Єфименко, Т. Кізими, В. Кіндзерського, А. Колота, А. Лісового, А. Крисоватого, О. Левченка, І. Луніної, О. Магопець, І. Макаренка, М. Мельник, Н. Попадинця, М. Семикіної, В. Сибірцева, В. Суторміної, А. Соколовської, Л. Тарангул, О. Ткачук, В. Федосова, Л. Червинської, Н. Шалімової, К. Швабія та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконана згідно з планами наукових досліджень Центральноукраїнського національного технічного університету в межах тем: «Фінансово-бюджетна політика економічного розвитку в умовах поглиблення інтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0118U006201), у межах якої дисертантом запропоновані теоретико-методичні та практичні підходи щодо вдосконалення податку на доходи фізичних осіб, сформовані на основі позитивного європейського досвіду; «Податкове планування та адміністрування як складова державної та регіональної політики соціально-економічного розвитку» (номер державної реєстрації 0115U006031), під час виконання якої автором здійснено ретроспективний аналіз реформування елементів податку на доходи фізичних осіб та фіскальних ефектів від адміністрування даного податку, що дозволило виявити відсутність довгострокового прогнозування державної

політики доходів. Результати досліджень автора використані при підготовці науково-дослідної роботи ДННУ «Академія фінансового управління» Міністерства освіти і науки України за темою «Забезпечення конкурентних переваг податкової системи» (номер державної реєстрації 0113U004819), у межах якої дисертантом надано пропозиції щодо вдосконалення ставки податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати та доповнення переліку випадків для застосування податкової соціальної пільги.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних положень та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення державного регулювання доходів населення від заробітної плати з використанням інструментів податкового механізму.

Для досягнення визначеної мети в дисертації поставлено і вирішено такі завдання:

узагальнити наукові погляди щодо ролі держави в регулюванні доходів населення, визначити мету та цілі такого регулювання в сучасних умовах;

дослідити сутність та структуру податкового механізму регулювання доходів населення та ідентифікувати його основні інструменти;

систематизувати етапи становлення та особливості розвитку оподаткування доходів населення в Україні, виявити наслідки реалізованих податкових реформ;

ідентифікувати системні проблеми впливу податкових інструментів на регулювання доходів населення в процесі здійснення порівняльного аналізу ефективності державного регулювання оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та країнах ЄС;

обґрунтувати чинники, що впливають на фіскальну ефективність надходжень від податку на доходи фізичних осіб в Україні;

визначити національні особливості регулятивного впливу податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати на рівень життя громадян;

запропонувати напрями вдосконалення діючого механізму державного регулювання оподаткування доходів населення, враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку економіки та макроекономічні виклики реформування;

удосконалити методичні підходи до розрахунку ставки податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати в контексті підвищення справедливості оподаткування даної групи доходів.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання доходів населення за допомогою інструментів оподаткування.

Предметом дослідження є теоретико-методичні положення та практичні аспекти регулятивної ефективності податку на доходи фізичних осіб.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених у дисертаційній роботі завдань використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання.

У процесі дослідження використано методи: *діалектичний, структурний системний і наукової абстракції* – дали можливість комплексно і всебічно розглянути теоретичні засади державного регулювання оподаткування доходів населення, визначити особливості побудови податкового механізму та його елементів, а також уточнити базові економічні поняття наукового дослідження (пп. 1.1-1.2); *історико-логічний та якісного контент-аналізу* – обрано для дослідження основних етапів розвитку вітчизняної системи оподаткування доходів населення та нормативно-правового забезпечення державного регулювання оподаткування доходів населення (пп. 1.3); *узагальнення, ретроспективний та комплексного аналізу* – у ході вивчення європейського досвіду державного регулювання оподаткування доходів населення (пп. 2.1-2.3); *порівняльного аналізу, факторний та метод групування* – з метою проведення порівняльного аналізу ефективності державного регулювання оподаткування доходів населення в Україні та країнах ЄС (пп. 2.3); *аналізу та синтезу, індукції та дедуції, наукового абстрагування та елімінування* – для оцінки ефективності оподаткування доходів населення в контексті впливу на доходи бюджетів та регулятивного впливу процесів оподаткування на рівень життя населення (пп. 2.1-2.2); *системно-структурного аналізу та наукового узагальнення* – під час розроблення стратегічних орієнтирів та напрямів реформування системи оподаткування доходів населення в Україні (пп. 3.1-3.2); *економіко-математичного моделювання та наукового абстрагування* – при моделюванні

зміни ставок податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати та трансформації діючого механізму оподаткування доходів населення (пп. 3.3).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України з питань оподаткування доходів населення; статистичні, аналітичні та звітні матеріали Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Рахункової палати України, Пенсійного фонду України; матеріали таких міжнародних організацій як Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейська комісія, Організація економічного співробітництва та розвитку, Євростат; праці вітчизняних та зарубіжних науковців та матеріали дослідницьких інституцій, фондів, громадських організацій тощо.

Наукова новизна результатів досліджень. Наукові результати, одержані автором, полягають у поглибленні теоретико-методичних положень та розробленні науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення регулятивної ефективності податку на доходи фізичних осіб як інструменту державного впливу на доходи населення.

Основні результати дослідження, які містять наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

використовуючи інструментарій математичного моделювання, розраховано значення коригувального коефіцієнту до основної ставки податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати, застосування якого дозволяє здійснити коригування податкового навантаження на доходи в такий спосіб, щоб забезпечити його поступове зростання зі збільшенням розміру доходу на кожную додаткову гривню. Вказаний підхід дає змогу підвищити регулятивну ефективність податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати, реалізувати дотримання принципу соціальної справедливості в оподаткуванні доходів населення та врахувати позитивний європейський досвід в даній сфері;

удосконалено:

підходи до побудови структури податкового механізму державного регулювання доходів, зокрема запропоновано будувати її на компонентній основі, шляхом включення цілей, задач, функцій та принципів державного регулювання доходів населення, а також суб'єктів та об'єктів регулювання, форм оподаткування, податкових методів та інструментів, що дозволило відобразити залежність елементів податкового механізму від мети податкової політики держави та їх впливу на формування певного рівня податкового навантаження й фінскально-соціального ефекту на доходи;

методичні підходи до визначення ефективності впливу податкових інструментів на регулювання доходів населення в Україні та країнах ЄС, що враховують аналіз показників результативності податкової політики та позиції країн у міжнародних рейтингах та дозволяють ідентифікувати системні проблеми справляння податку на доходи фізичних осіб;

науково-практичне обґрунтування регулятивної ефективності податку на доходи фізичних осіб, здійсненого на основі методу математичного моделювання впливу ставки податку на доходи від заробітної плати, що дало змогу визначити особливості регулятивного впливу даного податку на рівень життя населення, зміну глибини нерівності та диференціації розподілу доходів (виявлено відсутність зміни рівня податкового навантаження при зростанні доходів, що порушує принцип соціальної справедливості оподаткування та низьку ефективність податкових соціальних пільг у коригуванні податкового навантаження на доходи);

набули подальшого розвитку:

теоретичні положення щодо ролі держави в регулюванні доходів населення, що дозволило визначити мету та цілі такого регулювання, а також сформулювати нові функції держави, виникнення яких зумовлено актуальними глобалізаційними викликами (вирішення проблем бідності та нерівності розподілу доходів і багатства);

визначення основних тенденцій розвитку державного регулювання оподаткування доходів населення в Україні, шляхом дослідження зміни цілей

такого регулювання, що дозволило сформулювати наслідки реалізованих реформ та окреслити основні аспекти податкового механізму, що потребують удосконалення;

визначення чинників, що впливають на величину фіскальних ефектів від оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, дослідження яких дозволило виявити значну кореляцію розмірів податкових надходжень від характеру ставки податку (пропорційна чи прогресивна шкала), величини бази оподаткування та розміру мінімальної заробітної плати;

погляди щодо напрямів трансформації державного регулювання оподаткування доходів населення в Україні на довгострокову перспективу, що враховують глобальні тенденції розвитку податкових систем країн ЄС, визначення резервів росту економіки й зменшення фіскального навантаження на доходи фізичних осіб від заробітної плати, які відповідають вимогам соціальної справедливості та сприяють підвищенню регулятивної ефективності оподаткування, що, на відміну від більшості діючих підходів, дозволяє реалізувати поступовий підхід до проведення реформ через розділення напрямків їх реалізації за часовими періодами.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих методичних положень та практичних рекомендацій для вдосконалення ефективності державного регулювання доходів населення від заробітної плати з використанням інструментів податкового механізму. Положення дисертаційного дослідження щодо моделювання впливу різних моделей оподаткування на доходи фізичних осіб від заробітної плати з метою прийняття ефективних управлінських рішень та зменшення податкового навантаження на соціально незахищені категорії населення використані Департаментом фінансів Чернівецької обласної державної адміністрації при підготовці пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового аспекту державного регулювання оподаткування доходів населення в контексті підвищення рівня легалізації зайнятості та виплати заробітної плати (довідка №927 від 27.12.2019 р.). Науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення

елементів податкового механізму як складової державного регулювання доходів населення, результати порівняльного аналізу особливостей оподаткування доходів населення в Україні й країнах ЄС, висновки щодо проблематики регулятивної та фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб використано Департаментом регіонального розвитку Чернівецької обласної державної адміністрації при розробленні Програми економічного і соціального розвитку Чернівецької області на 2020 рік, затвердженої рішенням тридцять п'ятої сесії Чернівецької обласної ради VII скликання від 18 грудня 2019 року за №222-35/19, а запропоновані в дисертаційному дослідженні стратегічні пріоритети реформування державного регулювання оподаткування доходів населення враховані при розробленні Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2027 року (довідка №04/1217 від 18.06.2020).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним, самостійно виконаним дослідженням, в якому викладено авторський підхід щодо поглиблення теоретико-методичних положень та розроблення науково-практичних рекомендацій з удосконалення регулятивної ефективності податку на доходи фізичних осіб в Україні в умовах активізації євроінтеграційних процесів. Наукові результати, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї та положення, що належать дисертанту.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методичні положення, результати та висновки дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних науково-практичних конференціях: «Суперечності та тенденції сучасної економічної динаміки» (м. Чернівці, 19-21 квітня 2012 р.), «Маркетинг та брендинг територій: проблеми регіонального розвитку» (м. Чернівці, 5-6 жовтня 2012 р.), «Ринкова природа інституційних трансформацій сучасних економічних систем» (м. Чернівці, 18-20 квітня 2013 р.), «Детермінанти сучасного розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальної нестабільності» (м. Чернівці, 24-26 квітня 2014 р.), «Соціально-економічні перспективи розвитку України в XXI столітті» (м. Тернопіль, 27 травня 2014 р.); всеукраїнських

науково-практичних конференціях: «Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем» (м. Львів, 16-17 березня 2011 р.), «Реорганізація інституційної архітектури в посткризовий період розвитку економіки» (м. Чернівці, 14-16 квітня 2011 р.), «Розвиток фінансової системи України в сучасних умовах» (м. Київ, 26-27 травня 2011 р.), «Актуальні питання фінансової та бюджетно-податкової політики в контексті реалізації Програми економічних реформ на 2012-2014 роки» (м. Київ, 17-18 травня 2012 р.), «Фінанси, грошовий обіг та кредит в сучасних умовах» (м. Сімферополь, 17 травня 2013 р.), «Розвиток України очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти» (м. Харків, 28 березня 2014 р.), «Актуальні проблеми посткризового розвитку банківського сектору України» (м. Київ, 15-16 травня 2014 р.), «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи» (м. Львів, 17-18 квітня 2015 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 28 наукових працях, загальним обсягом 5,5 др. арк. (особисто автору належить 26 наукових праць обсягом 4,6 др. арк.), із них 12 статей – у наукових фахових виданнях України, 3 – у зарубіжних наукових виданнях (серед яких 1 – у виданні країн ОЕСР).

Обсяг і структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 214 сторінок (обсяг основного змісту роботи – 143 сторінки друкованого тексту), включає 18 таблиць, 6 рисунків, шість додатків. Список використаних джерел налічує 212 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

1.1. Концепцій державного регулювання доходів населення

Регулюванню доходів населення завжди приділяється значна увага науковців та практиків, адже вирішення питань добробуту населення, розміру доходів, справедливості їх оподаткування та перерозподілу, а також проблем подолання бідності завжди є ключовими при побудові моделі їх регулювання з боку держави. Через нездатність ринкового механізму до саморегулювання та ефективного розподілу суспільних благ, таке регулювання коригує зайнятість, диференціацію доходів населення, рівень бідності, знижує соціальну напругу через гарантування мінімального рівня доходів та надання соціальних пільг.

Складність проблеми перерозподілу доходів обумовлена відсутністю однозначної відповіді на запитання: «Який розподіл доходів вважати правильним?». Державний регулюючий вплив на доходи населення полягає у здійсненні заходів, спрямованих на запобігання негативних соціальних наслідків, пов'язаних зі становленням ринкового механізму та складається з матеріальних, інституційних і концептуальних складових. Матеріальна основа державного регулювання доходів залежить від обсягів національного виробництва та розмірів тієї частки, що перерозподіляється централізовано через державний бюджет. Інституційна - пов'язана з організацією процесу перерозподілу та діяльності відповідних установ, а концептуальна - спирається на використання тієї чи іншої теорії в урядовій соціальній політиці.

Сьогодні невід'ємною складовою державного регулювання економіки є не тільки економічний розвиток, а й забезпечення виконання соціальних функцій держави. Питання забезпечення суспільного добробуту, якості життя та соціального захисту населення вийшли на перший план. Наразі вже не викликає

сумнівів необхідність втручання держави в регулювання економіки та доходів зокрема. Однак так було не завжди. Виходячи з проведеного аналізу концепцій державного регулювання економіки в економічних теоріях (табл. 1.1) [1; 2], погляди щодо ролі та глибини втручання держави в процесі регулювання економіки змінювались із вдосконаленням виробництва та розвитком державотворення.

Таблиця 1.1

Розвиток концепцій державного регулювання економіки в економічних теоріях

Економічна теорія	Характеристика концепції
1	2
Меркантилізм (XVI - XVIII ст.) (А. Монкретьєн, Ж. Кольбер)	- доцільність надавання пільги певним галузям; - нагромадження грошового багатства можливе тільки за відповідної економічної політики держави; - протекціоністська політика щодо імпорту та заохочення експорту.
Політична економія (кінець XVIII – I пол. XIX ст.) (В. Петті, П. Буагільбер, А. Сміт, Д. Рікардо та ін.)	- держава є охоронцем природного порядку та приватної власності (А. Сміт); - відстоюється принцип державного невтручання в економіку (А. Сміт) - праця - основне джерело багатства; - існує обернена залежність між прибутком і зарплатою (Д. Рікардо).
Марксизм (II пол. XIX ст.) (К. Маркс, Ф. Енгельс)	- заперечення можливості держави змінити співвідношення між прибутком, процентами, рентою та заробітною платою (К. Маркс); - держава є найвищим інститутом організації суспільства, а її функція полягає у захисті панування одного класу над іншими.
Неокласицизм (кінець XIX – поч. XX ст.) (А. Маршалл, В. Парето, А. Пігу, Р. Солоу, М. Фрідман, А. Лаффер, А. Вагнер та ін.): - австрійська наукова школа (теорія граничної корисності) (К. Менгер, О. Бем-Баверк, Ф. Визер); - кембриджська наукова школа (теорія часткової рівноваги) (А. Маршалл); - лозаннська наукова школа (теорія загальної рівноваги) (Л. Вальрас, В. Парето)	- невтручання держави в економіку; - держава, що піклується про суспільні інтереси, - це лише міф (теорія суспільного вибору Дж. Бьюкенена); - доцільність скорочення соціальних витрат держави (М. Фрідман); - ідея вільного підприємництва при обмеженому державному регулюванні; - постійне зростання державних видатків через соціально-політичні, економічні та історичні підстави (А. Вагнер).

Продовження табл. 1.1

1	2
Кейнсіанство (30-і роки XX ст.) (Дж. М. Кейнс)	- активне державне втручання в регулювання економіки через бюджетну політику та державні витрати; - державні інвестиції й поточні витрати можна фінансувати в борг (ідея дефіциту державного бюджету).
Посткейнсіанство (сер. XX ст.) (Дж. Робінсон, П. Срафф, Н. Калдор, Е. Хансен та ін.)	- державні інвестиції й поточні витрати можна фінансувати в борг («дефіцитне фінансування»); - регулювання циклічного розвитку економіки за рахунок змін у державних доходах та витратах; - існування «керованих вбудованих бюджетних стабілізаторів», тобто податкових інструментів; - фіскальна політика є методом антициклічного регулювання (Е. Хансен).
Неолібералізм (сер. XX ст.) (В. Ойкен, А. Рюстов, А. Мюллер-Армак, Л. Брхард та ін.)	- основна функція держави - підтримка цілісності та стабільності суспільства через захист особистих свобод; - інвестиції у соціальну сферу та її розвиток повинна контролювати держава (В. Ойкен); - приватна власність та вільний ринок є механізмами децентралізації ухвалення рішень.
Інституціоналізм та неоінституціоналізм (XX ст.) (Т. Веблен, А. Шпітгоф, Р. - Г. Коуз, Дж.-К. Гелбрейт, В. Мітчел та ін.)	- прийнятність державного втручання в економіку; - важлива роль приділяється правилам державного управління; - соціальний контроль над економікою дає змогу досягти рівноваги та ефективно використовувати всі переваги ринкового механізму; - доцільність існування державних соціальних програм.

Джерело: узагальнено автором [1];[2]

Проведені дослідження розвитку концепцій державного регулювання економіки дають змогу зробити наступні висновки:

1) у період зародження та становлення фінансової науки (XVI – XIX ст.) вважалось доцільним обмежене державне регулювання економіки, тобто виконання так званої ролі наглядача, а таке втручання зводилось до виконання обмеженого кола функцій (регулювання зовнішньої торгівлі (меркантилізм), підтримання природного порядку та приватної власності (політична економія), захист класової ієрархії (марксизм), підтримання розвитку підприємництва (неокласицизм));

2) неспроможність ринку до саморегулювання та світова економічна криза 1929-1933 років ознаменувала крах теорії ринкового лібералізму та вказали на необхідність державного втручання в регулювання соціально-економічних

процесів. З цього часу активно почали відстоюватись погляди щодо неминучості активного державного втручання в регулювання економіки (кейнсіанство), а основними інструментами такого регулювання визнавалися бюджетна та податкова політика, що реалізуються через державні витрати, керовані «вбудовані бюджетні стабілізатори», фіскальну політику (посткейнсіанство) і соціальний захист населення (неолібералізм, інституціоналізм та неоінституціоналізм).

З розвитком концепцій державного регулювання економіки, змінювались також підходи до визначення суті поняття «державне регулювання економіки». Найчастіше для означення даної категорії використовують такі слова як: «система заходів», «діяльність», «сукупність форм та методів», «вплив», «набір інструментів», «система відносин» тощо. Однак, навіть сьогодні відсутнє єдине тлумачення терміну «державне регулювання економіки», оскільки різні вчені дають відмінні його трактування, застосовуючи різні підходи (інституціональний, функціональний тощо). Згідно з сучасним словником України, під державним регулюванням економіки слід розуміти «діяльність держави з підтримання стабільності відтворення та забезпечення умов для розвитку економіки» [3]. Відповідно до багатоаспектності трактування даного поняття, вважатимемо, що державне регулювання економіки - це діяльність держави, що здійснюється за допомогою наявних у неї інструментів та з метою цілеспрямованого впливу на структурні складові економіки країни та їх динаміку, відповідно до поставлених цілей та задля забезпечення умов для розвитку економіки.

Погляди щодо ролі держави в регулюванні доходів населення та глибини такого втручання постійно перебувають в динаміці та є предметом пошуку оптимальної моделі. На початку розвитку економічної науки вважалось, що через податок громадяни купують у держави послуги щодо підтримки порядку та охорони від нападу ззовні (теорія обміну) або що податок є результатом договору між громадянином і державою, відповідно до якого громадяни сплачують певну плату державі за охорону, захист та інші послуги (теорія публічного договору - Б. Спіноза, Т. Гоббс, Ж. – Ж. Руссо). Мало того, високий рівень податків вважався запорукою надходжень до державної казни (меркантилісти: А. Монекретьєн,

Ж. Кольбер), праця – джерелом багатства, а держава через спеціальні інститути була відповідальною за підвищення добробуту населення (класична політекономія: В. Петті, П'єр де Буагільбер, А. Сміт, Д. Рікардо).

Англійський економіст А. Сміт [4] був одним з тих, хто спробував створити першу наукову теорію оподаткування, вперше визначивши основні принципи оподаткування (справедливість, визначеність, зручність та економія). Саме А. Сміт вперше здійснив класифікацію доходів населення на первинні (наймані робітники, підприємці та землевласники) та вторинні (усі інші групи населення). Бувши ідеологом пропорційного оподаткування, А. Сміт зазначав, що кожен повинен платити податки пропорційно доходу. Ця ідея була сприйнята його послідовниками, зокрема, П. Леруа-Больє, який вважав, що держава надає бідним більше послуг, ніж багатим, отже, витрати держави на бідних більші, ніж на багатих. Напевно з тих же міркувань, Д. Рікардо [5] вважав, що конкретна форма податку не є суттєвою, однак загальне оподаткування має бути організоване державою ефективно та справедливо. На противагу А. Сміту, швейцарський економіст С. Сімонді [6, с. 159-174] дійшов висновку про необхідність посилення економічної ролі держави для поліпшення життя народу за допомогою прогресивного оподаткування. У свій час, Дж. - С. Мілль [7] працював над створенням «податкової теорії послуг», відповідно до якої кожна людина повинна віддати державі частину свого прибутку за одержувану від неї підтримку. Цю ідею розвинув П. Самуельсон [8], стверджуючи, що зростання податків має супроводжуватися зростанням потреб у державних послугах.

Підтримка позиції державного втручання в регулювання доходів чітко прослідковується також у представників нової економічної школи (1870-х рр.) - Г. Шмоллера, М. Вебера та А. Вагнера. Виступаючи з позиції розширення державної діяльності (адміністративної, соціально-культурної та інвестиційної), А. Вагнер [9] сформулював дев'ять принципів оподаткування та вказав на доцільності витрачання державних коштів в цілях пенсійного страхування. Навіть представники марксизму - К. Маркс [10] і Ф. Енгельс [11], які дещо скептично ставились до податку, як інструменту державного регулювання доходів

(вважаючи його тягарем для усіх трудящих), все ж надавали перевагу прямим податкам та прогресивному оподаткуванню. Реакцією на марксистське вчення стала поява на рубежі XIX - XX століть теорії граничної корисності (У. Джевандс, А. Маршалл, Ф. Візер, О. Бем-Баверек, Д. Кларк.), за якою державні витрати та податки розглядалися як численні індивідуальні угоди між державою і приватними особами, при цьому гранична корисність державних послуг мала узгоджуватися з граничною корисністю податків. Отже, стає зрозумілим, що крім необхідності державного втручання в процеси перерозподілу доходів за допомогою податків, важливим є розв'язання питання еквівалентності їх сплати розмірам отриманих державних послуг. Правильним буде і зворотне твердження, запропоноване представниками неокласичної школи (А. Маршалл, В. Парето, Р. Солоу, М. Фрідман [12], А. Лаффер, Дж.-Б. Мід та ін.): доцільно зменшувати державні витрати з одночасним зниженням рівня податків (за умови бездефіцитного бюджету).

Подальшого розвитку ідея кореляції податкових ставок та податкових надходжень до бюджету набула в працях американського економіста – А. Лаффера [13], яка наочно зображена на так званій кривій Лаффера. Вчений дійшов висновку, що існує певний рівноважний оптимальний рівень податкових ставок, а високий рівень останніх веде до стримування темпів економічного зростання. Своєю чергою, В. Парето [14], описував іншу закономірність – існування оберненої залежності між рівнем доходів і числом їхніх одержувачів. Інакше кажучи, було доведено, що персональний розподіл доходів стійко нерівномірний, причому рівень нерівномірності в розподілі доходів («коефіцієнт Джині-Парето») у різних країнах приблизно однаковий. У концепції Парето диференціація доходів розглядається як незмінна і незалежна від соціальних і політичних чинників величина, а функціонування державних фінансів повинно забезпечувати добровільний фіскальний обмін податків на суспільні блага.

Політичні та соціальні процеси, які відбувалися в період першої світової війни дедалі більше актуалізували необхідність державного регулювання суспільного розподілу, а наслідки світової економічної кризи 1929-1933 рр. лише

підтвердили очевидне. Після Другої світової війни, багато держав світу змінили свої конституції, включивши до них положення про права людини, соціальну орієнтацію економіки та державну політику на досягнення добробуту. Організація Об'єднаних Націй, в декларації соціального прогресу і розвитку від 11 грудня 1969 року [15, с. 62] проголосила, що основою соціального прогресу є збільшення національного доходу та багатства, а також їх справедливого розподілу для всіх членів суспільства. Згідно з статтею 16 Декларації способом досягнення справедливого розподілу національного доходу є використання податкової системи та державних витрат.

За таких умов, економічні теорії почали активно розвиватись саме в цьому напрямку, вказуючи на важливість втручання держави в регулювання процесів перерозподілу доходу. Свого роду першопроходцем був англійський економіст Дж. -М. Кейнс [16], який зосередив увагу на ідеї «ефективного попиту» та визначив податки і позики основним джерелом фінансування державних витрат. Вважав, що з метою зменшення майнової нерівності в суспільстві, необхідно збільшувати доходи малозабезпечених верств населення шляхом перерозподілу доходів. Саме тому державне регулювання доходів за Кейнсом включає прогресивне оподаткування та перерозподіл доходів на користь найбільш вразливих верств населення. Схожої позиції щодо прогресивності податку як справедливого способу оподаткування дотримувався Р. Масгрейв [17] та вважав неможливим зменшити нерівність, застосовуючи пропорційну ставку податку.

Послідовники Дж. - М. Кейнса (у США - Е. Хансен, С. Харріс, у Великобританії - Р. Харрод, А. Ілєрсік, А. Пікок, у Франції - Ф. Перру, у Німеччині - Ф. Неймарк й ін.) внесли в його теорію динамічний елемент, що дало можливість створити теорію економічного зростання. Важливою її складовою стала ідея необхідності ліквідації нерівності в розподілі доходів та розв'язання проблеми розподілу доходів, а також використання «керованих стабілізаторів» (податкових заходів держави, що змінюються постійно, відповідно до нових економічних умов).

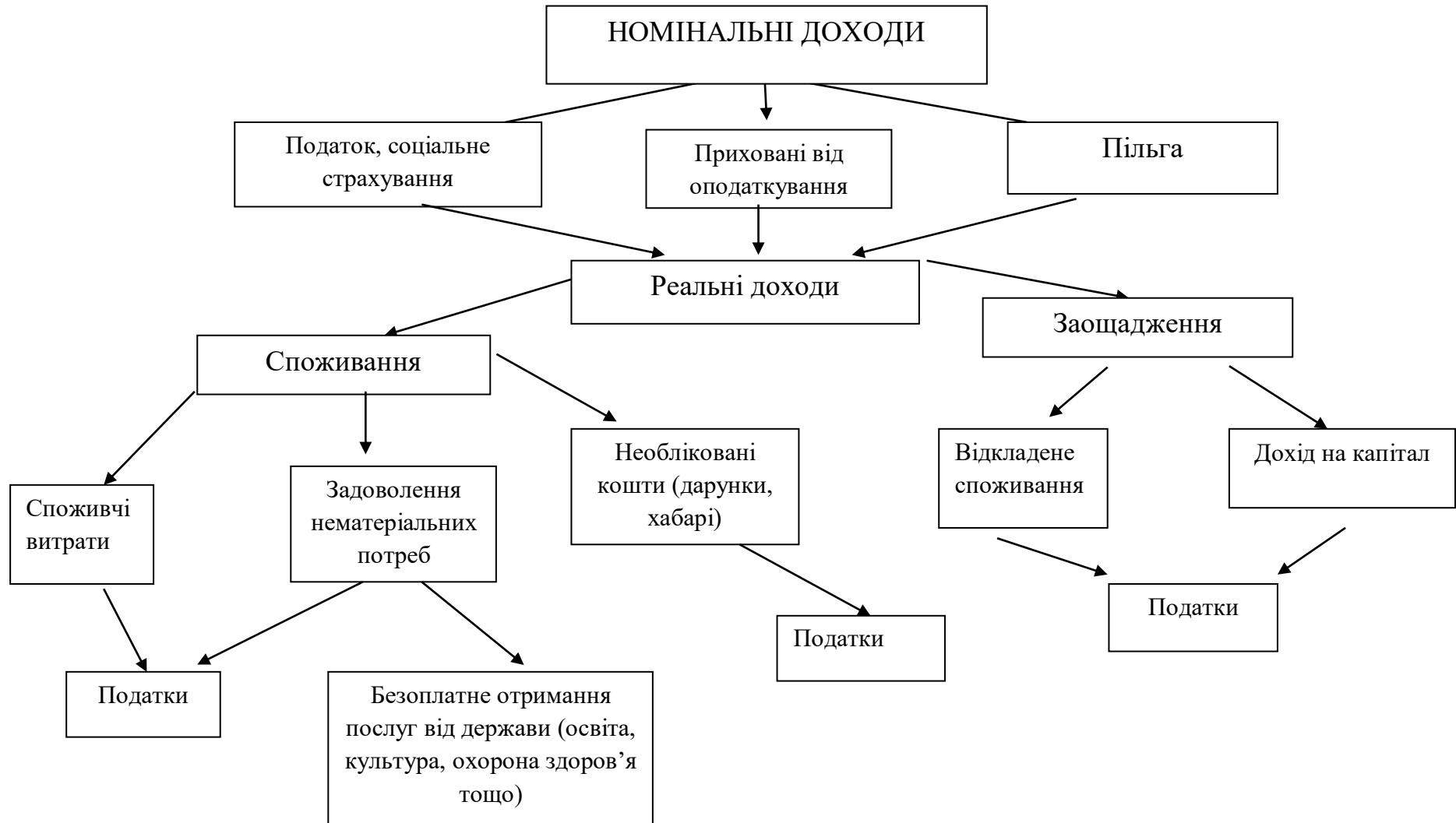

Представники теорії держави суспільного добробуту (А. Пігу, Е. Хансен, Г. Мюрдаль, Л. Ерхард) [18] стверджували, що за допомогою державних фінансів вирішується питання фінансової підтримки соціальних категорій населення. Шведські економісти К. Віксель і Е. Ліндаль [19] доповнили розвиток фінансового аспекту теорії економіки добробуту, а їхні теоретичні постулати чи не вперше стосувались питань справедливого оподаткування, обсягу та структури державних видатків, еквівалентності обміну сплачених податків на блага, раціонального розподілу ресурсів між приватним і державним секторами. Дж. Хікс [20] та інші представники теорії неокласичного синтезу (Дж. Б'юкенен, П. Самуельсон), розробляючи теорію державного регулювання економіки в усіх фазах циклу, тривалого економічного зростання та економічної динаміки, вважали імпульсом економічного зростання збільшення доходів. На думку посткеднсіанців - С. Вайнтрауба та П. Девідсона [20], розв'язати проблеми безробіття та інфляції можливо за умови досягнення національної згоди в політиці доходів, в тому числі шляхом регулювання заробітної плати. Американський економіст Е. Хансен [21] вважав фіскальну політику одним із засобів антициклічного регулювання економіки, а В. Ойкен [22] відзначав, що інвестиції та розвиток соціальної сфери має контролювати держава.

Отже, наукові підходи до участі держави в регулюванні доходів населення формалізували два механізми їх перерозподілу:

- через бюджетний механізм (в т. ч. соціальні пільги, трансфертні платежі, встановлення розміру мінімальних соціальних стандартів);
- через податковий механізм.

Дослідження економічних теорій та концепцій державного регулювання доходів виявили, що податки є ефективним знаряддям реалізації державної політики перерозподілу доходів. Крім того, вони є дієвими та гнучкими у застосуванні, адже здатні впливати на регулювання рівня доходів на всіх стадіях його отримання та витрачання, а використання пільг, як непрямого методу перерозподілу доходів, допомагає зробити розподіл більш справедливим. Це наочно ілюструє рис. 1.1, на якому видно ступінь проникнення податку в

Рис 1.1. Проникнення податків в процес перерозподілу доходів населення

Джерело: розроблено автором [23]

процес перерозподілу доходів населення. Так, спочатку податки коригують рівень номінальних доходів, а потім і реальних – через оподаткування споживання та заощадження. Схема допомагає зрозуміти, що будь-які доходи індивіда (не важливо отримані вони легально чи нелегально), завжди підпадають під певний рівень оподаткування. Для легальних доходів – це буде оподаткування як при виплаті доходів, так і при їх витрачанні (споживанні чи заощадженні), для нелегальних – якщо наявне уникнення від оподаткування, то оподаткування відбудеться під час їх витрачання (споживанні чи заощадженні).

Іншими словами, податки регулюють будь-який спосіб отримання та витрачання доходів, в тому числі й приховані від оподаткування доходи. За таких обставин, для держави важливо відстежувати джерела отримання доходів та шляхів уникнення їх оподаткування, адже це веде як до недоотримання податкових платежів до бюджетів різних рівнів, так і до відтоку капіталу в офшорні зони. Отже, уникнення від оподаткування відбувається ще на стадії виплати/отримання доходу, а в цьому процесі завжди задіяні дві сторони – отримувач доходу та той, хто виплачує дохід. Тому порушення можуть стосуватись як кожної зі сторін, так і обох сторін одночасно.

Поступове піднесення виробництва й економіки сприяло тому, що держава змінила пріоритети податкового регулювання доходів населення в бік розширення бази оподаткування (податки на спадщину та капітал) та введення цільових податків (соціальне страхування, державне медичне обслуговування та пенсійне забезпечення) для фінансування конкретних суспільних благ.

Як зазначають Т. Пікетті та Е. Саєз [24], історичне зростання податкового тягаря через розширення бази оподаткування стало можливим завдяки здатності уряду контролювати потоки доходів та споживання в економіці. Фокус економічних теорій змістився на питання еквівалентності обміну, тобто що саме громадяни одержували в обмін на податки та яким чином найбільш ефективно організувати виробництво суспільних благ в обмін на податки. Саме теорія суспільного сектору збагатила принципи оподаткування, сформульовані

А. Смітом у частині ефективного використання податків при виробництві суспільних благ.

Дж. - К. Гелбрейт [25] вбачав головну проблему економічного розвитку в забезпеченні гарантованого доходу всім членам суспільства. Він також визнавав той факт, що якщо внаслідок нерівності доходів і заробітної плати, в країні низьким є рівень освіти, медичного обслуговування та житлових умов, а також посилюється зубожіння населення, то держава повинна встановити прогресивнішу шкалу «подходного» податку, гарантувавши для всього працездатного населення певний рівень доходу та вирівняти заробітну плату для чоловіків і жінок. Сьогодні ідеї інституціоналізму значною мірою реалізовано у шведській моделі економічного розвитку, а прихильники інституціоналістсько-соціального напрямку висунули ще кілька теорій: теорію «суспільства послуг» (К. Кларкат та Ж. Фурастьє), теорію «суспільства масового споживання» (У. Ростоу), теорію «постіндустріального суспільства» (Д. Белл) та теорію «суспільства третьої хвилі» (Е. Тоффлер).

В сучасних умовах господарювання, глобалізація прискорює економічні процеси, а рівень інформатизації прискорює їх в арифметичній прогресії. Саме тому всі процеси в сучасній економіці протікають набагато швидше, ніж це відбувалось раніше, а отже, реакція економічних теорій повинна бути швидшою, щоб пояснювати всі ці закономірності та зміни. Погоджуємось з Т. Єфименко, С. Гасановим, С. Сороко та Є. Олейніковим [26, с. 8], які вважають, що кризові явища початку ХХІ ст. спричинили необхідність зміни інституційного забезпечення, а коригування їх впливу потребує гармонізації фінансового управління державними коштами відповідно до економічних процесів, що відбуваються.

Отже, основні акценти наукових досліджень в галузі державного регулювання доходів населення змістилися від суті податків до проблем справедливості оподаткування, впливу податків на добробут населення та нерівність розподілу доходів (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Зміна акцентів наукових досліджень в концепціях державного регулювання доходів населення

Джерело: складено автором

У центрі фінансової науки XXI ст. перебувають питання справедливості оподаткування, пошуку додаткових джерел доходів, які можна спрямувати на подолання бідності, проблеми безробіття, зростання обсягів та якості суспільних послуг. До основних сучасних концепцій регулювання доходів належать:

- теорія сфери поширення податків, яка описує проблему перекладання податкового тягара. Її представник - А. Гарбергер [27] вважає, що через асиметричність інформації індивіди не завжди здатні визначити реальний податковий тягар, тому можуть давати йому занижену оцінку;

- теорія економіки добробуту (Р. Мардсен, Р. Стігліц, А. Лаффер, Е. Аткинсон [28]), реалізація механізму оподаткування не повинна підривати

зацікавленість платників у веденні господарської діяльності, має здійснюватись з мінімальними адміністративними витратами, відповідаючи критерію фіскальної достатності, а також передбачає застосування штрафів і санкцій для формування у платників податків бачення неминучості сплати податку.

Дж. Е. Стігліц вважав [29, с. 92, 124], що не існує такого перерозподілу ресурсів, щоб покращення добробуту одного суб'єкта господарювання відбулося не за рахунок іншого, тому зазначав, що якщо держава хоче побудувати оптимальну податкову систему - вона повинна охопити якомога ширшу податкову базу.

- ринкова теорія демократії (Е. Даунс [30], К. Пейтман, К. Макферсон та ін.), яка побудована на принципі декомпозиції соціальної нерівності. Його суть полягає в тому, щоб у суспільстві не допускалася поляризація за способом і об'ємами споживання соціальних благ (багатства, доходів, влади, престижу, рівня освіти, пільг і привілеїв), тому ці блага повинні розподілятися між різними соціальними групами.

- теорія оптимального оподаткування (П. Даймонд, Д. Мірліс [31], Дж. Слемрод [32]), за якою прогресивне поподаткування є компромісом між економічною ефективністю і соціальною справедливістю в оподаткуванні, граничний розмір саток не повинен перевищувати 30-35 %.

- теорія сфери поширення податків (А. Гарбергер), яка досліджує проблеми перекладання податкового тягаря.

- теорія суспільних благ (Р. Масгрейв, Е. Ліндаль, Т. Гроувз), теорії державних підприємств (В. Баумоль, Д. Бредфорд), теорія конституції та правил прийняття рішень (Дж. Б'юкенен, Г. Туллок), теорія демократії (А. Даунз, У. Нордгауз, Б. Фрей).

Оскільки початок ХХІ століття ознаменувався початком нової ери розвитку, яка характеризується динамічними змінами економічних процесів в умовах посилення процесів невизначеності (Д. Канеман [33]), підвищених ризиків, нестабільності розвитку економічних систем, асиметричністю інформації (Дж. Мірліс, В. Вікрі [34], Дж. Акерлоф, М. Спенс, Дж. Стігліц [35]) учасників

ринку, то це стало передумовою виникнення нової економічної реальності, здатної відповідати на виклики сьогодення. За таких умов адаптувалось і державне управління, в яке вмонтовано ряд «нових функцій», пов'язаних з вирішенням ряду задач, які корелюються з положеннями документів міжнародних об'єднань (програмні документи ООН, Світового банку та G7), а також наявними показниками соціально-економічного розвитку окремої країни. Такими «новими функціями» стали [23]:

- побудова держави із соціально-орієнтованою ринковою економікою з акцентом на потреби індивіда;
- пошук додаткових джерел надходжень для реалізації основних соціально-економічних функцій держави з метою реалізації принципу фіскальної достатності;
- децентралізація державного управління та дотримання принципу субсидіарності надання соціальних послуг населенню;
- підвищення участі платника податків у процесах прийняття управлінських рішень;
- подолання нерівності розподілу доходів у суспільстві, вирішення проблеми справедливості оподаткування та розподілу податкового навантаження;
- удосконалення та оптимізація системи оподаткування відповідного до викликів сьогодення;
- сприяння еквівалентності обміну сплачених податків на блага;
- боротьба з тіньовим сектором економіки.

Аналіз міжнародних документів глобального характеру, таких як Декларація тисячоліття ООН [36], щорічні комюніке G7 [37] та звіти Світового банку [38], доводить, що сьогодні на кожну державу світу покладено велику відповідальність за подолання ряду глобальних викликів у сфері якості та рівня життя громадян. Серед них:

- 1) ліквідація абсолютної бідності та голоду (в т.ч. забезпечення повної продуктивної зайнятості та гідної роботи всім);
- 2) підвищення рівня життя й поліпшення життя найбіднішого населення;

- 3) інвестування в розвиток людських ресурсів, зокрема шляхом удосконалювання систем охорони здоров'я;
- 4) зміцнення здатності урядів надавати якісні послуги, забезпечення ефективності й прозорості їхньої діяльності;
- 5) підтримка й стимулювання розвитку приватного підприємництва;
- 6) охорона навколишнього середовища.

Подолання зазначених викликів потребує впливу держави на соціально-економічні процеси з метою упередження поглиблення бідності (в тому числі через слабку мотивацію до праці [39, с. 111]) та створення комфортних і гідних умов проживання для кожної людини. У зв'язку з наявністю надмірної нерівності в світі та її негативним впливом на економічне зростання та соціальні процеси, дослідники активно шукають шляхи зменшення нерівності доходів і багатства.

Сучасні науковці Р. Л. Баббіко та Л. Фрейтаг є авторами досліджень проблеми нерівності в Європі та дійшли висновку, що за останнє десятиліття вона не посилилася [40]. З одного боку, цього вдалось досягти завдяки прогресивності більшості податкових систем країн ЄС та ефективності їхніх систем добробуту, з іншого - через варіативність функціонуванні систем соціального забезпечення. Саме тому, дослідження позитивного досвіду країн Європи є корисним на предмет його імплементації в практику податкового регулювання в Україні та в контексті євроінтеграційних настроїв вітчизняної політики.

Зворотний бік проблеми нерівності доходів – накопичення приватного багатства, є предметом інших нещодавніх досліджень [41]. В них наголошено на зростанні накопичення приватного багатства за останні 40 років в країнах Європейського Союзу та виокремлено ряд негативних наслідків впливу на економіку та суспільство: нерівномірний розподіл багатства посилює нерівність доходів; багатство значною мірою обумовлює частоту ухилення від сплати податків; висока ймовірність впливу багатих осіб на прийняття рішень в державній політиці доходів. Г. Цукман [42], аналізуючи динаміку глобальної нерівності багатства, дійшов висновку про істотне збільшення майнової нерівності починаючи з 1980-х років та значно більшої концентрації багатства, у

порівнянні з доходами. Так, частка одного відсотка найзабезпеченіших осіб світу підвищилася з 25-30 % у 1980 р. до 40 % у 2016 р.

Вважаємо, що сьогодні йде пошук способу інтеграції неокласичних (монетаристських) і кейнсіанських моделей задля створення нової теорії податків, яка б увібрала в себе позитивні елементи різних напрямів фінансової науки, розроблених у минулому, а також врахувала актуальні глобальні виклики та «нові функції» держави. Варто також враховувати трансформацію суспільних фінансів під впливом становлення цифрової економіки та цифрового суспільства, що є підґрунтям для виникнення нового напрямку управління – футурології, суть якої полягає в знятті інформаційних обмежень про платника податку (повна інформація про економічні результати та характеристика платника податку) [43].

Державне регулювання оподаткування доходів населення має фундаментальне значення для сталого розвитку країни, адже забезпечує реалізацію основних функцій ефективної держави та визначає контекст економічного зростання [44]. Сьогодні зміна акцентів державного регулювання доходів населення проявляється у переорієнтації адміністративно-командних функцій на соціально-захисні. Серед пріоритетних напрямків можна виділити такі зміни функціонального характеру, як:

- забезпечення умов для генерування доходів і створення рівних можливостей при реалізації прав на частку в суспільному добробуті шляхом справедливого розподілу доходів;

- реалізація соціальних програм структурної переорієнтації економіки, спрямованих на житлове будівництво, освіту, охорону здоров'я, а також на підтримку галузей, що забезпечують соціальний розвиток;

- зменшення небажаних відмінностей в отриманні та розподілі доходів;

- запобігання використанню податкових пільг для розмивання податкової бази та виведення доходів з-під оподаткування;

- проведення зваженої політики поєднання оподаткування з соціальною підтримкою.

1.2. Податковий механізм регулювання доходів населення як складова державного регулювання

В сучасному суспільстві однією з основних характеристик якості життя є розмір доходів. З одного боку, доходи населення - це інструмент для визначення рівня добробуту суспільства, а з іншого - це сукупність грошових коштів та натуральних надходжень, спрямованих на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини, а також задоволення інших потреб індивіда.

Для того, щоб розкрити теоретичні основи сутності доходів населення та практичні аспекти їх регулювання, необхідно дати відповіді на такі питання:

- як утворюються доходи населення? (розглянути перерозподільний механізм формування доходів);
- що вважати доходами населення? (розглянути поняття «доходи населення» та їх класифікацію);
- яка мета та механізми державного регулювання доходів населення? (як держава впливає на величину та ступінь перерозподілу доходів).

Щоб зрозуміти як утворюються доходи населення, важливо розібратись як діє перерозподільний механізм на розподіл всіх доходів в економіці. Відомо, що первинний розподіл в економіці відбувається пропорційно факторам виробництва, а вторинний є наслідком перерозподілу доходів між різними групами домогосподарств, який здійснює держава. Суб'єктами такого розподілу є держава, юридичні та фізичні особи. Первинний розподіл забезпечує розподіл національного доходу і формування первинних доходів суб'єктів, зайнятих у створенні ВВП. Первинними доходами на цій стадії є: заробітна плата та дохід від підприємницької діяльності (для фізичних осіб), прибуток (для юридичних осіб), а також надходження від державних послуг та державної власності (для держави). Після розподілу національного доходу відбувається його перерозподіл, який

здійснюється через механізм ціноутворення (сфера обігу), сплату податків до державного бюджету та соціальні витрати держави, внески громадян до громадських, релігійних, добродійних фондів та організацій. На основі перерозподілу національного доходу формуються вторинні доходи, основними формами яких трансфертні платежі та інші види соціальних допомог, а джерелом їх виплат, зазвичай є доходи від сплачених податків. Кінцевим результатом перерозподільного циклу є повернення частини перерозподілених грошових ресурсів через механізм бюджетного фінансування у сферу матеріального виробництва, де починається новий цикл первинного розподілу з подальшим перерозподілом, а іншої частини - у сферу споживання (освіта, наука, культура, охорона здоров'я, державне управління, оборона тощо).

Механізм дії розподільної функції фінансів розкриває загальні правила утворення доходів населення, але величина доходу індивіда залежить від його особистісних компетенцій, джерела доходу, факторів мікро- (галузь економіки, форма власності, положення на ринку) та макрорівня (стан економіки країни, її податкова та соціальна політика). Сьогодні, в умовах постійного пришвидшення глобалізаційних змін та технічного прогресу, люди намагаються отримувати доходи не тільки для покриття базових потреб, а й з метою підвищення якості життя. Зараз недостатньо просто мати роботу, на перший план виходить моральне задоволення від праці. Враховуючи те, що ринок праці – це свого роду дисипативна система [45], то люди готові вдосконалювати свої професійні знання та вміння, змінювати місце роботи та шукати нові шляхи заробітку (тобто легше йдуть на ризики), якщо в кінцевому результаті це приведе до підвищення якості життя. Висока мобільність трудових ресурсів актуалізувала проблему міждержавної конкуренції за платника податку, сьогодні люди дедалі частіше готові змінити місце роботи та проживання, за умови підвищення рівня оплати праці та вигіднішої системи оподаткування таких доходів, якщо це позитивно відобразиться на рівні та якості їх життя. Обґрунтуванню соціально-економічних ознак (параметрів) гідної праці за умов євроінтеграції та формування інноваційно-

інвестиційної моделі розвитку національної економіки присвячена колективна монографія ряду вітчизняних науковців [46].

Досліджуючи в пункті 1.1 даного дисертаційного дослідження розвиток наукових підходів до державного регулювання доходів населення, доходимо висновку, що розуміння їх суті дещо різниться. До прикладу, Дж. Р. Хікс - розробник теорії динамічної рівноваги, чомусь вважав, що дохід – це дуже небезпечне поняття, якого слід уникати [20], Дж. М. Кейнс [16] визнавав, що означення даної категорії ускладнювало написання його праці – «Загальна теорія зайнятості, процента та грошей», тому він розділяв її на дві складові: підприємницький прибуток і сукупний дохід. Е. Селігман [47] зазначав, що дохід фізичної особи – це потік багатства, а тому він завжди повинен оцінюватися за визначений період.

Вітчизняні науковці теж по-різному визначають категорію «доходи населення» [1, с. 32-34]. Так, Г. Завіновська [48], В. Гриньова та Г. Шульга [49] вважають, що доходи населення є сукупністю не тільки коштів, а ще й витрат у натуральному виразі для підтримання фізичного, морального, економічного й інтелектуального стану людини. В. Васильченко та А. Гриненко [50] визначають, що доходи населення - це сукупність грошових коштів та натуральних надходжень, спрямованих на підтримку фізичного, морального, економічного та інтелектуального стану людини і на задоволення її потреб. М. Небава [51] робить акцент на часовому проміжку, зазначаючи, що дохід у самому загальному виді – це та сума грошей, що ми заробляємо або одержуємо протягом певного часу (як правило, за рік). А. Григорук, М. Палюх [52] під доходами населення розуміють суму грошових засобів і матеріальних благ, які отримані або створені громадянами за певний проміжок часу. К. Швабій визначає дохід як форму збереження та матеріалізації енергії, породженої людською працею [53, с. 12]. В Податковому кодексі України [54, Ст. 14] застосовується лише поняття «дохід», а для податку на доходи фізичних осіб окремо визначено базу оподаткування. Отже, вбачаємо відсутність єдиного підходу до визначення поняття «доходи населення», що ускладнює чіткість трактування даного поняття.

Суть доходів населення ширше розкриваються в їх класифікації. В період становлення економічної думки доходи прийнято було розділяти на первинні та вторинні (А. Сміт). Проте сьогодні в науковій літературі можна знайти різні групи класифікаційних ознак, за якими поділяються всі доходи (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Класифікація доходів населення

Класифікаційна ознака	Вид доходу
1	2
1) залежно від форми отримання	- грошові
	- натуральні
2) за відношенням до оподаткування і цін	- номінальні (нарахована сума доходу)
	- реальні (номінальний дохід, скоригований на індекс цін)
3) за участю особи у формуванні доходу	- активні (доходи за наймом, доходи від вторинної зайнятості)
	- пасивні (спадщина, виграші, призи, дивіденди)
	- приховані (нелегальна діяльність, доходи неформального сектору економіки)
	- трансфертні платежі
4) залежно від циклів життєдіяльності людини (ресурсні)	- від участі в праці
	- від участі у трудовій, підприємницькій, громадській діяльності
	- від власності (капітал, нерухомість тощо)
	- доходи тимчасово непрацюючих громадян (трансфертні платежі)
	- після завершення трудової діяльності (трансфертні платежі)
5) за розподілом	- первинні
	- вторинні
6) за джерелами отримання	- основні
	- додаткові
7) за правом власності	- власні (отримані від праці, власності та у вигляді трансфертів)
	- запозичені (залучені) (кредит, позика)
8) за натурально-уречевленою формою	- матеріальні
	- нематеріальні
9) за юридичною оцінкою (за походженням)	- легальні
	- нелегальні

Продовження табл. 1.2

1	2
10) за величиною	- загальні (до сплати податків та інших обов'язкових платежів) - наявні (чисті)
11) за методом обчислення	- еквівалентні - нееквівалентні
12) за податковим статусом	- задекларовані - не задекларовані (приховані)
13) за рівнем мобільності	- мобільні (якими населення розпоряджається без жодних обмежень) - іммобільні (пільги, безкоштовні послуги)
14) за методико-методологічною ознакою	- нараховані (до сплати податків та обов'язкових платежів) - наявні (після сплати податків та обов'язкових платежів)
15) за споживчою спроможністю	- номінальні (фактичні у поточних цінах) - реальні (скориговані на величину податків та індекс споживчих цін)

Джерело: узагальнено і доповнено автором на основі [55], [56], [57], [58], [59], [60], [61], [62], [63]

Як видно з табл. 1.2, класифікація доходів населення є розгалуженою та охоплює форми, джерела, величину, статус, походження та інші підстави отримання. Проведений аналіз утворення різних видів доходів, дозволяє зробити висновок про те, що основними класифікаційними ознаками поділу доходів варто вважати наступні ознаки: за розподілом, за джерелами формування та залежно від циклів життєдіяльності людини. Всі інші класифікаційні ознаки є похідними від них, та лише деталізують певний аспект отримання доходів. Також присутня певна дискусійність поглядів щодо розподілу видів доходу за класифікаційними ознаками. До прикладу, серед науковців немає єдиної думки ні щодо ознаки поділу на первинні та вторинні доходи, ні щодо видів доходів, що їх формують. Так, С. Юрій та В. Федосов [64, с. 346], В. Федоренко та О. Діденко [65] вказують на те, що такий розподіл здійснюється залежно від того, де створюється дохід – у виробничій чи невиробничій сферах, а В. Рибалкін та М. Хмелевський [66], С. Мочерний [67], О. Іляш та С. Гринкевич [68] вважають за доцільне здійснювати такий поділ між матеріальною і нематеріальною сферами

виробництва. На нашу думку, ці класифікаційні ознаки є тотожними і різняться лише назвами. С. Юрій та В. Федосов [64, с. 346] до первинних доходів включають доходи від виробничої діяльності (за наймом, від самозайнятості, оплати праці, від особистого підсобного господарства) та доходи від власності (на фінансові та виробничі активи), до вторинних – поточні трансферти (пенсії, стипендії, інші виплати з бюджету і цільових фондів, страхові відшкодування, матеріальна і гуманітарна допомога, спадок). С. Полякова [69] в структурі сукупних доходів виділяє первинні (заробітна плата, прибуток) і вторинні (пенсії, соціальні виплати) доходи за розподільним критерієм. Т. Кізіма [63] до первинних відносить заробітну плату і прибуток, а до вторинних – пенсії та соціальні виплати.

Узагальнення різних підходів до трактування категорії «доходи населення», а також багатоаспектності їх класифікації, дає змогу зробити висновок про те, що означення даного поняття лежить в площині сукупності видів доходів (як у грошовому, так і в натуральному виразі), з одного боку, та часового проміжку їх отримання – з іншого. Врахування цих двох аспектів, дає змогу сформулювати власне бачення поняття «*доходів населення*» як загальної номінальної суми активів (у грошовій та не грошовій формах), одержаної фізичною особою від усіх видів діяльності у вигляді доходів від факторів виробництва (земля, праця, капітал), непередбачуваних доходів, а також доходів від безповоротних та інших економічних й інвестиційних вигод, за певний проміжок часу.

Враховуючи сучасну специфіку різновидів доходів та джерел їх формування, доходи населення прийнято групувати наступним чином:

- 1) доходи від ресурсу «праця», які не відособлені від власника – отримувача доходу (заробітна плата, доходи від самозайнятості та підприємницької діяльності) та залежать від рівня компетенцій особи;
- 2) доходи від власності та прав на матеріальні чи нематеріальні активи (дивіденти, відсотки, орендна плата, роялті, тощо);
- 3) доходи, отримані у вигляді соціальних трансфертів.

За сучасних умов господарювання саме доходи від праці є основним джерелом доходів індивіда, що підтверджує і практика господарювання розвинутих країн. Так, у змішаній економіці основна частина сукупного доходу припадає на заробітну плату (близько 60 %), а решта доходів, по суті, є комбінацією прибутку, ренти та відсотка [70]. Отже, заробітна плата є основним джерелом грошових доходів населення, забезпечує відтворення робочої сили, є вагомим чинником відтворення суспільного виробництва та виступає основним регулятором ринку праці. Саме тому, основний акцент державного регулювання зміщено на цю групу доходів фізичних осіб. Автори дослідження про вплив податків на нерівність та економічне зростання [71] відводять податку на доходи фізичних осіб (personal income tax) ключову роль в розподілі доходів, вважаючи, що ні одним іншим податком не вдасться досягти такого ж перерозподільчого ефекту. Вважаємо, що державне регулювання доходів податковими інструментами має ряд *цілей*, що покликані:

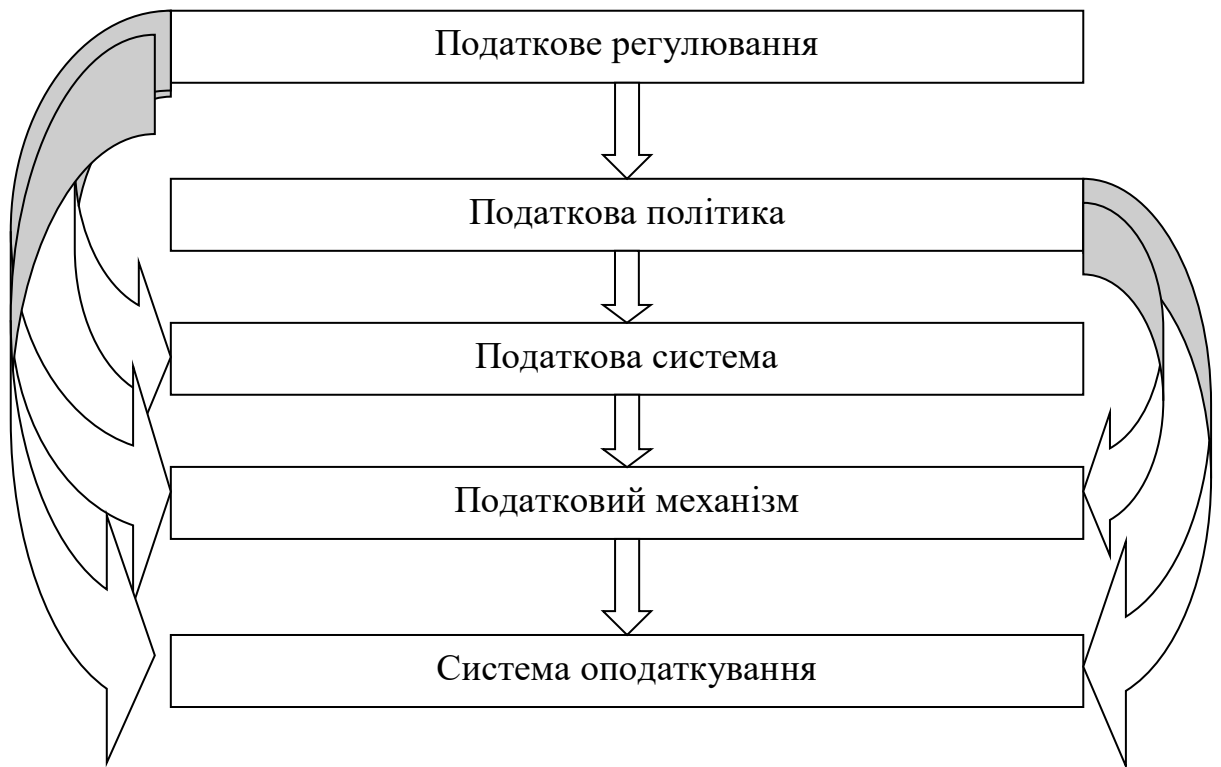
- перерозподілити частину багатства країни через бюджети різних рівнів;
- забезпечити справедливий розподіл національного доходу;
- здійснити частковий перерозподіл національний дохід на користь найбільш вразливих верств населення через механізм прогресивного оподаткування;
- забезпечити соціальний захист малозабезпечених верств населення;
- надати соціальні гарантії кожному громадянину країни;
- встановити та гарантувати мінімально допустимий рівень життя громадян;
- зменшувати рівень безробіття;
- контролювати рівень зайнятості шляхом стимулювання економічного зростання та реалізації програм створення нових робочих місць тощо;
- зменшувати диференціацію доходів населення та запобігати поглибленню рівня нерівності.

В сучасних умовах господарювання саме за допомогою податкового механізму складаються об'єктивні можливості для підвищення впливу держави на регулювання темпів і напрямів соціально-економічного розвитку країни та рівня життя громадян, а також побудова держави суспільного добробуту з акцентом на

потреби індивіда, що відносимо до основної *мети* державного регулювання оподаткування доходів населення. Вітчизняні науковці: Т. Єфименко [72], А. Соколовська [61], А. Крисоватий [73], В. Суторміна, В. Федосов, В. Андрущенко [57] теж вказують на важливість та необхідність використання оподаткування як ефективного інструменту перерозподілу доходів населення, що конкретизується в податковому механізмі. Основною функцією податкового механізму є забезпечення ефективності функціонування податкової системи виходячи з цілей податкової політики держави, які є складовою пріоритетів економічного розвитку країни. Він (механізм) будується на принципах, що є похідними від принципів державного регулювання та податкової політики (принципи побудови податкової системи України законодавчо закріплені статтею 4 Податкового кодексу [54]).

Дослідження податкового механізму слід здійснювати у тісному взаємозв'язку з такими поняттями, як податкове регулювання, податкова політика, податкова система та система оподаткування (рис 1.3). Вихідним є поняття податкового регулювання, під яким слід розуміти цілеспрямований вплив держави на учасників економічних відносин шляхом використання засобів та інструментів податкової політики. Податкове регулювання, реалізуючи мету державного регулювання доходів населення, впливає на учасників економічних відносин шляхом використання засобів та інструментів податкової політики, яка конкретизується в податковому механізмі, що впорядковує систему оподаткування. Система оподаткування є одним з основних заходів регулювання ринку та проявляється через виконання притаманних їй функцій. Загальна структура податкової системи може позитивно впливати на зменшення нерівності та сприяти соціальній згуртованості, а податкова політика - заохочувати інвестиції, стимулювати чи дестимулювати певний вид діяльності (наприклад, обмежувати екологічно шкідливу діяльність), підтримувати зайнятість, пом'якшувати нерівність та забезпечувати внесок до бюджету від усіх платників податків [41].

Рис. 1.3. Місце податкового механізму у системі державного регулювання доходів населення засобами прямого оподаткування

Джерело: розроблено автором

Рівновага у сфері оподаткування забезпечується співвідношенням законодавчо-нормативної бази, яка є формальним інститутом, та чинними нормами, правилами й стереотипами поведінки, в яких відображаються неформальні норми податкових взаємовідносин.

В українському законодавстві поняття «податковий механізм» не застосовується взагалі, а отже, не визначено. Однак, дослідження економічної літератури з даного питання показали, що поняття податкового механізму розглядається в декількох аспектах:

1) як перелік основних його складових (Л. Чернявська [74], Я. Янушевич [75]).

2) з точки зору ототожнення з поняттям управління оподаткуванням (Л. Дробозина та Л. Окунєва [76], В. Онищенко [77]);

3) з позиції організації податкових відносин (Ю. Турянський [78], О. Агабекян та К. Макарова [79], І. Майбуров [80]);

4) як спосіб реалізації податкової політики через систему форм і методів управління податковою системою (Ф. Сохова [81], О. Поролло [82]);

5) як комплекс заходів щодо справляння податків (С. Мочерний, Я. Ларіна О. Устенко, С. Юрій [83]);

б) як сукупність норм, засобів і методів, спрямованих на реалізацію податкової політики (О. Магопець [84]).

Враховуючи багатоаспектність підходів, вважаємо, що *податковий механізм* - це законодавчо впорядкована система економічних відносин з приводу організації функціонування податкової системи, яка залежно від мети, цілей і завдань податкової політики, а також принципів та функції податкового регулювання, охоплює сукупність методів, інструментів, форм оподаткування та податкового адміністрування, що визначають рівень впливу на суб'єктів та об'єктів регулювання, а також рівень відповідальності за податкові правопорушення.

Проведені дослідження суті податкового механізму стали підґрунтям для побудови структурно-логічної схеми його впливу на регулювання доходів населення (рис. 1.4). Відповідно до неї, податковий механізм будується виходячи з мети, цілей і завдань податкової політики, а також узгоджується з принципами та функціями податкового регулювання. Як видно з рисунка 1.4, комплексний вплив на суб'єктів та об'єктів регулювання реалізується через притаманні податковому механізму методи, інструменти та форми оподаткування. А вихідним результатом дії податкового механізму є рівень податкового навантаження на доходи громадян та економічний ефект від впливу такого механізму на доходи населення (який в тому числі можна обчислити в прирості податкових надходжень до бюджетів всіх рівнів). Саме від оптимального, з точки зору поставлених задач, поєднання всіх складових податкового механізму залежить ефективність та справедливість податкового регулювання доходів населення в країні. Податковий механізм є комплексним інструментом відображення податкової політики державного регулювання доходів населення та допомагає реалізувати вплив держави на господарську поведінку платника

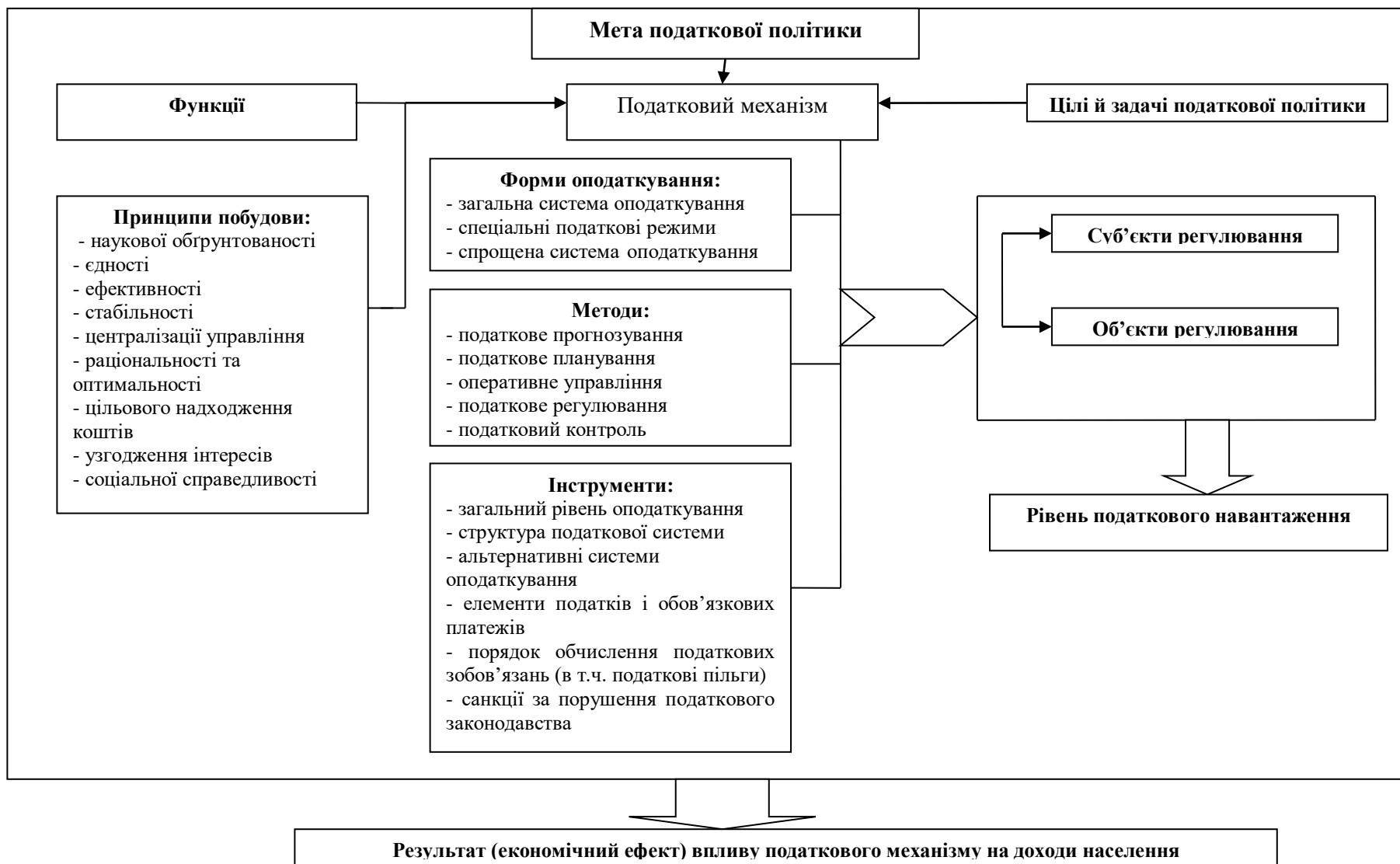

Рис. 1.4. Структурно-логічна схема податкового механізму регулювання доходів населення [85]

Джерело: розроблено автором

податків з метою досягнення певного економічного, соціального чи іншого корисного результату. Зрозумілим також є і те, що мета і завдання державного регулювання доходів, обумовлює вибір податкових інструментів для їх досягнення. Інструменти податкового механізму дозволяють найбільш локально працювати з різними видами податків, а також є гнучкими, ефективними та простими у використанні. Це дозволяє побачити ефект від реалізації механізму їх дії в досить стислі терміни, а вибір акцентів при застосуванні таких інструментів значною мірою обумовлює вплив на перерозподіл доходів населення та рівень їх життя.

Здійснені автором дослідження виявили, що науковцями часто ототожнюються поняття інструментів та важелів податкового механізму, а елементи податку часто характеризуються як його інструменти. До прикладу, прогресивне оподаткування та податкові пільги можуть належати до методів регулювання доходів [86] (переплетення понять) або вважатись важелями регулювання (ототожнення понять) [87]. На нашу думку, це пов'язано з тим, що податки, будучи інструментом фіскальної політики держави, одночасно є також методом непрямого регулювання розподільчих і перерозподільчих процесів. Саме тому науковці вкладають різний економічний зміст в елементи податку, що веде до певної плутанини в їх ранжуванні.

Дослідження також підтверджують, що серед українських науковців немає єдиної думки щодо чіткого формулювання набору інструментів податкового механізму регулювання доходів населення. Вважаємо, що найбільш повно вони визначені Т. Єфименко [88], яка до них відносить шкалу оподаткування, ставки податку, терміни сплати, податковий кредит, податкові канікули та податкові пільги. Варто зазначити, що вказаний набір інструментів був би більш повним, якщо додати такі інструментами як податкова знижка та санкції за порушення податкового законодавства. Окремі науковці [89] дещо недоцільно, на нашу думку, звужують набір інструментів, виокремлюючи лише прогресивну систему оподаткування (як основний інструмент) та систему соціального страхування

(очевидно, як допоміжний та який взагалі, на нашу думку, не є податковим інструментом регулювання). Складно погодитись і з твердженням, що до інструментів регулювання доходів населення відносяться закони та інші нормативні акти, соціальні стандарти та гарантії, система оподаткування, система соціальних трансфертів, система соціального страхування, штати та посадові оклади бюджетної сфери [90]. Така класифікація не є логічною, адже поєднує не тільки методи, важелі та інструменти податкового механізму регулювання доходів населення, а ще й включає інструментарій державного регулювання економіки в цілому.

Плутанину в поняттях також підтверджує класифікація інструментів податкового механізму регулювання доходів населення, яка є обмеженою та неповною. Так, сьогодні широко та детально досліджена тільки одна класифікаційна ознака інструментів регулювання - «за механізмом впливу» або «напрямом дії», яку виділяють Ю. Іванов, А. Крисоватий, А. Кізіма та В. Карпова [91].

Доходимо висновку, що вітчизняні науковці виокремлюють інструменти та важелі податкового регулювання, надаючи другим ширшу сферу впливу. Однак, дослідження практики регулювання доходів країн Європи виявили застосування лише інструментів, тому вважаємо цей розподіл дещо штучним і всі засоби податкового регулювання називатимемо інструментами, які різняться лише шириною впливу та умовно розподілимо їх на системні (загальний рівень оподаткування, структура системи оподаткування, альтернативні системи оподаткування) та локальні (база оподаткування, платники податку, ставка податку, порядок обчислення податкових зобов'язань):

1) *загальний рівень оподаткування*, вимірюється відношенням загальної суми фіскальних вилучень до суми доходів фірм і домогосподарств, відображаючи тим самим рівень податкового навантаження в країні. Посилення податкового навантаження є чинником, який стримує економічну активність і процеси нагромадження, однак, може привести до зростання тіньового сектору

економіки. Існує кілька підходів до визначення рівня податкового навантаження та його оптимального рівня [92, с. 214], однак в цілях даного дослідження будемо оцінювати його по частці податкових надходжень у ВВП.

2) *структура* системи оподаткування, яку можна визначити через:

- співвідношення прямих і непрямих податків (зменшення цього показника означає перенесення податкового навантаження з виробника на споживача, а збільшення – веде до зниження стимулів для виробництва й одержання доходів);

- співвідношення податків, що стягуються з юридичних і з фізичних осіб (збільшення цього співвідношення сприяє зростанню реальних доходів населення і скороченню масштабів тіньової економіки);

- частка податків на майно й капітал (зростання цього показника сприяє підвищенню ефективності використання капіталу та прискорює процеси його перерозподілу на користь ефективного власника).

Структуру системи оподаткування в країні, зазвичай, можна коригувати двома способами: 1) введенням нових податків і зборів та/або виключенням із системи оподаткування тих податків, регуляторний потенціал яких вичерпаний; 2) зміною співвідношення податкових ставок за різними податками і зборами.

Слушною є думка В. Тропіної, яка вважає, що основним чинником, який визначає співвідношення між прямими та непрямими податками, є рівень життя населення [93, с. 100-101]. Якщо рівень життя громадян зростає, то в країні збільшуються можливості регулювання економічних процесів та розв'язання проблем справедливого розподілу доходів за рахунок прогресивних ставок оподаткування.

3) *альтернативні системи оподаткування* - мають галузеву спрямованість або направлені на підтримку певної групи платників податків (н., спрощена система оподаткування). Системний характер цього інструменту проявляється в тому, що у випадку його застосування принципово змінюються структура податкових платежів платників і об'єктів оподаткування.

4) *база оподаткування* – вказує на ширину охоплення податком потенційних платників. Саме через нормування порядку обчислення бази оподаткування та податкових зобов'язань держава може стимулювати або стримувати платників податків до отримання окремих видів доходів. Якщо, для прикладу, взяти податок на доходи фізичних осіб, то він (механізм) проявляється через наявність доходів, які не включаються до розрахунку оподаткованого доходу, а також передбачення податкових знижок під час вирахування податкових зобов'язань. Розширення бази оподаткування часто тісно корелюється з підвищенням рівня незадоволення серед платників та веде до тінізації їх діяльності.

5) *платники податку* - юридичні або фізичні особи, у яких виникають зобов'язання зі сплати податку. З точки зору податкового регулювання, держава при маніпулюванні порядком оподаткування певними групами податків впливає на показники розвитку юридичних або фізичних осіб.

6) *ставка податку* - розмір та принципи її встановлення є основним податковим регулятором на рівні країни. Регулюючий потенціал даного інструменту закладений у виборі методу встановлення ставок податку (пропорційні чи прогресивні). Пропорційні ставки нейтральні стосовно платників, що мають різні розміри податкової бази, в них щонайкраще реалізований принцип рівнозначності та пропорційності оподаткування. Однак, як показали дослідження концепцій державного регулювання доходів, досягнення справедливості в оподаткуванні можливе за умови використання прогресивного оподаткування.

7) *порядок обчислення податкових зобов'язань* варіюється з урахуванням перерахованих вище інструментів, враховує податковий період, строки та порядок сплати податку й подання звітності та залежить від об'єкту та бази оподаткування, складу платників податків, принципів встановлення і розміру ставки податку, податкових пільг в оподаткуванні. Використання останнього елементу є основним фіскальним стимулом в оподаткуванні, але з позиції фіскальної ефективності законодавче встановлення податкових пільг дещо

суперечить здійсненню основної функції податків – наповнення дохідної частини бюджету. Важко уникнути застосування податкових пільг через їх регулюючу та соціальну важливість в оподаткуванні.

Різноманіття та масштаби застосування податкових пільг можна прослідкувати в їх обширній класифікації [87; 91; 94; 95; 96; 97; 98; 99; 100]. Поряд з цим, їх практичне використання має як ряд переваг [26; 87; 91; 94; 95; 96; 97; 98; 100; 101; 102; 103] (обмежена сфера застосування (чітка прив'язка до певного виду податку); стимулююча спрямованість; повне або часткове звільнення платників податку від його сплати з метою полегшення податкового тягаря; екстериторіальність; мобільність (оперативно коригують умови оподаткування, тому є інструментом тактичного характеру)), так і ряд недоліків [61, с. 323; 104] (викривлення оптимального розподілу ресурсів, що реалізується за допомогою ринкових важелів; збільшення адміністративних витрат щодо контролю за правомірністю їх застосування; високий ступінь зловживань щодо правомірності їх застосування).

Доходимо висновку, що всі пільги діляться на два види: пільги, що надаються на базі витрат (тобто зменшують витрати) (широко поширені в країнах ЄС та ОЕСР [105]); пільги, що надаються на базі доходів (до бази оподаткування не враховуються певні види доходів). Застосування пільгового механізму для одних платників податків є можливістю збільшити доходи, для інших – може призвести до дестимуляції діяльності через недоотримання доходу (н., знижені ставки податку на соціально значущі групи товарів (лікарські засоби тощо), зелене паливо). Тому останнім часом пільгове оподаткування стало об'єктом коригування згідно з чинним Планом дій BEPS ОЕСР, спрямованим на боротьбу з розмиванням податкової бази й виведенням прибутку з-під оподаткування [104].

Отже, регулювання перерозподілу доходів здійснюється через застосування широкого кола інструментів податкового механізму. Разом з тим, в контексті державного регулювання доходів варто згадати також неподаткові інструменти, які доповнюють державну політику доходів. До них належать: трансферти

(соціальні виплати населенню) та мінімальні соціальні стандарти (прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, неоподатковуваний мінімум доходів).

Вплив трансфертів на регулювання доходів населення є предметом нещодавніх досліджень Світового банку [106] та Організації економічного співробітництва та розвитку [107] та доводить їх значний вплив на зменшення нерівності перерозподілу доходів. Дослідження нерівності доходів і багатства та податкові інструменти її зменшення є предметом останніх досліджень доктора економічних наук - А. Соколовської [108], у висновку до якого автор визначає соціальні трансферти та податки основними інструментами зменшення нерівності, а прогресивний податок найефективнішим податковим інструментом перерозподілу доходів, що не перешкоджає економічному зростанню.

Проведені в параграфі 1.2 дослідження, дозволяють зробити висновок, що сьогодні в площині вітчизняної законодавчої бази та економічних теорій відсутнє єдине означення категорії «доходи населення», а перерозподіл доходів значною мірою залежить від вирішення проблем рівності, ефективності та справедливості. Встановлено, що оподаткування є одним з основних інструментів такого регулювання, адже, на відміну від соціальних трансфертів, стосується усіх груп громадян. В сучасних умовах господарювання саме за допомогою податкового механізму складаються об'єктивні можливості для підвищення впливу держави на регулювання темпів і напрямів соціально-економічного розвитку країни та рівня життя громадян. Визначення меж одержавлення національного доходу та глибини диференціації доходів, прийнятних для суспільства, є одними з центральних орієнтирів при проведенні державної політики регулювання доходів. Від вибору параметрів інструментів податкового механізму залежить різний податковий тиск як в межах одного податку, так і комплексно в рамках дії податкового механізму. Сьогодні найбільш обговорюваним є питання оптимальності поєднання інструментів податкового регулювання доходів населення, яке балансує в площині максимізації економічної ефективності та соціальної справедливості, а також їх впливу на зменшення нерівності в розподілі доходів. Разом з тим,

застосування неподаткових інструментів дозволяє коригувати глибину фіскального впливу на доходи та здійснювати соціальний захист вразливих категорій населення.

1.3. Основні тенденції становлення та розвитку системи оподаткування доходів населення в Україні

Податкове державне регулювання доходів населення в Україні пройшло багато етапів вдосконалення та пошуку оптимальної моделі, а питанням вдосконалення нормативно-правової складової податкового регулювання та підвищення ефективності податкової системи в Україні присвячено численні монографії вітчизняних науковців [94; 109; 110; 111; 112; 113; 114; 115; 116; 117; 118; 119; 120; 121; 122; 123; 124; 125]. Умовно такий процес розвитку можна розділити на два періоди: до та після здобуття незалежності. Для цілей дослідження нас цікавитиме другий, який умовно розділимо на 4 етапи (табл. 1.3): 1 етап - 1991-1992 роки, 2 етап - 1993-2003 роки, 3 етап - 2004-2010 роки, 4 етап - 2011 – до сьогодні.

Таблиця 1.3

Цілі державної політики доходів в Україні

Історичний період	Цілі
1	2
1991-1992 роки	Збереження радянської системи оподаткування як перехідної (<i>Закон України «Про прибутковий податок з громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства» від 05.07.1991 року № 1306-XII</i>)
1993-2003 роки	Побудова системи оподаткування незалежної України, збереження значного податкового тиску на доходи від заробітної плати як основного джерела сплати ПДФО, удосконалення адміністративної та управлінської складових податкового регулювання (<i>Декрет Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» від</i>

Продовження табл. 1.3

1	2
	<i>26.12.1992 року № 13-92)</i>
2004-2010 роки	Полегшення фіскального тиску на доходи населення, виведення доходів з тіні (<i>Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 року № 889-IV</i>)
2011 – до сьогодні	Підвищення фіскального тиску на доходи населення (збільшення базової ставки оподаткування, розширення бази оподаткування), скорочення адміністративних процедур для платників податків, перебудова системи оподаткування доходів населення з огляду на євроінтеграційний напрям розвитку економіки України (<i>Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI</i>)

Джерело: розроблено автором

Як бачимо з таблиці 1.3, кожен етап розвитку прив'язаний до періоду дії нормативного документа, який узгоджувався з певними цілями уряду щодо регулювання доходів населення та, власне, визначив специфіку кожного періоду. Висновки щодо цілей регулювання зроблено на основі аналізу нормативних актів, які регулювали пряме оподаткування доходів населення в окремі історичні періоди. Вважаємо, що цілі державної політики регулювання доходів населення визначили вектор зміни податкового механізму, складових та елементів податків (об'єкт, база оподаткування, ставки, пільговий механізм тощо). Виходячи з отриманих результатів, єдиний вектор розвитку прямого оподаткування доходів населення поки відсутній, адже змінюється то полегшенням, то посилення податкового тиску на платників податків.

Основною «проблемою» періоду дії Декрету була часта зміна ставок оподаткування. Так, протягом 1993 року вони змінювалися тричі за схемою: жорстка, відносно полегшена та ще жорсткіша: з 1 січня 1993 року застосовувалися ставки 10, 20, 35 та 50 %, з 1 червня 1993 року - 10, 20, 30, 40 і 50 %, а з 1 грудня 1993 року - 10, 20, 30, 40, 60, 90 % [126]. З 1 жовтня 1994 р. знову було прийнято нову шкалу ставок прибуткового податку - 10, 20, 30, 40 і

50 %, однак, протягом подальших 10 років (1994 - 2003 років) вона продовжувала залишатися досить жорсткою. Також можна прослідкувати і той факт, що протягом 1994-2003 років з під оподаткування виводився розмір доходу менший або рівний 17 грн. Звідси, очевидно, і походить чинний до сьогодні розмір неоподатковуваного мінімуму доходів громадян (далі - НМДГ), який, як бачимо, є пережитком старої системи оподаткування. Відзначимо, що для реалій сьогоднішнього дня, розмір НМДГ де-юре встановлений п. 5 підрозділу 1 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України, однак, де-факто застосовується в інших законах і "...якщо норми інших законів містять посилення на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації злочинів або правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року." [54].

Тому, очевидним є той факт, що в сучасних умовах оподаткування, поняття неоподатковуваного мінімуму доходів громадян втратило свою суть, як розміру доходу, який виводиться з бази оподаткування, яка була закладена при встановленні такої величини в 1994 році. В чинному Податковому кодексі така норма взагалі відсутня, а для застосування податкових пільг та знижок застосовується розмір прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати.

Поряд з удосконаленням податкового державного регулювання доходів населення в 1991-2002 роках, відбулися також глобальні управлінські зміни. Так, у 1996 році зі складу Міністерства фінансів України виокремлено Державну податкову адміністрацію в самостійний орган виконавчої влади, з делегуванням їй ряду функцій та повноважень.

Отримані результати дослідження окреслили ряд недоліків *перших двох* етапів розвитку податкового регулювання доходів населення:

- значна прогресія ставок оподаткування та неефективність її встановлення відносно розмірів отримуваних доходів платниками;
- низький розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що не відповідав економічним реаліям та соціальним запитам;
- різні умови оподаткування різних видів доходів, а також оподаткування інших видів доходів, отриманих не за основним місцем роботи за єдиною ставкою;
- несистемний підхід до регулювання доходів без досягнення поставлених цілей.

Все це потребувало коригування та було передумовою прийняття Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 року № 889-IV (далі – Закон № 889-IV) [127], який ввійшов в дію 01 січня 2004 року. Як зазначалось в Пояснювальній записці до проєкту Закону № 889-IV [128], метою його прийняття було посилення соціального захисту громадян України в умовах економічної кризи. Закон № 889-IV покликаний був також відновити соціальну справедливість у питаннях оподаткування доходів населення шляхом зниження рівня оподаткування громадян з низьким рівнем доходів та підвищення рівня оподаткування громадян з високим рівнем доходів.

Однією з основних змін механізму оподаткування стала зміна ставки податку з прогресивної на пропорційну (хоча й були встановлені інші розміри ставок податків для окремих видів доходів), що значно спростило адміністрування податку. До слова, в багатьох країнах ЄС, які відчували на собі наслідки світової фінансової кризи того періоду, приймалися аналогічні рішення щодо зниження рівня оподаткування, що мало на меті стимулювати споживчий попит. Звичайно, плоска шкала податку з доходів фізичних осіб розглядалась винятково як тимчасова альтернатива, про що йшлося в тексті Пояснювальної записки до Закону № 889-IV: «...плоска ставка є менш соціально справедливою по відношенню до наших громадян, оскільки не враховує розміру отриманого ними доходу» [128].

Зміна механізму оподаткування доходів фізичних осіб стосувалась не тільки ставки податку. Законом № 889-IV також було закріплено низку нових термінів, що не лише наблизили Україну до європейських стандартів оподаткування даної групи доходів, а й привнесли нововведення у порядок обчислення об'єкта оподаткування, а саме: введено поняття загального оподаткованого доходу [127, Ст. 1], податкового кредиту [127, Ст. 5], податкових агентів [127, Ст. 8], запроваджено механізм надання податкових соціальних пільг [127, Ст. 6]. Механізм оподаткування доходів, отриманих фізичною особою - суб'єктом підприємницької діяльності, однак, надалі закріплювався окремим нормативним актом.

З описаного вище слідує, що в 2003-2010 роках фіскальний аспект податкового регулювання доходів населення було зміщено в напрямку сфери інтересів платників податків (ознаки ліберального податкового регулювання), а стратегічним напрямком розвитку податкової політики став європейський вектор. Ряд кардинальних змін негативно позначився на обсягах надходжень від ПДФО до зведеного бюджету країни (в перший рік дії Закону № 889-IV вони зменшились на 2,3 % або на 308,03 млн грн) [129]. Очевидно, що з міркувань запобігання подальшому зменшенню та компенсації втрат податкових надходжень, законодавцями було прийнято рішення значно розширити перелік доходів, які підлягали оподаткуванню. До бази оподаткування було включено:

- доходи від продажу рухомого та нерухомого майна;
- доходи у вигляді інвестиційного прибутку, роялті;
- проценти за борговими вимогами чи зобов'язаннями, випущеними (емітованими) резидентом;
- дивіденди, нараховані резидентом - емітентом корпоративних прав;
- процент на депозит (вклад) у банк чи небанківську фінансову установу;
- процентний або дисконтний дохід за ощадним (депозитним) сертифікатом;
- виграш чи приз (крім у державну лотерею у грошовому виразі);

- доходи у вигляді активів, що передаються у спадщину, якщо такі активи або джерело їх виплати знаходяться на території України.

І такий крок дав свої результати – з 2005 року зафіксовано щорічний приріст надходжень від податку на доходи фізичних осіб. Так, абсолютний приріст надходжень від ПДФО за 2005 рік, у порівнянні з 2003 роком склав 3,8 млрд грн або 28,1 %, в 2010 році такий ріст склав аж 37,4 млрд грн або 376,8 %. Навіть скоригувавши суму надходжень на індекс інфляції, отримаємо досить вражаючу цифру – 34,2 млрд грн або 373,7 % [129].

З метою кодифікації та уніфікації податкових правил і процедур та підвищення фіскального тиску на доходи було розроблено та з 01 січня 2011 року введено в дію Податковий кодекс України (далі – Податковий кодекс), що до сьогодні забезпечує однакове розуміння всіма учасниками податкових відносин своїх прав та обов’язків, а також принципів побудови податкового законодавства. Новими тенденціями прямого оподаткування персональних доходів стали:

1) зміна підходу до визначення бази оподаткування [54, Ст. 164, 177, 178] та заміна поняття податкової знижки на податковий кредит (п. 166.3);

2) запровадження мало прогресивного оподаткування доходів від заробітної плати;

3) розширення бази оподаткування, шляхом включення до неї пасивних доходів (крім зазначених у підпунктах 165.1.2 та 165.1.41 пункту 165.1 статті 165 Кодексу), доходів у вигляді вигравів, призів»; частини суми пенсій або щомісячного довічного грошового утримання (п. 165.1.1 Кодексу); доходів, отриманих платником податку за зданий (проданий) ним брукхт дорогоцінних металів, крім доходу, отриманого за брукхт дорогоцінних металів, проданий Національному банку України (п. 164.2.18 Кодексу), податку на нерухоме майно (автором розкрито дане питання в окремій статті [130]). Дещо пізніше, з метою розширення джерел податкових надходжень в умовах кризи та на підставі Закону України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» № 4576 від 27 березня 2014 року, було

запроваджено оподаткування депозитів, як частини пасивних доходів. Однак, криза залишилась позаду, а податок – залишився.

4) зміна випадків застосування та порядку надання податкових соціальних пільг для осіб, які мають двох та більше дітей (п. 169 Кодексу);

5) вдосконалення оподаткування доходів фізичних осіб-підприємців (запровадження єдиного податку).

Припускаємо, що реалізовані зміни були здійснені з урахуванням практики оподаткування персональних доходів (*income taxes*) в країнах Європейського Союзу. Однак, в Україні збільшення *фіскального тиску* на доходи відбулось без забезпечення *компенсаційних заходів* з боку держави, рівень мінімальних соціальних стандартів та трансфертних платежів були економічно необґрунтованими. Така тенденція збереглася до сьогодні.

Якщо аналізувати здійснені зміни в оподаткуванні доходів фізичних осіб, то положення розділу IV Податкового кодексу узагальнили досвід застосування протягом 2004-2010 років Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб», Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян», а враховуючи середньо- та короткострокові напрямки реформування податку на доходи фізичних осіб, відобразили нові тенденції прямого оподаткування персональних доходів:

- підвищення ефективності справляння податку;
- удосконалення системи оподаткування доходів фізичних осіб, з метою посилення регулюючої функції податку, через збільшення податкового навантаження на багатих;
- удосконалення системи оподаткування доходів самозайнятих осіб, доходів з операцій продажу нерухомого та рухомого майна, спадщини, подарунків;
- кореляцію розмірів податкових пільг відповідно до майнового рівня платників, які їх потребують.

Для реалізації вказаних вище напрямків, першою редакцією Податкового кодексу було передбачено запровадження з 01 січня 2011 року:

- малопрогресивного оподаткування доходів фізичних осіб шляхом встановлення основної ставки – 15 % та підвищеної ставки - 17 %, яка застосовується до доходів, отриманих платником податку у звітному податковому місяці, які перевищують десятикратний розмір мінімальної заробітної плати;

- оподаткування за ставкою 5 % доходів на вклади (депозити), якщо загальна сума, отриманих протягом місяця процентів перевищує 2 мінімальні заробітні плати (тобто, з загальної суми депозитів понад 200 тис. грн.);

- оподаткування за ставкою 15 % частини суми пенсій або щомісячного довічного грошового утримання, які виплачуються платнику податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом, що перевищує законодавчо встановлену станом на 1 січня звітного податкового року максимальну величину бази нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, визначеної відповідно до закону.

З метою вирівнювання диспропорцій (дискримінації) в розмірі наданих податкових соціальних пільг для осіб, які мають двох та більше дітей, Податковим кодексом запроваджується 100-відсоткова податкова соціальна пільга на кожну дитину (50 % мінімальної заробітної плати) кожному з батьків з одночасним вилученням права на додаткову стандартну податкову соціальну пільгу одному з батьків.

Ще однією новацією української практики оподаткування доходів стало запровадження у 2014 році «де-юре» податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, для якого об'єктом оподаткування визначено об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його частка, а базою оподаткування - загальна площа об'єкта. Запровадження даного податку викликало значний резонанс несприйняття серед населення, що певною мірою пояснює часті зміни та удосконалення складових механізму справляння податку, однак, мало кілька передумов. По-перше, це гармонізація із податковим законодавством країн ЄС. По-друге, сприяння вирішенню проблеми дефіциту коштів бюджету (як державного, так і місцевого). По-третє, підвищення соціальної справедливості

системи оподаткування особистих доходів населення [131, с. 90]. Якщо на момент введення даного податку, він був своєрідним податком на багатство, про що свідчили розміри житлових площ, які підлягають оподаткуванню на той час, то на сьогодні, він має загальний характер і стосується абсолютно кожного власника нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки.

Розширення бази оподаткування для доходів фізичних осіб, безумовно змінило структуру доходів до зведеного бюджету України. Згідно зі звітних даних [129], з моменту введення нових податків, відбулись певні зміни структури податкових надходжень. Так, частка податку на доходи фізичних осіб, що сплачується податковими агентами, із доходів платника податку у вигляді заробітної плати у 2014 році складала 79,6 % загальної суми податків та зборів з доходів фізичних осіб та 16,3 % загальної суми всіх податкових надходжень, а за підсумками виконання зведеного бюджету України за 2020 рік таке співвідношення склало 75,9 % та 19,7 % відповідно. Частка нових податків та зборів має різну тенденцію, але сьогодні формує близько 10 % всіх податків та зборів на доходи фізичних осіб. Так, податок на доходи фізичних осіб від оподаткування пенсійних виплат або щомісячного довічного грошового утримання складає менше ніж 0,01 відсотка, що вказує на його низьку роль в перерозподілі доходів, а отже вказує на недоцільність його стягнення (принаймні за тим порядком, що передбачений чинною редакцією Податкового кодексу). Частка податку з доходу у вигляді процентів зменшилась від 2,8 % у 2014 році до 1,8 % у 2020 році, що за всіх інших рівних умов вказує на вплив депозитів та недовіру населення до банківського сектору.

Суттєвий перерозподільчий ефект прослідковуємо після введення військового збору, його частка за досліджуваний період виросла з 3,3 % до 8,1 % загальної суми податків та зборів на доходи фізичних осіб, надходження від даного збору сьогодні формують більш ніж 2 % всіх податкових надходжень зведеного бюджету. Що ж до перерозподільчої ролі податку на нерухоме майно, то він формує близько 0,1 відсотка всіх податкових надходжень, що вказує на

низьку ефективність його стягнення. Єдиний податок з доходів фізичних осіб формує трохи більше ніж 2 % всіх податкових надходжень до зведеного бюджету і його частка має тенденцію до зростання (1,5 % у 2014 році). На зростання податкових надходжень до бюджету певною мірою вплинуло також підвищення показників результативності податкового контролю у 2013-2017 роках [132, с. 148].

Доходимо висновку, що доходи від заробітної плати є основою для стягнення основного бюджетоутворювального податку – податку на доходи фізичних осіб. А це значить, що дана група доходів є основним фокусом податкової політики в нашій країні. За рахунок зростання частки податкових надходжень від військового збору прослідковуємо тенденцію незначного зменшення частки податку на доходи фізичних осіб, отриманих у вигляді заробітної плати в загальній структурі доходів від податків та зборів на доходи фізичних осіб. Разом з тим, фіксуємо зростання частки податку з доходів від заробітної плати в загальній структурі податкових надходжень до зведеного бюджету. Стягнення податків на доходи у вигляді процентів, із суми грошового забезпечення та на нерухоме майно поки відіграє лише незначну роль в структурі податкових надходжень зведеного бюджету, однак, чинить додатковий фіскальний тиск на доходи населення в цілому.

В результаті аналізу тенденцій формування і розвитку прямого оподаткування доходів населення в Україні виокремлено основні недоліки та позитивні аспекти реалізованих в Україні податкових реформ, що стосуються регулювання доходів населення (табл. 1.4).

Таблиця 1.4.

Наслідки податкових реформ, що стосуються регулювання доходів населення в Україні

Переваги	Недоліки
1	2
1991-1992 роки	
	- збереження радянської системи оподаткування як перехідної;

Продовження табл. 1.4

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> - високі ставки оподаткування; - вузька база оподаткування; - відсутність диференційованого підходу до оподаткування доходів; - відсутність соціальної справедливості в оподаткуванні; - значна кількість нормативно-правових актів, які регулюють оподаткування
1993-2003 роки	
<ul style="list-style-type: none"> - виведення з під оподаткування частини суми доходу (неоподатковуваний мінімум доходів громадян); - удосконалення адміністративної та управлінської складових податкового регулювання (створення Державної податкової адміністрації) 	<ul style="list-style-type: none"> - збереження попередньої схеми оподаткування та збільшення розміру ставок податку; - вузька база оподаткування; - відсутність диференційованого підходу до оподаткування доходів; - відсутність соціальної справедливості в оподаткуванні; - значна кількість нормативно-правових актів, які регулюють оподаткування
2004-2010 роки	
<ul style="list-style-type: none"> - зменшення фіскального тиску на доходи від заробітної плати шляхом суттєвого зменшення ставки податку; - диференційований підхід до оподаткування різних 	<ul style="list-style-type: none"> - запровадження єдиної ставки податку на доходи від заробітної плати призвело до «зрівнялівки» в оподаткуванні громадян з різним рівнем доходів, що порушує принцип соціальної справедливості в оподаткуванні; - недосконалість механізмів надання
<ul style="list-style-type: none"> видів доходів; - покращення нормативно-правової забезпеченості адміністрування податків та різного роду податкових процедур; - значне розширення пільгового механізму (введення поняття податкового кредиту та податкової соціальної пільги); - окремий порядок оподаткування доходів фізичних осіб-підприємців 	<ul style="list-style-type: none"> податкового кредиту та податкових соціальних пільг; - оподаткування прожиткового мінімуму; - недостатня стимулююча роль механізму оподаткування доходів фізичних осіб-підприємців; - відсутність соціальної справедливості в оподаткуванні
2011 – до сьогодні	
<ul style="list-style-type: none"> - прийняття єдиного консолідованого нормативно-правового акту у сфері регулювання відносин оподаткування; - уніфікація податкових процедур з огляду на євроінтеграційний напрям розвитку економіки України; 	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення фіскального тиску на доходи населення через збільшення базової ставки оподаткування та розширення бази оподаткування шляхом введенням нових податків і зборів; - зміна підходу до визначення бази

Продовження табл. 1.4

1	2
<ul style="list-style-type: none"> - тимчасове запровадження прогресії ставок оподаткування доходів від заробітної плати; - вдосконалення порядку та випадків надання деяких видів податкових соціальних пільг; - оптимізація випадків надання податкових знижок; - скорочення адміністративних процедур для платників податків та спрощення подання податкової звітності; - лібералізація оподаткування доходів фізичних осіб-підприємців 	<ul style="list-style-type: none"> оподаткування (з чистого річного оподатковуваного доходу до загального оподатковуваного доходу); - відсутність соціальної справедливості в оподаткуванні

Джерело: розроблено автором

Доходимо висновку, що розвиток податкового регулювання доходів населення в Україні в останні десять років характеризується не покращенням економічної ситуації в країні, лібералізацією податкового законодавства, зростанням реальної заробітної плати чи легалізації тіньових доходів, а зростанням фіскального тиску (через розширення бази оподаткування, зростання базової ставки податку), що доповнюється затяжним періодом девальвації гривні. Разом з тим, будь-який етап розвитку нагромаджує позитивні та негативні аспекти зміни податкового механізму реформування [133], а врахування історичного досвіду має велике значення для точного та глибокого розуміння витоків національної економіки та фінансів, оцінки й успішного використання нагромадженого досвіду реформування, а також визнання багатоваріантності та альтернативності на будь-якому етапі розвитку [130].

Сьогодні акцент у податковій політиці дещо зміщений в бік фіскальної функції, а її регулююча та стимулююча функції мінімізовані, тому проблема оптимізації податкової політики залишається однією з найактуальніших у процесі становлення ринкових відносин, забезпечення економічного зростання України та розбудови держави соціального добробуту.

Висновки до розділу 1

1. Удосконалення соціально-економічних відносин стало причиною розвитку економічних теорій державного регулювання економіки. Результати досліджень концепцій державного регулювання доходів населення показали, що актуальною є соціально-орієнтована політика державотворення, яка повинна вирішувати питання диференціації та нерівності розподілу доходів, безробіття, бідності та рівня життя населення. В умовах глобалізації та інформатизації суспільно-політичних процесів, держави стикнулись з новими викликами та пристосовуючись до змін реальності почали виконувати ряд «нових функцій»: побудова держави із соціально-орієнтованою ринковою економікою з акцентом на потреби індивіда; децентралізація державного управління та дотримання принципу субсидіарності надання соціальних послуг населенню; підвищення участі платника податків у процесах прийняття управлінських рішень; сприяння еквівалентності обміну сплачених податків на блага.

Сучасна економічна наука, враховуючи тенденції економічного розвитку, змістила акцент досліджень в бік актуалізації напрямів впливу держави на перерозподіл доходів населення, що має на меті зменшити нерівність та диференціацію їх розподілу, а одним з найбільш ефективних інструментів такого регулювання визначено податкову політику. Це доводить побудована схема проникнення податку в процес перерозподілу доходів населення (рис. 1.1), яка ілюструє здатність податків впливати на регулювання рівня доходів на всіх стадіях його отримання та витрачання.

2. Дослідження виявили відсутність єдиного трактування категорії «доходи населення». Означене дало підстави визначати «доходи населення» як загальну номінальну суму активів (у грошовій та не грошовій формах), одержаних фізичною особою від усіх видів діяльності у вигляді доходів від факторів виробництва (земля, праця, капітал), а також непередбачуваних доходів, безповоротних та інших економічних й інвестиційних вигод, за певний проміжок

часу. Різність поглядів в питаннях дослідження суті доходів населення відображається і в плюралізмі думок щодо їх класифікації, яку автором узагальнено та доповнено. Враховуючи специфіку перерозподілу доходів в економіці, а також досліджені чинники та джерела формування доходів населення, автор дійшла висновку, що розподіл доходів населення здійснюється відповідно до функціонального (на макрорівні) та особистісного аспекту (на рівні індивіда).

3. В ході дослідження встановлено, що в українському нормативно-правовому полі поняття «податковий механізм» не застосовується, тому запропоновано визначати його як законодавчо впорядковану систему економічних відносин з приводу організації функціонування податкової системи, яка залежно від мети, цілей і завдань податкової політики, а також принципів та функцій податкового регулювання, охоплює сукупність методів, інструментів, форм оподаткування та податкового адміністрування, що визначають рівень впливу на суб'єктів та об'єктів регулювання, а також рівень відповідальності за податкові правопорушення. Автором побудовано структурно-логічну схему дії податкового механізму (рис. 1.4), досліджено податкові інструменти впливу на доходи населення, визначено їх комплексний вплив на зменшення рівня диференціації та нерівності доходів.

4. Застосування історичного методу дозволило виокремити 4 етапи розвитку податкового державного регулювання доходів населення в Україні (I етап - 1991-1992 роки; II етап - 1993-2003 роки; III етап - 2004-2010 роки, IV етап - 2011 – до сьогодні). В межах періодизації етапів визначено цілі державного регулювання доходів (табл. 1.2), сформульовано переваги та недоліки кожного з етапів, виходячи з аналізу реалізованих реформ оподаткування доходів населення з 1991 року (табл. 1.3).

Основні наукові результати розділу опубліковані в працях автора [1; 2; 23; 92; 131; 133].

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Порівняльний аналіз ефективності державного регулювання оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та країнах ЄС

Дослідження, проведені в підрозділі 1.3 даного дисертаційного дослідження, дозволяють стверджувати, що система оподаткування доходів населення в Україні зазнала значних змін та за більшістю формальних ознак нагадує аналогічні системи країн ЄС. Ця відповідність проявляється в схожості побудови податкового механізму, процедурах адміністрування та наборі інструментів регулювання доходів населення. Також ми дійшли висновку, що основними інструментами досягнення справедливості розподілу доходів у суспільстві та зменшення рівня бідності є податки, трансферти та розміри мінімальних соціальних стандартів. Тому важливо дослідити як державне регулювання доходів впливає на їх перерозподіл та якість життя громадян.

Ефективність податкової політики можна оцінити за допомогою наступних індикаторів: економічний потенціал, рівень технічної оснащеності господарства та добробут населення. У міжнародній статистиці показником виміру перших двох індикаторів є рівень ВВП країни, третього - рівень ВВП на душу населення та індекс розвитку людського потенціалу (далі - ІРЛП) [134, с.6]. В цілях нашого дослідження, нас більше цікавить лише третій показник.

Проведені дослідження виявили, що у 2018 році найвищий рівень ВВП на душу населення серед країн ЄС-28 зафіксовано в Люксембурзі (120060,6 дол. США), Ірландії (80641,2 дол. США), Данії (63829,7 дол. США), Швеції (58345,5 дол. США) та Нідерландах (55185,5 дол. США) (табл. 2.1), середній показник по ЄС-28 за 2018 рік склав 37568,5 дол. США. В кінці рейтингу

опинились Болгарія, Румунія та Хорватія, Україна далеко позаду навіть відносно цих країн.

Таблиця 2.1

ВВП на душу населення в країнах ЄС та Україні (дол. США)

Країна	2018 рік	1990 рік	Приріст, разів	Місце в рейтингу (група)	Чисельність населення, млн ос., 2016 рік
1	2	3	4	5	6
Великобританія	42514,5	16934,4	2,51	11 (в)	65,8
Німеччина	50841,7	19433,2	2,62	8 (в)	82,8
Данія	63829,7	18225,0	3,5	3 (в)	5,8
Бельгія	49272,0	18768,8	2,63	9 (в)	11,4
Австрія	53764,1	19452,5	2,76	6 (в)	8,8
Швеція	58345,5	20108,0	2,9	4 (в)	9,9
Франція	44933,9	17566,3	2,56	10 (в)	67,0
Італія	35913,8	18557,1	1,94	12 (в)	60,6
Іспанія	32559,3	13634,4	2,39	13 (в)	46,5
Люксембург	120060,6	29680,3	4,05	1 (в)	0,6
Кіпр	28682,4	13179,0	2,18	15 (в)	0,8
Нідерланди	55185,5	18910,9	2,92	5 (в)	17,0
Мальта	31847,6	9343,4	3,41	14 (в)	0,4
Фінляндія	52422,3	18158,9	2,89	7 (в)	5,5
Хорватія	14788,4	-	-	26 (в)	4,1
Ірландія	80641,2	13745,0	5,87	2 (в)	4,8
Чехія	23749,5	12666,5	1,87	18 (в)	10,6
Греція	21144,2	13298,0	1,59	20 (в)	10,8
Португалія	24236,5	11769,0	2,06	17 (в)	10,3
Латвія	18472,2	-	-	23 (в)	1,9

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5	6
Литва	19534,0	-	-	22 (в)	2,8
Естонія	23610,5	-	-	19 (в)	1,3
Словаччина	20508,1	-	-	21 (в)	5,4
Словенія	27535,9	-	-	16 (в)	2,0
Польща	16179,5	6178,8	2,62	25 (в)	37,9
Румунія	12575,4	5262,1	2,39	27 (в)	19,6
Угорщина	16722,6	-	-	24 (в)	9,8
Болгарія	9226,6	5190,8	1,78	28 (с)	7,1
Україна	2820,6	6763,2	0,42	-	42,6

Примітка: (в) – високий рівень економічного розвитку, (с) – середній рівень.

Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [134], [135], [136], [137]

Дані табл. 2.1 ілюструють, що за останні 28 років більшість країн ЄС-28 досягли зростання показника ВВП на душу населення вдвічі та навіть більше (Мальта – в 3,41 рази, Данія – в 3,5 рази, Люксембург – в 4,05 рази, Ірландія - аж у 5,87 рази). Постсоціалістичні країни-члени ЄС за останні сім років (з 2011 по 2018 роки) теж змогли наростити значення даного показника. Так, за даними Євростату [136], в Угорщині таке зростання склало 1,3 рази (з 12890,9 до 16722,6), Польщі – 1,3 рази (з 12210,7 до 16179,5), Литві – 1,7 рази (з 11620,0 до 19534,0), Латвії – 1,6 рази (з 11390,0 до 18472,2), Болгарії – 1,4 рази (з 6724,3 до 9226,6), Румунії – 1,6 рази (з 7840,0 до 12575,4). Варто також зазначити, що до післякризового періоду 2015 року, такий приріст був ще більшим: 2,0 - 2,5 рази. В українській економіці спостерігаємо протилежну тенденцію - за роки незалежності рівень ВВП на душу населення зменшився більш ніж вдвічі, тому Україна за рівнем ВВП на душу населення належить до країн з низьким рівнем доходу.

Дослідження також виявили пряму кореляцію між показниками рівня ВВП на душу населення та середньою тривалістю життя. Так, в країнах з високим

рівнем ВВП на душу населення, середня тривалість життя є найбільшою. Найдовше живуть іспанці – 83,2 року, італійці – 82,7 року, французи – 82,3 року та шведи – 82,0 роки [136]. Більше 80,0 років живе середньостатистичний житель Великобританії, Австрії, Німеччини, Бельгії та Норвегії. Для українців такий показник становить всього 68,3 року [137].

Дослідження виявили наявність кореляції між показниками рівня ВВП на душу населення й тривалістю життя та показниками зайнятості працездатного населення [131]. Так, у 2014 році рівень зайнятості працездатного населення був найвищим у Норвегії, Бельгії, Швеції, Австрії та Німеччини – близько 80 %, тобто в країнах, з високими значеннями перших двох показників. В Україні рівень зайнятого населення за аналогічний період склав 56,6 % [137].

Разом з тим, з таблиці 2.1 бачимо, що не прослідковується явної закономірності між показниками чисельності населення та величиною ВВП на душу населення. Яскравим прикладом є Люксембург, де за чисельності населення в 0,4 млн чол., рівень ВВП на душу населення серед країн Євросоюзу є найвищим. Звичайно, логічно буде припустити, що, виходячи з методики розрахунку ВВП за доходами, вищий рівень зайнятого населення потенційно здатний забезпечити вищий рівень ВВП на душу населення, оскільки існують ширші можливості для забезпечення зростання рівня ВВП країни в цілому за рахунок ширшого кола осіб, які потенційно можуть долучитись до створення доданої вартості.

Третій показник - ІРЛП, щорічно оприлюднюється ООН та характеризує рівень добробуту населення, надаючи порівняльну оцінку бідності, грамотності, освіти, середньої тривалості життя, рівня охорони здоров'я, соціальної захищеності, довголіття, екології, рівня злочинності, дотримання прав людини й ВВП на душу населення. Описана вище тенденція кореляції рівня ВВП на душу населення та рівня добробуту підтверджується і цим показником. Так, серед країн ЄС-28 найвищий ІРЛП у 2016 році мала Норвегія (0,949), Німеччина (0,926), Данія (0,925), Нідерланди (0,924), Ірландія (0,923) та Швеція (0,913) [30]. До групи країн з дуже високим ІРЛП (показник ІРЛП не нижче 0,8) потрапили також

Велика Британія, Люксембург, Франція, Бельгія, Австрія, Словенія, Італія, Іспанія, Чехія, Греція, Естонія, Кіпр, Мальта, Польща, Литва, Словаччина, Португалія, Угорщина, Латвія, Хорватія та Румунія. Як бачимо, 27 з 28 країн ЄС входять до першої групи країн за рівнем ІРЛП. До цієї групи країн не потрапила тільки Болгарія (0,794), яка, однак, за досліджуваний період підвищила значення даного показника на 0,012 пункти, у порівнянні з 2015 роком [138].

Україна також знаходиться в групі країн з високим ІРЛП зі значенням показника 0,743 та займає 84-е місце серед 188 країн і територій. Як зазначено в доповіді ООН [139], з 1990 року в Україні показники ІРЛП підвищилися на 5,2 %, а тривалість життя при народженні зросла на 1,3 року. Разом з тим, показники України залишаються нижчими за середні показники по країнах Європи. В доповіді також йдеться, що Україна може зіткнутися з різким зростанням нерівності та соціальної ізоляції, якщо не вживатиме заходів захисту вразливих груп населення від безробіття, дискримінації та економічних потрясінь [138].

Згідно з іншим міжнародним рейтингом [140], що визначає якість життя, Україна у 2020 році знов потрапила до антирейтингу, займаючи 68 місце зі 73 досліджуваних країн світу. Сусідами по рейтингу є Гана та Туніс. Даний показник оцінюється за 10 критеріями: привабливість країни для туризму, прогресивність розвитку, культурний вплив, підприємництво, культурна спадщина, міграція, відкритість до ведення бізнесу, якість життя (стан охорони здоров'я та турботи за громадянина з боку держави протягом всього його життя), рівень соціальної інклюзії, світовий вплив.

Доходимо висновку, що рівень життя українців значно нижчий, ніж середній показник по країнах Євросоюзу, низькими є і загальні показники людського капіталу [141]. Вважаємо, що до причин непрямого податкового впливу можна віднести:

1) низький рівень офіційної зайнятості населення у віці 15-70 роки - 56,1 % станом на 01 січня 2018 року [137];

2) високий коефіцієнт старіння нації - на 11,9 мільйона пенсіонерів [142] (з них понад 75 % пенсіонерів отримують пенсійну виплату за віком), станом на 01 січня 2017 року налічувалось 16,2 мільйона офіційно працюючих осіб [137], тобто на кожних 10 працюючих припадає 7 пенсіонерів;

3) низька тривалість життя;

4) низький рівень мінімальних соціальних стандартів в Україні;

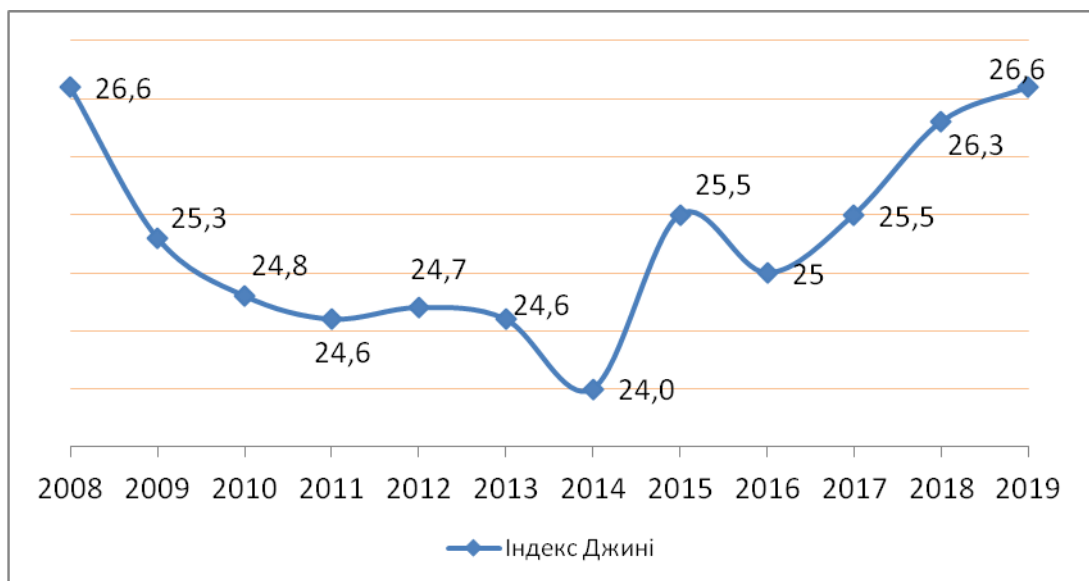
5) суттєвий вплив інфляції на рівень реальних доходів населення.

Наявність іншої проблеми - розшарування в рівні доходів українців, підтверджує децильний коефіцієнт фондів, тобто співвідношення 10 % доходів найбільш забезпеченого населення України до 10 % доходів найменш забезпеченого населення. Значення такого коефіцієнта було найбільшим за підсумком трьох бюджетних періодів: у 2011 році – 8,1 раза, у 2013 році – 7,2 раза та у 2010 році – 6,9 раза [137] та за останні 10 років має спадну динаміку. Найнижчим децильний коефіцієнт фондів був у 2014 році (3,8 раза) – в рік світової фінансової кризи та значної інфляції. Згідно зі статистичними показниками, у 2018-2019 роках відмічаємо зростання показника з 5,2 до 5,4 раза, що вказує на поглиблення диференціації розподілу доходів населення.

Значний рівень диференціації населення за доходами зумовлює потребу в застосуванні прогресивного персонального прибуткового податку, що дає змогу більш справедливо перерозподіляти сукупне податкове навантаження.

Незважаючи на високий середній рівень економічного розвитку країн ЄС, там також існує проблема нерівності розподілу доходів. До прикладу, у 2015 році в Німеччині 20 % найбіднішого населення отримувало 8,2 % усіх доходів, у Швеції – 9,6 %. Разом з тим, у Німеччині найбагатших 20 % населення отримувало 38,5 % усіх доходів, у Швеції – 34,5 %. Для порівняння, в Україні найбагатших 20 % населення за той же період отримувало 36,0 % усіх доходів, а 20 % найбіднішого населення – 9,8 % [137]. Співвідношення доходів багатих українців до найбідніших у 2015 році складало від 14:1 до 30:1 [137] (країнах ЄС - лише 5:1 [143]).

Глибину нерівності розподілу можна оцінити за допомогою індексу Джині й чим ближче його значення до 100 – тим більшу нерівність розподілу доходів можна констатувати. За підсумком 2008-2019 років (рис. 2.1), можна говорити про помірний рівень нерівності розподілу доходів в Україні, адже його значення коливаються в межах 24-27 в.п. З іншого боку, його значення за підсумками 2019 року зрівнялось зі значеннями індексу Джині за 2008 рік, що вказує на нівелювання всіх позитивних ефектів від здійснюваних реформ цього періоду, адже до 2014 року відзначалась позитивна динаміка зниження значення досліджуваного показника. І, власне, після початку воєнного конфлікту на Сході прослідковуємо щорічне (крім 2016 року) поглиблення нерівності розподілу доходів серед населення.

Рис. 2.1. Індекс Джині в Україні, 2008-2019

Джерело: побудовано автором на основі [144; 145; 146]

Ситуація з нерівністю розподілу доходів в нашій країні не є найгіршою серед країн Європи чи світу. У 2018 році Україна увійшла в десятку найкращих країн за показниками нерівності серед 107 країн світу [145], хоча і мала найнижчі серед країн ЄС показники макроекономічного розвитку та значення ІРЛП. Менші значення індексів Джині лише у Словаччини (26,1), Бельгії (25,9), Словенії (25,9),

Швеції (25,7), Чехії (25,6), Фінляндії (25,6), Данії (25,3), Норвегії (24,9) та Ісландії (24,4).

Значна диференціація доходів серед населення нерозривно пов'язана з процесами бідності. Звичайно, для кожної країни сукупність чинників, відносно яких визначається бідність, різна. В ЄС бідними вважаються люди, дохід яких становить менше ніж 60 % від середнього показника по країні (соціальні виплати також враховуються). Дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку [147], опублікованих на початку 2018 року, показали, що найнижчий рівень бідності серед країн ЄС-28 зафіксовано у Фінляндії (6,3 %), Чехії (6,4 %), Нідерландах (7,9 %), Франції та Норвегії (8,1 %). Найвищим він виявився в Литві (16,5 %), Польщі (17 %), Болгарії (21 %) та Румунії (23 %). Оскільки йдеться про відносну бідність, то відрізняється також її поріг: від 200 євро на місяць у Польщі, Словаччині, Угорщині та країнах Балтії, до 900 євро – в Данії, Ірландії, Люксембурзі, Фінляндії та Великій Британії.

Для українців рівень бідності є ще вищим. Так, представник ООН – Ніл Уокер у 2017 році заявив [148], що рівень бідності в Україні складає аж 60 % всього населення. Він обґрунтував це тим, що згідно з оцінкою Світового банку, стандартом межі бідності є дохід в 5 доларів на день, що для українців складає близько 4000 гривень на місяць в цінах 2019 року. В зоні ризику опинились пенсіонери (розмір середньої пенсійної виплати яких менше вказаної межі вдвічі) та внутрішньо переміщені люди з інвалідністю (таких близько 4,5 млн осіб). Це підтверджують і статистичні дані Держкомстату, опубліковані за 2017 рік, за якими рівень середньодушових еквівалентних загальних доходів для 67,4 % українців був нижчим або дорівнював зазначеній вище межі (4080 гривень на місяць) [137]. Ніл Уокер також зазначив, що у 2017 році стандартам ООН не відповідає ще й розмір мінімальної заробітної плати, який для українців менший за встановлену межу бідності на 20 %.

Негативна тенденція відзначається також у прирості реальних доходів, що завжди нижчий за приріст номінальних доходів (виключенням був тільки 2013

рік). Індекс росту реальної заробітної плати був особливо низьким в післякризові періоди 2009, 2014 та 2015 років, та складав всього 90,8 %, 93,5 % та 79,8 % відповідно [137]. Це свідчить про відсутність росту реальної купівельної спроможності доходів, що негативно впливає на якість життя населення. Основну частку в структурі витрат та заощаджень населення українців переважають витрати на придбання товарів і послуг (більше ніж 90 % [137]), що вказує на низьку спроможність до відтворення.

Директор Світового банку з питань України, Білорусі та Молдови - Сату Кахконен 17 липня 2018 року також заявила про високий рівень бідності в Україні – 25 %, та вказала на його зростання на останні 4 роки аж на 10 % [149]. Невтішну статистику підтверджують дані індексів бідності, що окремо визначаються Світовим банком, Міжнародним валютним фондом та Організацією Об'єднаних Націй, відповідно до якого Україна у 2018 році знаходилась на 25 місці з-поміж 126 країн світу зі значенням ВВП на душу населення - 2638 дол. США [150].

На підставі даних з 63 країн про безробіття та інфляцію Україна була другою в рейтингу Bloomberg 2015 року «найнещасніших» економік світу [151]. З метою розв'язання проблем бідності та виконання цілей сталого розвитку (2015-2030 роки), схвалених на Саміті ООН у вересні 2015 року, урядом нашої країни у 2016 році було розроблено Стратегію подолання бідності до 2020 року [152], результати виконання якої, однак, не дозволяють стверджувати про її успішність. Згідно з оприлюдненою інформацією [153], вперше з 2013 року після різкого зростання рівня бідності протягом 2014–2016 років вдалося досягти його зниження за абсолютним критерієм (незадоволення або часткове незадоволення першорядних фізіологічних потреб людини в харчуванні, одязі, житлі тощо):

- за витратами, нижче фактичного прожиткового мінімуму – з **58,6 %** у 2016 році до **47,3 %** у 2017 році;

- за доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму – з **51,1 %** у 2016 році до **34,9 %** у 2017 році.

Рівень бідності за абсолютним критерієм (доходи нижче фактичного прожиткового мінімуму) за даними I півріччя 2019 року знизився на 6,2 відсоткового пункту і становив 25,5 % проти 31,7 % в I півріччі 2018 року [154].

Частка бідного населення, охопленого програмами соціальної підтримки, збільшилася з **70,3 %** у 2016 році до **73,6 %** у 2017 році, при цьому очікуваний показник 2018 року (61 %) **перевищено** ще на початку реалізації Стратегії. Частка депривованих осіб за чотирма з 18 ознак позбавлень певних благ у 2017 році була найбільшою за останні десять років майже в усіх групах домогосподарств. Умови життя більш як чверті українців не відповідають навіть мінімальним стандартам харчування, споживання непродовольчих товарів і послуг, належним житловим умовам тощо [153].

За даними звіту про результати аналізу виконання заходів з реалізації Стратегії подолання бідності [153] та досліджень Програми розвитку ООН [155], в 2018 році в Україні було 24% бідного населення, а також 1,3% - вкрай бідного, це люди, які живуть на менш ніж 5 доларів на добу. За період з 1990 до 2018 року Індекс людського розвитку України збільшився на 6,3%. Цей індекс має три компоненти: перший стосується доходів населення, другий - освіченості населення, третій - показник враховує рівень здоров'я і смертності. Якщо в Україні досить високий рівень освіченості населення, то найгірша ситуація з доходами (показник ВВП на душу населення).

Не менш гострою, ніж проблема бідності для України, є проблема соціального відчуження – обмежений доступ окремих категорій до життєво важливих благ та послуг, а також низький рівень доступності послуг соціальної сфери для широких верств населення. Основними причинами формування соціального відчуження були впродовж багатьох років відсутність стабільної роботи, що оплачується; нестабільність або недостатній рівень виплати соціальних трансфертів; проживання в сільській місцевості (через гірші можливості працевлаштування та розвиток інфраструктури); відсутність родинних зав'язків, спілкування з друзями та знайомими; неналежні житлові

умови; належність до певної суспільної групи (дискримінація за статтю, віком, віросповіданням, національністю тощо); неналежний стан здоров'я [153].

Аналіз розподілу населення України за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів підтверджує низький рівень середніх доходів та високу диференціацію їх розподілу [137]. В останні кілька років негативна динаміка поглиблюється. Так, якщо до 2017 року близько 10-20 % населення отримувало середньодушові доходи менші за розмір мінімальної заробітної плати, то з 2017 року така частка зросла до 30-40 % всього населення. Це вказує на поглиблення процесів бідності. Разом з тим, за останніх 10 років, практично подолано проблему абсолютної бідності - всього 0,5 % населення отримувало середньодушові доходи нижчі прожиткового мінімуму. Однак, якщо оцінювати показник чисельності населення із середньодушовими еквівалентними загальними доходами нижчими *фактичного* прожиткового мінімуму, то у 2016 році цей показник є значно вищим і у 2016 році складав 37,9 %, у 2017 – 22,9 %, у 2018 – 16,4 %, у 2019 – всього 8,0 %. Що вказує на слабку регулюючу роль мінімальних соціальних стандартів в коригуванні рівня життя та сукупних доходів фізичних осіб, а також невідповідність їх законодавчого розміру економічним реаліям.

Згідно з дослідженнями Gfk [156] - однієї з найбільших фірм, що проводить дослідження світових споживчих ринків, Україна є четвертою з кінця серед 42 європейських країн за рівнем середніх витрат. Так, середній показник по ЄС-28 за 2013 рік склав 12 800 євро, у найбагатшій європейській країні Люксембурзі – у чотири рази більше, у Норвегії – у два рази більше, у Польщі – наполовину менше, а в Болгарії та Україні – лише чверть від середньоєвропейської суми. У 2018 році середня купівельна спроможність кожного мешканця країн ЄС-27 зросла до 16 878 євро [157]. В Україні за аналогічний період рівень сукупних середніх витрат на 1 домогосподарство за рік становив 95 800 грн або близько 2860 євро [137], тобто за 5 років купівельна спроможність українців впала на 12 %. Крім того, низький рівень середньомісячних доходів населення не сприяє

розвитку фінансової грамотності, є причиною фінансового стресу серед населення [158, с. 103-104] та мотивує до мобільності на ринки праці інших країн [159].

В країнах ЄС також присутня проблема бідності, а основним її джерелом є безробіття [41]. Однак, відповідну допомогу від держави в середньому отримують лише шість із десяти безробітних. За порогом бідності перебувають 8 % зайнятих. Найменше бідних, які працюють, у Чехії (4 %), найбільше – у Греції (14 %). Такі дані є наслідком низьких зарплат, низької кваліфікації, випадкових заробітків та вимушеної неповної зайнятості замість повноцінного працевлаштування. Іншим чинником бідності є склад сім'ї. Так, найбільше ризикують неповні сім'ї з дітьми, 32 % з них можна зарахувати до бідних. Всього в країнах ЄС у бідності проживають 19 % дітей до 17 років (максимально в Латвії та Польщі – по 26 %), 22 % бідних дітей проживають у неповних, а 25 % – у багатодітних сім'ях. Також високим є рівень бідності серед молоді: 19 % осіб віком до 25 років мають дохід, що не перевищує 60 % середнього рівня. У віковій групі 25–65 років бідних набагато менше – 12 %. Варто зазначити, що сучасна пенсійна система в країнах ЄС значно зменшила ризик бідності цієї вікової групи. У середньому люди, старші 65 років отримують 85 % доходів молодших вікових категорій (на Кіпрі – 57 %, у Польщі – понад 100 %).

Отже, для зменшення рівня бідності населення уряди країн частіше застосовують неподаткові інструменти (соціальна політика та мінімальні соціальні стандарти), а з метою зниження нерівності розподілу доходів та підвищення справедливості їх оподаткування – інструменти податкової політики. Таку закономірність підтверджують нещодавні дослідження ефективності впливу податкової політики та політики трансфертів на зменшення нерівності. Так, Р. Бубікко та Л. Фрейтаг [40] дійшли висновку, що за останнє десятиліття нерівність в Європі не посилилась, однак надмірний її рівень може завадити зростанню та призвести до політичної поляризації [41]. Політичний тиск найгірше впливає на перерозподіл та структурні реформи [160]. Нерівність також може зашкодити економічному зростанню через зниження сукупного попиту [161] та

надмірного поширення кредитів [162]. Перерозподіл доходів значною мірою залежить від прогресивності податку на доходи фізичних осіб, збільшення оподаткування спадщини веде до підвищення середніх доходів та зниження нерівності, а от податок на нерухоме майно істотно не позначається на розподілі наявного доходу [71]. В країнах ОЕСР грошові трансферти, податки на доходи фізичних осіб та внески на соціальне забезпечення трохи більше ніж на чверть пом'якшують нерівність ринкового доходу серед населення працездатного віку [163]. Є дослідження [41], які виявили послаблення ролі фіскального перерозподілу в зменшенні нерівності доходів через погіршення загальної прогресивності податкових систем та містять пропозиції щодо перенесення акценту оподаткування багатства на доходи від капіталу та майна фізичних осіб. Соціальні виплати є важливим інструментом зменшення бідності. Підраховано, що за їх відсутності частка бідних становила б у країнах ЄС не 17 %, а 26 %. За підрахунками Єврокомісії, соціальні виплати в середньому компенсують ризик бідності на 38 %. Особливо ефективні вони в Чехії, Німеччині, Нідерландах, Словенії та країнах Скандинавії, де завдяки таким виплатам бідність скорочується на понад 50 % [164].

Розв'язання питань справедливості оподаткування та соціальних завдань держави завжди перебувають у фокусі урядів країн. В країнах ЄС розроблено два показники для виміру ефективного податкового навантаження на працю: *неявна ставка податку на працю* та *податковий клин* [165, с. 29]. Перший з них розраховується діленням суми податків та соціальних внесків з трудового доходу на суму сумарної компенсації для працівників та нарахувань на заробітну плату. Другий показник - визначає ефективну податкову ставку через вибір ряду типових сценаріїв для ряду платників податків з точки зору складу домогосподарств та рівнів доходу, включає податки на доходи населення та соціальні внески працівників і роботодавців, але вираховує сімейні надбавки.

В останні роки уряди країн ЄС докладають зусиль для скорочення податкових витрат на оплату праці на нижньому рівні шкали заробітної плати, з

метою підвищення рівня працевлаштування низькокваліфікованих працівників. Дійсно, податковий клин на основі 50 % середнього заробітку є одним із показників, який використовується для бюджетного нагляду ЄС при оцінюванні проєктів бюджетних планів [165, с. 31]. Орієнтуючись на податковий клин для одного працівника без дітей у розмірі 50 % середнього заробітку, середній показник ЄС-28 у 2016 році становив 32,5 % проти попереднього року на 33,1 %. Угорщина, Німеччина та Латвія мали значення вище 40 %, тоді як Ірландія, Мальта та Великобританія зареєстрували найнижчі показники. 13 держав-членів ЄС зафіксували падіння показника у порівнянні з попереднім роком, 12 - збільшення та 2 без змін.

Євростат щорічно обраховує усереднений показник *податкового навантаження на доходи від праці* (implicit tax rate on labour (ITR)), який крім основної ставки податку на доходи від праці, враховує страхові внески та інші податки на доходи від праці (payroll taxes), що сплачуються не тільки працівниками, а й роботодавцями. У 2016 році середнє значення ITR по країнах ЄС-28 склало 34,3 % [165, с. 249]. Найвищим воно було в Італії (42,6 %), Бельгії (42,4 %) та Угорщині (41,6 %), найнижчим – у Болгарії (23,5 %), Мальті (23,8 %) та на Кіпрі (25,6 %). Український показник варіюється залежно від галузі економіки та категорії працівника, однак в більшості випадків є досить високим та знаходиться в межах 50-56 % [54; 166].

Високий рівень податкового навантаження на доходи населення підтверджують також дослідження Світового банку, проведені спільно з Pricewaterhouse Coopers у 2015 році [167]. Результати досліджень показали, що загальна ставка податку в Україні складає аж 52,9 %, а показник загальної ставки податку на працю складає 43,1 % та знаходиться в четвірці лідерів по його величині серед країн світу (Китай – 49,3 %, Бельгія – 50,7 %, Франція – 51,7 %), що, безперечно, говорить про величезний податковий тиск на доходи населення від праці в Україні, який і близько не можна виправдати наявністю такого ж рівня соціального захисту громадян, що існує в цих трьох країнах-лідерах.

Саме тому, можна говорити про те, що проблема нерівномірного розподілу податкового навантаження в Україні є не менш гострою, ніж проблема його загального рівня. К. Швабій [168, с. 37] акцентує на тому, що нерівномірність розподілу податкового навантаження по горизонталі надає можливість здійснювати податкову оптимізацію в межах чинного законодавства шляхом штучної маніпуляції податковим статусом джерела доходу, який умовно можна назвати ефектом диверсифікації доходів. Шляхи вирішення даної ситуації будуть запропоновані в третьому розділі даного дисертаційного дослідження.

Отже, стає очевидним, що податкове регулювання доходів в Україні практично не вплинуло на зниження рівня диференціації населення (в т.ч. рівня бідності), а періодичні світові фінансово-економічні кризи нівелюють показники росту ВВП та мінімальних соціальних стандартів країни інфляційними тисками. Високий рівень податкового навантаження на доходи працюючої частини населення не поєднується запровадженням адекватних механізмів перерозподілу суспільного багатства, що веде до зростання доходів найбагатших прошарків суспільства, посилення розшарування населення за рівнем доходів та поглиблення рівня бідності. Дослідження засвідчили, що регулятивна ефективність прямого оподаткування доходів населення підсилюється системою соціальних виплат. З огляду на це, ми врахували цей момент при розробленні пропозицій з удосконалення механізму оподаткування доходів від заробітної плати. Це сприятиме мінімізації негативних поведінкових ефектів платників податків до посилення податкового навантаження та забезпечить рівний підхід до оподаткування доходів.

Наразі є ряд соціально-економічних проблем, що негативно впливають на розвиток людських ресурсів, серед них: надмірна диференціація в доходах; рівень оплати праці не сприяє забезпеченню добробуту та прийняттого рівня життя населення; система соціального захисту й соціального забезпечення не гарантує гідного життя; зростає частка економічно неактивного, безробітного та

неформально зайнятого населення, загрозливих масштабів набувають обсяги трудової міграції [169, с. 196].

З початком бойових дій на Сході України, соціально-економічне життя в країні значно ускладнилось, відбулось загострення ризиків розвитку всіх галузей економіки, в тому числі й фіскальної сфери. Це призвело до фінансової дестабілізації (підвищення темпів інфляції, зниження ліквідності банківської системи тощо), посилення викликів розвитку реального сектору економіки, погіршення ситуації у фінансовому секторі (в т.ч. через колосальне зростання зовнішнього державного боргу), загострення соціальних проблем, зниження інвестиційної та ділової активності, посилення міграції та відпливу робочої сили [170, с. 18]. Сьогодні економічна дестабілізація поглибилась ще й наслідками впливу всесвітньої пандемії коронавірусу.

Узагальнення висновків порівняльного впливу податкового регулювання на розподіл доходів в країнах ЄС та в Україні дав змогу виявити проблеми, вирішення яких необхідно покласти в основу майбутньої реформи оподаткування доходів в Україні:

- відсутність диференційованого підходу до оподаткування доходів та не використання прогресії ставок для підвищення соціальної справедливості розподілу доходів;

- не встановлення неоподаткованого мінімуму доходів (в Україні розмір даного показника хоч і визначено, однак, в цілях оподаткування не застосовується, а отже й не корелюється з розмірами соціальних стандартів чи рівнем доходів платника);

- відсутність кореляції податкового навантаження на доходи з платоспроможністю платника податку та його соціальним станом;

- низький відсоток платників з розміром доходу, що дає право на застосування податкових пільг;

- найнижчі, у порівнянні з країнами ЄС, показники основних соціальних стандартів (мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум) (важливо розраховувати їх розміри з позиції економічної доцільності [171]);

- поглиблення бідності та нерівномірності розподілу доходів в Україні, високий рівень податкового навантаження на доходи населення від заробітної плати в Україні, у порівнянні з середніми показниками по країнах Євросоюзу.

Для розв'язання вказаних проблем особливо важливо врахувати позитивний досвід країн ЄС (особливо нових її членів, які відносно нещодавно боролись зі схожими та актуальними нині для української економіки проблемами), накопичений низкою європейських країн, що досягли помітних результатів у боротьбі з бідністю та диференціацією доходів населення, а також виявити резерви неподаткових джерел наповнення казни держави [172, с. 100]. Здійснюючи регулювання доходів населення, держава має прагнути не тільки до максимізації податкових надходжень до бюджету, а й реалізовувати перерозподіл доходів у суспільстві з урахуванням принципу соціальної справедливості та рівня економічного розвитку країни, який приведе до зменшення нерівності розподілу доходів та рівня бідності.

2.2. Оцінка ефективності оподаткування доходів населення в контексті впливу на доходи бюджетів

Проведений в підрозділі 1.3 аналіз основних тенденцій становлення та розвитку прямого оподаткування доходів населення в Україні показав, що за роки незалежності дана група податків зазнала суттєвого реформування, що, безумовно, позначилось на рівні їх фіскальної ефективності. Основний акцент реалізованих змін завжди відводився податку на доходи фізичних осіб, особливо

доходам від найманої праці, тому на них зосередимо нашу увагу. Досвід оподаткування даної групи доходів за пропорційними й прогресивними ставками дає можливість здійснити ретроспективний аналіз ефективності реалізованих реформ та означити основні пріоритети щодо подальшого вектора змін нормативно-правового поля.

Фіскальну ефективність прямих податків на доходи населення будемо оцінювати виходячи з таких показників як податкова база, податкові ставки та податкоспроможність платників податків. Бюджетоутворювальний ефект оподаткування доходів фізичних осіб здійснюватимемо за кількома показниками: відношення надходжень від податку на доходи фізичних осіб до валового внутрішнього продукту; середній рівень податку на доходи фізичних осіб; середній рівень фіскальних вилучень на доход фізичних осіб, які мають систематичний характер. В цілому за зазначеними напрямками й розглянемо ті зміни, які відбувались у фіскальній ефективності податків на доходи фізичних осіб в Україні.

Історичний період податкового регулювання до 2002 року є малоінформативним в цілях дослідження фіскальної ефективності через: гіперінфляцію, яка мала місце в 1991-1995 роках; збереження більшості ознак радянської моделі оподаткування персональних доходів; процес становлення вітчизняної податкової системи та пошук вектору пріоритетів податкової політики (фіскальна ефективність податку складала 1,9-2,9 % ВВП). Отже, дослідження фіскальної ефективності здійснимо для періоду 2002-2020 роки.

Впродовж обраного періоду, частка податку на доходи фізичних осіб в структурі ВВП країни в цілому постійно зростала (табл. 2.2), за низкою виключень, зокрема: вона знизилась у 2004 році (з 5,1 % ВВП до 3,8 % ВВП), тобто після запровадження пропорційної ставки податку, у 2010 та 2011 роках (через обвал гривні та введення Податкового кодексу), у 2014 році (з 5,0 % ВВП до 4,8 % ВВП) через початок воєнних дій на Донбасі, у 2018-2019 роках (можливо через зміну політичної влади в країні).

В цілому, фіскальний ефект від запровадження пропорційної ставки податку (13 %) прослідковуємо дещо пізніше. Надходження від ПДФО в структурі доходів зведеного бюджету України до 2003 року склали близько 17-18 %, а протягом трьох перших років з моменту введення в дію Закону № 889-IV таке співвідношення упало на 4-5 в.п. Тобто внаслідок переходу до пропорційного оподаткування доходів від заробітної плати за ставкою 13 % та запровадженню ряду пільг, відзначаємо різке скорочення частки податку на доходи фізичних осіб у ВВП та в загальній структурі доходів зведеного бюджету у 2004 році.

Таблиця 2.2

Динаміка ВВП, доходів зведеного бюджету України та доходів від податку на доходи фізичних осіб, 2002-2020 роки

Рік	ВВП (у факт. цінах), млрд грн	Частка оплати праці в структурі ВВП, %	Доходи Зведеного бюджету, млрд грн	Надходження від ПДФО			
				млрд грн	Темп росту	у структу рі ВВП, %	у структу рі доходів ЗБУ, %
1	2	3	4	5	6	7	8
2002	225,8	45,7	61,9	10,8	-	4,8	17,4
2003	267,3	45,9	75,3	13,5	24,9	5,1	17,9
2004	345,1	46,4	91,5	13,2	-2,3	3,8	14,4
2005	441,4	47,5	134,2	17,3	31,1	3,9	12,9
2006	544,2	49,4	171,8	22,8	31,5	4,2	13,3
2007	720,7	49,2	219,9	34,8	52,6	4,8	15,8
2008	948,0	49,0	297,8	45,9	32,0	4,8	15,4
2009	913,3	41,2	273,0	44,5	-3,1	4,9	16,3
2010	1082,6	48,0	314,5	51,0	14,5	4,7	16,2
2011	1316,6	47,0	398,6	60,2	18,2	4,6	15,1

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8
2012	1408,9	50,2	445,5	68,1	13,1	4,8	15,3
2013	1454,9	49,9	442,8	72,2	6,0	5,0	16,3
2014	1566,7	46,3	456,1	75,2	4,2	4,8	16,5
2015	1979,5	39,1	652,0	99,9	33,0	5,0	15,3
2016	2383,2	36,6	782,7	138,8	38,8	5,8	17,7
2017	2982,9	39,2	1016,8	185,7	33,8	6,2	18,3
2018	3560,6	41,4	1184,3	214,7	15,6	6,0	18,1
2019	3978,4	43,6	1289,8	275,5	28,3	6,9	21,4
2020	4194,1	43,8	1376,7	295,1	7,1	7,0	21,4

Джерело: узагальнено автором на основі [129; 137; 173]

Фіскальна ефективність податку поступово відновлюється вже з наступного року реформи, а явні результати річного росту надходжень від податку на доходи фізичних осіб зафіксовано з 2005 року. Абсолютний приріст надходжень від ПДФО за 2005 рік, у порівнянні з 2003 роком склав 3,8 млрд грн або 28,1 %, в 2010 році такий ріст склав аж 37,4 млрд грн або 376,8 %. Навіть скоригувавши суму надходжень на індекс інфляції, отримаємо досить вражаючу цифру – 34,2 млрд грн або 373,7 %.

Звичайно, плоска шкала податку на доходи фізичних осіб відповідно до вимог сталого розвитку не могла бути раціональним вирішенням проблеми оптимального оподаткування, адже згідно з постулатами сучасної економічної теорії державних фінансів (розглянутої в розділі 1), побудованої на класичних принципах Адама Сміта, встановлення плоскої шкали податку на доходи населення можна **розглядати винятково як тимчасову альтернативу прогресивної шкали**. Разом з тим, на той час запровадження плоскої шкали податку можна було розглядати як певну сходинку на шляху до досягнення

основної мети - розбудови ефективної податкової системи та посилення її регулюючої функції.

Безперечно, управлінське рішення щодо запровадження єдиної ставки податку було досить ризиковим, оскільки зменшення її розміру, будучи позитивним моментом для платників податків, для бюджету завжди означає зростання ризику його недовиконання. Аналіз статистичних даних показав, що цього не сталося і у 2003-2010 роках мав місце щорічний приріст як податкових надходжень в цілому, так і надходжень від ПДФО зокрема. Це може вказувати не тільки на зменшення податкового тиску на доходи населення та підвищення рівня добровільної сплати податку, а й на виведення частини фінансових ресурсів з тіньового сектору. Тому вважаємо за доречне проаналізувати як змінився рівень тінізації економіки у 2002 – 2010 роках та чи взагалі він змінився. Дана динаміка нами досліджена на основі розрахунків професора Лінцського університету - Фрідріха Шнайдера [174] (результатами яких у своїй роботі користуються Світовий банк та Міжнародний валютний фонд) та даних Міністерства економічного розвитку та торгівлі України [175] (наведені в дужках). Так, у 2002 році рівень тінізації економіки склав 51 % ВВП, у 2003 р. – 50 %, 2004 р. – 49 %, у 2005 р. – 48 %, у 2006 р. – 47 %, у 2007 р. – 47 % (28 %), у 2008 р. – 46 % (34 %), у 2009 р. – 46 % (39 %) та у 2010 р. – 45 % (38 %). Як бачимо, за розрахунками Фрідріха Шнайдера рівень тінізації економіки в Україні у 2002-2010 роках мав тенденцію до зменшення, хоча і дуже повільну, - всього 5 в.п. Якщо ж аналізувати статистичні дані Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, то вони фіксують набагато більше зниження рівня тінізації економіки – з 51 % у 2002 році до 38 % у 2010 році (13 в.п.). Дані з двох джерел хоча й різняться між собою, проте підтверджують зменшення рівня тінізації економіки в Україні за досліджуваний період.

Як уже зазначалось раніше, прийняття Податкового кодексу та запроваджені ним новації в оподаткуванні, очевидно, мали на меті збільшити як надходження до бюджету, так і податкове навантаження на осіб з високими

доходами (малопрогресивна ставка), тобто тих, хто здатен платити більше і не втратити можливостей до заощадження. Однак, точно можна говорити лише про досягнення першої з них (дані таблиці 2.2) (щодо іншої мова піде в іншому підрозділі дисертаційного дослідження). Так, номінальні надходження від ПДФО до зведеного бюджету України за час дії Податкового кодексу зросли більш ніж у 5,5 раза (із 51,0 млрд грн на початок 2011 року до 295,1 млрд грн на кінець 2020 року), а особливо різке їх зростання спостерігалось з 2015 року. Позитивна динаміка була забезпечена не тільки ліберальною політикою оподаткування доходів, а й розширенням бази податку.

Середньорічний темп росту сукупних надходжень від ПДФО у 2011–2014 роках склав 10 %, у 2015-2017 році - вже 35,2 %, з 2018 року – дана величина є нестабільною. Варто відзначити, що анексія Криму та початок збройного конфлікту на Сході України, з якими пов'язано помітне скорочення кількості платників податку, не суттєво відбилися на коливанні податкових надходжень та їх ролі в структурі ВВП та зведеного бюджету. Хоча все ж відмічаємо значне зменшення частки оплати праці в структурі ВВП, розрахованого за розподільчим методом на 7,2 в.п. (з 46,3 % у 2014 році до 39,1 % у 2015 році). Втім, можливо саме шляхом збільшення податкового навантаження на доходи населення (підвищення ставок податку, введення нових об'єктів оподаткування), вдалось запобігти різкої втрати в надходженнях податку. Вжиттям ряду зазначених заходів протягом 2011-2015 рр. не тільки вдалося зберегти останні на рівні, попередніх періодів, а й забезпечити майже щорічне зростання даного показника. Втім, без цих нововведень номінальні надходження ПДФО у 2014 р., у порівнянні з 2013 р., були б нижчими й план надходжень не було б виконано. У 2015-2020 роках фіскальна роль зазначених новацій підсилилась, з 2014 року по 2020 рік суми від нових об'єктів оподаткування (пенсії, депозити та військовий збір) зросли в 6,2 раза (з 4,7 до 29,3 млрд грн) (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Фіскальні ефекти від введення військового збору та розширення бази оподаткування ПДФО

Показники		2013	2014	2015	2020
Надходження ПДФО до Зведеного бюджету за (КБК 11010000), млн грн, у т. ч.:		72 151	75 202	99 983	295 107
ПДФО від оподаткування пенсій, млн грн		0	21,7	1 085	3,1
ПДФО від доходу у вигляді процентів, млн грн		0	2 126	8 218	5 415
Військовий збір, млн грн		0	2 535	9 154	23 929
Разом додаткові надходження ПДФО в результаті змін у податковому законодавстві	млн грн	0	4 682,7	18 457	29 247,1
	% до надходжень від ПДФО	-	6,2	18,4	9,9

Джерело: узагальнено автором на основі [129]

Судячи з динаміки надходжень від нових податків і зборів, найбільший фіскальний ефект спостерігається саме щодо військового збору, що суттєво впливає на динаміку росту загального обсягу надходжень від ПДФО. Так, якщо надходження 2015 р. у порівнянні з 2014 р. зросли на 24,8 млрд грн, то 26,7 % цього зростання було забезпечене саме військовим збором (6,6 млрд грн) (табл. 2.3). У 2019–2020 рр. цей показник значно знизився і становив близько 7,7 %. Сьогодні частка нових податків і зборів в податкових надходженнях від ПДФО у зведеному бюджеті хоч і має тенденцію до зростання та по факту виконання зведеного бюджету у 2020 році прослідковуємо спадну тенденцію їх ролі в загальній структурі податку за КБК 11010000 «Податок та збір на доходи фізичних осіб». При цьому потрібно пам'ятати, що військовий збір та ПДФО з процентів за депозитами надходять виключно до Державного бюджету України.

Враховуючи, що основним джерелом доходів населення є заробітна плата, то введення такого збору збільшило навантаження на неї, що в умовах девальвації гривні та високої інфляції негативно позначилося на рівні життя населення та

його реальній купівельній спроможності [176]. На противагу надходженням від військового збору, надходження ПДФО з процентів за депозитами знижується, а фіскальний ефект від оподаткування пенсій в кінці 2020 року взагалі нівельовано (всього 3,1 млн грн проти навіть 21,7 млн грн у 2014 році).

Під час кризи державних фінансів, оподаткування депозитів є популярним методом наповнення бюджету [7; 177; 178]. Наприклад, в країнах, що розвиваються, податок на доходи від депозитів, масово з'явився під час глобальної фінансової кризи 2008-2010 років. Так, у Латвії з початку 2010 року був запроваджений податок на депозити на рівні 10 %, в Угорщині – на рівні 20 %. Але найбільш показовою була криза на Кіпрі на початку 2013 року. Уряд острова, який потребував 10 млрд євро додаткових коштів для уникнення дефолту, тоді підвищив ставку податку на відсотки за депозитами вдвічі - з 15 до 30 %. Згодом подібний підхід до порятунку банківської системи від нестатку ліквідності розглядав також і Євросоюз, коли на саміті країн в Брюсселі було запропоновано ввести з 2016 року схему, за якої проблемні банки, котрі вичерпали усі можливості залучення коштів через, наприклад, продаж акцій чи випуск облігацій, мали б право обкладати депозити обсягом понад 100 тис. євро спеціальним збором. Однак, таку позицію не було схвалено. Сьогодні податок на депозити застосовується в багатьох розвинутих країнах Євросоюзу як постійне джерело наповнення бюджетів. Наприклад, у Німеччині банківські внески обкладаються за ставкою 25 %, у Швейцарії – 35 %, у Нідерландах – від 37 % до 52 %. В країнах, що розвиваються, ставки за цим податком було знижено після завершення глобальної кризи, тому зараз вони переважно нижчі, ніж в розвинутих країнах. Так у Болгарії ставку такого податку було знижено з 10 % до 8 %, у Литві вона зараз складає 15 %, у Польщі – 19 %.

Що ж до ефективності даного податку в Україні, то дива не відбулось. За період 2015-2018 року, на 36 % зменшились надходження до зведеного бюджету від оподаткування відсотків за депозитами (з 8,2 млрд грн у 2015 році до 5,3 млрд грн у 2018 році) [129] у зв'язку зі зниженням річної середньозваженої

інтегральної ставки за строковими депозитами на 39 % (до 8,4 % річних) [179]. Вплив банківських ставок на бюджетні надходження був настільки сильний, що його не змогло компенсувати навіть 19 % зростання обсягу розміщених домогосподарствами коштів на депозитах (з 437,2 млрд грн у 2015 році до 491,7 млрд грн у 2018 році). По факту виконання зведеного бюджету України за 2020 рік тенденція зберігається, зафіксовано незначний ріст податкових надходжень від даної групи доходів (+1,15 млрд грн у порівнянні з 2018 роком) [129]. Це свідчить про скорочення обсягів депозитів у банках, а отже, опосередковано про зниження реального рівня життя населення та/або зниження рівня довіри до банківської системи.

Не варто також забувати про суттєву девальвацію гривні та тлі значних інфляційних процесів, що мала місце в той період (за 2 неповні роки гривня знецінилась більше ніж утричі - із 7,99 грн/дол. США у лютому 2014 року до 24,00 грн за 1 дол. США у грудні 2015 року). Якщо врахувати цей чинник, то за 6 років, в порівняльних цінах 2010 року, показник сукупних надходжень від ПДФО у 2018 році зріс лише на 20% [180], що свідчить про те, що реальних фіскальних ефектів від ПДФО не спостерігалось, попри зміну ставки оподаткування, значне підвищення мінімальної заробітної плати (з 01.01.2011р. до 01.01.2018р. вона зросла з 941,00 грн до 3723,00 грн або майже в 4 рази) та розширення податкової бази (введення військового збору (із серпня 2014 року), оподаткування відсотків за депозитами та пенсій). Таким чином, фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб пов'язана не тільки зі зміною елементів податку та інструментів податкового механізму, а значною мірою корелюється з величиною податкової бази (перше значне зростання розмірів мінімальної заробітної плати відбулось 01 січня 2017 року, що сприяло підвищенню рівня мінімальних доходів громадян країни), втім як і від добровільності та прозорості сплати податків.

В кінці 2019 року негативний вплив на розвиток економіки почав відчуватись у зв'язку протиепідеміологічними заходами країн світу, пов'язаних з розповсюдженням інфекції коронавірусу COVID-19. За підсумками 2020

карантинного року, зафіксовано значне зниження темпу росту податкових надходжень (7,1) проти попередніх двох періодів (28,3). Змін у структурі ВВП та зведеного бюджету не відбулось, показник частки надходжень від ПДФО залишився на рівні 2019 року (табл. 2.2).

Ще одним показником, динаміку якого ми прослідкували (табл. 2.2), є частка оплати праці найманих працівників у структурі номінального ВВП країни. Дана група доходів формує близько 45 % ВВП країни, розрахованого за розподільчим методом, що доводить важливість зміщення акцентів дослідження саме на оподаткування доходів населення від заробітної плати. Аналогічну тенденцію прослідковуємо і в структурі дохідної частини місцевих бюджетів країни. Так, надходження від податку на доходи фізичних осіб є бюджетоутворювальним податком та основним джерелом власних надходжень місцевих бюджетів, формуючи фінансову стійкість бюджетів громад. Дана група податків формувала близько 57,1 % всіх власних доходів місцевих бюджетів у 2020 році (для порівняння, таке співвідношення у 2014 році було ще більшим - 61,9 %) [129].

Проведений аналіз показав, що зміна податкових ставок є одним з найбільш динамічних (в контексті частоти змін) елементів податку. Дослідження досвіду реформування податку в частині перегляду його базових ставок показав, що в країні наявне ситуативне, а не довгострокове прогнозування та планування державної політики доходів, компенсаційні заходи застосовуються по факту спаду податкових надходжень і не завжди дають достатній фіскальний ефект (н., оподаткування пенсій та податок на нерухоме майно). Надходження від податку на доходи фізичних осіб мають висхідну тенденцію до зростання, однак відзначаються періодичними періодами спаду, які частіше всього є наслідком зміни податкового механізму, зокрема:

- до 1995 року фіскальна ефективність податку була найнижчою (1,9-2,9 % ВВП), попри найвищий рівень прогресії ставок податку;

- запровадження після 2003 року пропорційної ставки податку не привело до спаду податкових надходжень та сприяло зниженню тінізації економіки;

- застосування з 2011 року малопрогресивної схеми оподаткування доходів знизило фіскальну ефективність податку, що відбилось на зниженні його частки в структурі ВВП;

- зростання з 01 січня 2016 року ставки податку до 18 %, введення військового збору та розширення бази оподаткування сприяло більш інтенсивній динаміці зростання податкових надходжень в структурі ВВП та доходах зведеного бюджету з 2016 року, а також відновлення їх частки до початку реформування податкового механізму (тобто до рівня 2003 року в 5,1 %). Отже, в останні 5 років (2016-2021 роки) можна констатувати підвищення фіскальної ролі податку на доходи фізичних осіб як на макрорівні, так і на рівні домогосподарств.

Варто акцентувати на тому, що підвищення базової ставки податку до 18 % супроводжувалось одночасним скасуванням сплати єдиного соціального внеску в розмірі 3,6 % для працівників за трудовим договором, що суттєво пом'якшило зростання податкового навантаження на доходи найманих працівників та компенсувало втрати фіскальної ефективності від скасування ЄСВ. Однак, проблемними були питання не тільки ставок, а й цільового використання коштів кожного платника та реального надання соціальних послуг і гарантій відповідно до внеску застрахованої особи, що і досі потребує вирішення. Крім того, скасування соціальних внесків суперечить практиці оподаткування доходів населення в країнах-членах Європейського Співтовариства до членства в якому наша країна наразі прагне, де тягар соціальних платежів чітко розподілений між роботодавцями та найманими працівниками. З іншого боку, не передбачено інших джерел наповнення соціальних фондів, а також досі не діє накопичувальна пенсійна система та не запроваджена страхова медицина.

Звичайно, частково правдивими є твердження про те, що надходження від внесків на соціальне страхування в структурі ВВП країни відіграють другорядну роль, у порівнянні з надходженнями від податку на доходи фізичних осіб. Однак,

як показує приклад Болгарії, Кіпру, Чехії, Франції, Угорщини, Латвії, Литви, Румунії та Словаччини (Додаток А), за відсотковим співвідношенням до ВВП такі надходження (від роботодавців та працівників) за підсумками 2017 року переважають як обсяги надходжень від податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств (всі країни ЄС, крім Швеції, Великобританії, Бельгії, Кіпру, Данії, Італії, Люксембургу, Португалії, Фінляндії, Ірландії та Мальти).

Отже, тривалий період реформування механізму оподаткування доходів населення характеризувався різною динамікою фіскальної ефективності. В цілях дослідження важливо дослідити як ця зміна вплинула на рівень податкового навантаження (показник «Paying taxes») та легкість ведення бізнесу (рейтинг Doing Business). Обидва рейтинги формує Світовий банк.

Почнемо з другого – рейтинг Doing Business обраховується за десятьма показниками (серед них: реєстрація бізнесу, забезпечення виконання контрактів, оподаткування та вирішення питань неплатоспроможності), дає можливість оцінити легкість ведення бізнесу та дозволяє порівнювати країни між собою. У ході створення рейтингу до уваги беруться не лише нормативно-правові акти, ухвалені країною протягом року, а й висновки підприємців про реальну дію законодавчих змін. Цей рейтинг впливає на рішення бізнесменів щодо доцільності інвестицій у країну.

Заходи щодо підвищення позицій України у рейтингу “Doing Business” здійснюються в рамках виконання затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1413 Плану дій щодо підвищення позиції України в рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» (“Doing Business”) [181]. Покращення позиції в рейтингу легкості ведення бізнесу був одним зі стратегічних індикаторів реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». За результатами 2020 року виконано 10 пунктів зазначеного вище плану дій, або 38 % (прийнято 2 закони, 5 актів Уряду, 17 актів органів влади), частково виконано – 4 (15%), знаходяться на розгляді Верховної Ради України – 5 (19%),

інші перебувають на різних стадіях виконання, що дозволило Україні зайняти у Doing Business-2020 64-тий рядок з-поміж 190 країн (найгіршим цей показник був у 2012 році – 152 місце) та поліпшити показники по 6 з 10 індикаторів [182]. Нинішній результат непоганий, але не найкращий навіть серед країн пострадянського простору. Литва перебуває на 11 місці, Естонія - на 18-му, Латвія - на 19-му, Молдова на 48-му [183]. Лідером рейтингу є Нова Зеландія, серед країн Євросони – Данія (4-те місце), Великобританія (8-те місце), Норвегія (9-те місце) та Швеція (10-те місце).

Суттєве покращення позиції України у світовому рейтингу також прослідковуємо за індикатором «Оподаткування» («Paying taxes»): від 181 місця протягом 2010-2012 років до 65-го місця у 2020 році. Цей показник оцінює рівень податкового навантаження та складності адміністрування (дослідженню проблематики податкового навантаження присвячена окрема стаття [92]). За більшістю окремих параметрів, які вимірювалися для визначення цього показника, Україна показала хороші результати. Зокрема, швидкість відшкодування ПДВ в нашій країні - на рівні з провідними економіками ЄС. Найкращим цей показник був за результатами 2018 року – 43 місце (кількість податкових платежів – 5 (135 у 2012 році), загальна податкова ставка (% від прибутку) – 37,8 % (57,1 % у 2012 році), час на розрахунок та сплату податків – 270 год (657 год у 2012 році), індекс процедур після подачі звітності та сплати податків (0-100) – 85,95 [184]. Покращення позицій в рейтингах говорить про ефективність реформ на макрорівні.

Що ж до статистики по країнах ЄС, то у 2018 році кількість податкових платежів була найменша у Норвегії (4), а найбільшою у Хорватії (35), загальна податкова ставка була найменша в Люксембурзі (20,5 %), найбільша - у Франції (62,2 %), час на розрахунок та сплату податків складав від 50 год в Естонії до 453 год у Болгарії, індекс процедур після подачі звітності та сплати податків складав від 52,4 в Італії до 99,4 в Естонії [184]. Як бачимо, у порівнянні, останні два

показники, що формують значення індикатора «Paying taxes» в Україні є значно вищі, що вказує на труднощі в адмініструванні та звітності податкових платежів.

Разом з цим, потенціал України щодо покращення позицій у цьому рейтингу в податковій сфері не вичерпаний. Головним джерелом такого покращення Державна податкова служба України вбачає підвищення ефективності адміністрування податків і скорочення часу, який бізнес витрачає на заповнення декларацій та сплату податків. Цьому сприятимуть вже ухвалені парламентом закони про об'єднання звітності з ЄСВ та податку на доходи фізичних осіб і єдиний рахунок для сплати податків [182].

Зі здійсненого аналізу доходимо висновку, що під час реалізації податкових реформ часто приймаються ситуативні рішення щодо недопущення спаду податкових надходжень від податку на доходи фізичних осіб. В основному це стосується зміни ставки податку та розширення бази оподаткування як компенсаційного механізму, рідше – значного росту мінімальної заробітної плати (від розміру якої власне і залежить податкова база). Разом з тим, збільшення податкового навантаження на доходи населення не підкріплено такими ж компенсаційними заходами та не має диференційованого підходу. Врахування означених особливостей стали базою для формулювання пропозицій з подальшого реформування податку на доходи фізичних осіб.

Серед основних чинників, які надалі можуть здійснювати позитивний вплив на надходження податку на доходи фізичних осіб слід зазначити: прогресивний характер оподаткування, зростання номінального ВВП; збільшення витрат на оплату праці; легалізація виплати заробітної плати; позитивні тенденції щодо зростання доходів населення через державне підвищення мінімальних соціальних гарантій; зростання змішаних доходів домашніх господарств за рахунок індивідуальної підприємницької діяльності.

2.3. Дослідження регулятивного впливу процесів оподаткування на рівень життя населення

Суть регулюючої функції податку на доходи фізичних осіб полягає в перерозподілі доходів через вплив на різні види діяльності платника податку. Таким чином, податки істотно впливають на відтворення, стимулюючи (податкові пільги) або стримуючи (розмір ставки податку, база оподаткування) темпи його розширення, збільшуючи або зменшуючи накопичення капіталу, підвищуючи або знижуючи платоспроможний попит населення (в т.ч. мова йде про розмір доходів після оподаткування) тощо. Виходячи з цих міркувань, в цьому підрозділі буде досліджено вплив ставки ПДФО на доходи від заробітної плати та роль заробітної плати і мінімальних соціальних стандартів у формуванні бази оподаткування і рівня життя населення.

Висновки попередніх досліджень показали, що податок на доходи фізичних осіб є бюджетоутворювальним податком як на макро-, так і на мікрорівнях. В структурі сукупних місячних надходжень фізичних осіб, доходи від заробітної плати теж складають більшу частину – в середньому 42,7 % за 2009-2019 роки, з 2015 року – існує тенденція до її зростання (табл. 2.4). Разом з тим, частка соціальних допомог та інших поточних трансфертів до введення в дію Податкового кодексу складала однакову частину із заробітною платою і лише з 2016 року різниця між цими двома видами доходів стала відчутною – близько 10 %. Цього вдалось досягти завдяки зростанню частки прибутку та змішаного доходу (до 18 %) в структурі загальних доходів населення після введення Податкового кодексу, тобто після зміни умов оподаткування доходів від підприємницької діяльності (запровадження єдиного податку). За підсумками 2019 року, структура доходів населення виглядає наступним чином: половину всієї суми формують доходи від заробітної плати, третину – соціальні допомоги та трансферти, п'яту частину – прибуток та змішані доходи.

Таблиця 2.4

Доходи населення України, 2002-2019

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Доходи – всього, у т.ч.:	894,3	1101,2	1266,8	1457,9	1548,7	1516,8	1772,0	2051,3	2652,1	3248,7	3744,1
- заробітна плата, млрд грн (% у доходах)	365,3 (40,8)	449,6 (40,8)	529,1 (41,8)	609,4 (41,8)	630,7 (40,7)	615,0 (40,5)	709,6 (40,0)	898,3 (43,8)	1209,1 (45,6)	1529,4 (47,0)	1758,6 (46,7)
- прибуток та змішаний дохід, млрд грн (% у доходах)	129,8 (14,5)	160,0 (14,5)	200,2 (15,8)	224,9 (15,4)	243,7 (15,7)	254,3 (16,8)	323,5 (18,3)	378,2 (18,4)	477,9 (18,0)	572,1 (17,6)	678,2 (18,1)
- соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, млрд грн (% у доходах)	364,6 (40,8)	423,7 (38,5)	469,4 (37,1)	542,8 (37,2)	586,4 (37,8)	562,3 (37,0)	658,9 (37,2)	699,3 (34,1)	886,5 (33,4)	1056,1 (32,5)	1190,3 (31,8)
Найвищий дохід у розрахунку на одну особу, грн (на 1 міс)	14373 (1198)	18486 (1540)	21638 (1803)	25206 (2100)	26719 (2226)	26782 (2232)	31803 (2650)	37080 (3090)	47270 (3939)	58442 (4870)	69140 (5762)
Прожитковий мінімум для працездатних осіб (на 01 січня), грн	669	869	941	1073	1147	1218	1218	1378	1600	1762	1921
Мінімальна заробітна плата (на 01 січня), грн	605	869	941	1073	1147	1218	1218	1378	3200	3723	4173
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.	1906	2239	2633	3026	3265	3480	4195	5183	7104	8865	10497
Темп росту номінальної заробітної плати, %	105,5	117,5	117,6	114,9	107,9	106,5	120,5	123,6	137,1	124,8	118,4
Індекс інфляції, %	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1
Темп росту реальної заробітної плати, %	90,8	110,2	108,7	114,4	108,2	93,5	79,8	109,0	119,1	112,5	109,8

Примітка: на момент дослідження, дані за 2020 рік не оприлюднено

Джерело: узагальнено автором на основі [137]

Усереднений аналогічний показник по ЄС-28 показав, що заробітна плата становила всього 36,1 % сукупних доходів домогосподарств у 2017 році, а соціальні виплати - 24,4 % [185]. Це вказує на вищу роль доходів від заробітної плати в структурі щомісячних доходів українців. До слова зазначимо, що в структурі витрат та заощаджень населення України за досліджуваний період переважають витрати на придбання товарів і послуг (більше ніж 90 % [137]), а приріст і нагромадження фінансових активів взагалі мають від'ємні значення, що вкотре може вказувати на нестабільність економічних процесів в країні та пересторогу населення до відкладеного споживання через банківський сектор.

Отже, саме державна політика доходів відіграє значну роль у формуванні добробуту населення. Співвідношення в доходах населення частки трансфертних виплат та заробітної плати відіграє важливу роль у формуванні економічної поведінки індивідуума, його трудової мотивації. При переважній ролі заробітної плати у формуванні загальної суми доходів, в особи, що їх отримує формується підприємливість та ініціативність. У зворотному випадку - відбувається формування пасивного ставлення до виробничої діяльності та знижується адаптивність населення до ринкових умов існування та діяльності, погіршується сприйнятність ринкових реформ та зменшується довіра до банківської системи.

Оскільки доходи від заробітної плати складають більшу частину щомісячних доходів населення, тому варто дослідити динаміку зміни їх розмірів як основи для формування бази оподаткування. Розглянемо ті соціальні стандарти, які впливають на вихідне значення даного показника, а саме: прожитковий мінімум для працездатних осіб, мінімальна заробітна плата та індекс інфляції. Відповідно до узагальнених даних, зображених в табл. 2.4, прослідковуємо висхідну тенденцію зміни розміру перших двох показників протягом 2009-2019 років.

Протягом 2010-2016 років значення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати були однаковими, що вказує скоріше на «підгін» соціальних стандартів до одного знаменника, а не на визначення їх розміру з позиції

ефективності та соціальної значимості. З 2017 року такий підхід було змінено, про що свідчило значне зростання рівня мінімальної заробітної плати, у порівнянні з 2016 роком (тут варто згадати й про одну з причин такого рішення – запобігання зниженню рівня податкових надходжень від податку на доходи фізичних осіб, про яку згадувалось в підрозділі 2.2). Найвищими темпи росту прожиткового мінімуму для працездатних осіб та МЗП були у 2010 році – 129,9 % та 116,1 % відповідно (тобто в рік запровадження Податкового кодексу) та у 2017 році – 116,1 % та 232,2 % (тобто в рік подвійного зростання розміру МЗП).

Однак, за нашими розрахунками (на основі даних табл. 2.4), реальних ефектів від зростання номінальних значень цих двох показників за 2009-2019 роки майже не спостерігалось. Відчутним для доходів населення їх ріст був лише у 2010 та 2014 роках (якщо не враховувати подвійний ріст МЗП у 2017 році), перевищення темпів росту ПМ та МЗП над індексом інфляції у 2010 році склало більше ніж 20 в.п. (20,8 та 34,5 в.п. відповідно) та близько 14 в.п. у 2014 році (14,2 % для обох показників). В решті бюджетних періодів такий ріст був абсолютно нівельований інфляційними процесами в країні, у 2014 та 2015 роках українці не здобули, а навіть «збідніли» (-18,7 та -43,3 (!) в.п.). З 2016 року приріст розміру прожиткового мінімуму ледь нівелював індекс інфляції (0,7 в.п. у 2016 р., 2,4 в.п. у 2017 р., 0,3 в.п. у 2018 р. та 4,9 в.п. у 2019 р.). Ріст мінімальної заробітної плати, в останні роки, все ж має позитивну динаміку, навіть з урахування розміру інфляції: +118,5 % у 2017 р., +6,5 % у 2018 р. та +8,0 % у 2019 р.

Ріст мінімальної заробітної плати з 2017 року хоч і був відчутним (+ 100 % у 2017 році, + 16,3 % у 2018 році та + 12,1 % у 2019 році), однак, не настільки сильно відбився на щорічних приростах рівня наявних доходів населення в розрахунку на 1 місяць (+ 27,5 % у 2017 році, + 23,6 % у 2018 році та + 18,3 % у 2019 році) і у 2019 році показав ріст лише на 86,3 % відносно показника 2016 року, у порівнянні з трьох разовим зростанням розміру мінімальної заробітної плати за аналогічний період (табл. 2.4). Середньомісячна номінальна заробітна плата за 2017-2019 роки теж зросла менше – лише вдвічі, у порівнянні з показником 2016 року.

Крім того, індекс інфляції значно впливає на коригування номінальних доходів населення. Так, згідно з даними Держкомстату України за 2009-2019 рр. (табл. 2.4), спостерігаємо негативну тенденцію постійного перевищення темпів зростання номінальної заробітної плати над реальною (виключенням був тільки 2013 рік), що свідчить про систематичне щорічне нівелювання купівельної спроможності номінальних доходів, що негативно впливає на якість життя населення. Індекс реальної заробітної плати був особливо низьким в післякризові періоди 2009, 2014 та 2015 років, та складав всього 90,8 %, 93,5 % та 79,8 % відповідно. Найбільш «відчутним» для українців зростання реальної заробітної плати було у 2012-2013 роках - 0,5 в.п. менше та 0,3 в.п. більше темпу росту номінальної заробітної плати за відповідний період. Саме в цей період індекси інфляції були найнижчими. Разом з тим, загальний високий рівень освіти населення в Україні, поки що, на жаль, не є гарантією суттєвого зростання доходів, як це характерно для країн з інноваційною моделлю економічного розвитку [186, с. 7].

З проведеного аналізу доходимо висновку, що рівень мінімальних соціальних стандартів є вихідним показником для формування доходів населення від найманої праці (важливість встановлення економічно обґрунтованого розміру прожиткового мінімуму досліджено в окремій статті [171]). Кореляція номінальних доходів на макрорівні завжди здійснюється значенням індексу інфляції. Саме тому урядом реалізується щорічний приріст значень таких соціальних стандартів та індексація доходів, яка проводиться з метою компенсації подорожчання споживчого кошика та зменшення впливу інфляційного фактора на доходи населення. Разом з тим, не виявлено реальних довготривалих позитивних ефектів розмірів соціальних стандартів на рівень доходів від заробітної плати, встановлених протягом досліджуваного періоду. Це вказує на низьку регулятивну ефективність державної політики доходів та неможливість забезпечити підвищення рівня життя населення в останні 11 років. Можна також стверджувати також про те, що рівень мінімальних соціальних стандартів в Україні є значно заниженим, адже враховуючи суттєвий вплив інфляційного фактора на рівень

реальних доходів населення, ціна робочої сили не може задовольняти достатньою мірою потреби працюючого у відтворенні здатності до праці та задоволені мінімальних соціально-побутових умов та культурно-духовних потреб [1, с. 35].

Як показали проведені дослідження, вирішення питання зваженості форм державного регулювання грошових доходів населення та обґрунтованості розміру їх встановлення (заробітної плати, соціальних виплат, допомог та ін.) відходять на другий план. Тому важливо дослідити регулятивні властивості податку на доходи фізичних осіб в контексті дотримання принципів ефективності та справедливості оподаткування. Звичайно, справедливість є досить абстрактним критерієм в оподаткуванні, це ідеал соціально-економічних відносин, досягти якого неможливо, але варто прагнути. Тому надзвичайно важливо проаналізувати теперішню ситуацію як відправну точку розроблення й реалізації рішень щодо вдосконалення оподаткування доходів населення та податку на доходи фізичних осіб зокрема.

Для того, щоб виявити диспропорції механізму оподаткування доходів фізичних осіб від заробітної плати в Україні та підтвердити відсутність диференційованого підходу до оподаткування, залежно від розміру доходу, автором за допомогою програми MicrosoftExcel було змодельовано механізм оподаткування доходів від заробітної плати, що діяв в Україні до та після 01 січня 2016 року. Обрано цю дату тому, що з 01 січня 2016 року малопрогресивна шкала оподаткування була замінена пропорційною ставкою податку (18 %), що створило інший розподіл податкового навантаження на доходи населення від заробітної плати. Модель побудована таким чином, щоб зменшити суму номінального доходу на ставку податку на доходи фізичних осіб та на ставку єдиного соціального внеску, а також враховано надання податкової соціальної пільги для діапазону доходу, для якого вона може застосовуватись (до 1710 грн. – до 2016 року та до 2470 грн. – після 2016 року).

За допомогою методу моделювання, нам вдалось відслідкувати зміну податкового навантаження після впровадження останніх змін в механізмі

оподаткування доходів від заробітної плати. Методом порівняння визначено зміну та приріст податкового навантаження на доходи фізичних осіб від заробітної плати після сплати ПДФО та ЄСВ. Отримані результати згруповано та подано в табл. 2.5.

Проведений математичний аналіз (табл. 2.5) дозволив дійти висновку, що малопрогресивна шкала оподаткування мала такі перекоси:

Таблиця 2.5

Регулятивний вплив ставки ПДФО від заробітної плати

Дохід, грн.	до 01.01.2016 року				з 01.01.2016 року
	Податкове навантаження після сплати ПДФО (до нарахованого доходу), %	Приріст податкового навантаження відносно попереднього рівня доходу, %	Сукупне податкове навантаження після сплати ПДФО та ЄСВ (до нарахованого доходу), %	Приріст сукупного податкового навантаження відносно попереднього рівня доходу, %	Податкове навантаження після сплати ПДФО (до нарахованого доходу), %
1	2	3	4	5	6
1000,00	5,4		8,5		0,02
1100,00	6,23	0,83	9,33	0,83	0,04
1200,00	6,92	0,69	10,02	0,69	0,05
1218,00	7,04	0,12	10,14	0,12	0,05
1219,00	6,97	-0,07	10,57	0,43	0,05
1300,00	7,43	0,46	11,03	0,46	0,06
1400,00	7,94	0,51	11,54	0,51	0,07
1500,00	8,37	0,43	11,97	0,43	0,07
1600,00	8,75	0,38	12,35	0,38	0,08
1700,00	9,09	0,34	12,69	0,34	0,09
1710,00	9,12	0,03	12,72	0,03	0,09
1711,00	14,46	5,34	18,06	5,34	0,09
1800,00	14,46	0	18,06	0	0,09
2000,00	14,46	0	18,06	0	0,10
2470,00	14,46	0	18,06	0	0,12
2471,00	14,46	0	18,06	0	0,18
3000,00	14,46	0	18,06	0	0,18

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4	5	6
4000,00	14,46	0	18,06	0	0,18
10000,00	14,46	0	18,06	0	0,18
12000,00	14,46	0	18,06	0	0,18
12634,00	14,46	0	18,06	0	0,18
12668,00	14,47	0,01	18,07	0,01	0,18
13000,00	14,51	0,04	18,11	0,04	0,18
14000,00	14,65	0,14	18,25	0,14	0,18
15000,00	14,76	0,11	18,36	0,11	0,18
16000,00	14,87	0,11	18,47	0,11	0,18
17000,00	14,96	0,09	18,56	0,09	0,18
18000,00	15,03	0,07	18,63	0,07	0,18
19000,00	15,11	0,08	18,71	0,08	0,18
20000,00	15,17	0,06	18,77	0,06	0,18
20706,00	15,21	0,04	18,81	0,04	0,18
20781,00	15,22	0,01	18,80	-0,01	0,18
21000,00	15,24	0,02	18,79	-0,01	0,18
22000,00	15,32	0,08	18,70	-0,09	0,18
23000,00	15,39	0,07	18,63	-0,07	0,18
24000,00	15,46	0,07	18,56	-0,07	0,18
25000,00	15,52	0,06	18,50	-0,06	0,18
30000,00	15,77	0,25	18,25	-0,25	0,18
40000,00	16,07	0,3	17,94	-0,31	0,18
50000,00	16,26	0,19	17,75	-0,19	0,18
60000,00	16,38	0,12	17,63	-0,12	0,18
65000,00	16,43	0,05	17,58	-0,05	0,18

Джерело: розроблено автором

- сукупне податкове навантаження на нарахований дохід (після сплати ЄСВ та ПДФО) зростало набагато швидше для низького рівня доходів, ніж для високого;

- для доходів, де застосовувалась постійна максимальна величина для сплати ЄСВ, сукупне податкове навантаження *регресивно* змінювалось при зростанні доходу.

Для обох механізмів оподаткування характерним є збереження наступних перекосів механізмів оподаткування, а саме:

- різке підвищення податкового навантаження після втрати права на застосування податкової соціальної пільги;

- для проміжку доходів, більших за величину, що визначається множенням величини прожиткового мінімуму на коефіцієнт 1,4 та заокругленням отриманого результату до найближчих десяти гривень (до 01.01.2016р. - до величини доходу, де починали застосовуватись дві ставки податку – 15 та 17 %), податкове навантаження є постійною величиною, що суперечить принципу соціальної справедливості в оподаткуванні;

- категорії населення, які мають право на використання податкової соціальної пільги, отримують чисті доходи менше прожиткового мінімуму.

Отримані висновки дають підстави вважати, що застосування єдиної чи малопрогресивної ставки податку при збереженні наявних умов оподаткування, дозволяє здійснити рівномірний розподіл податкового навантаження на доходи населення від праці, однак, не враховує розмір бази оподаткування. Доходимо висновку, що повернення до пропорційної ставки податку не вирішило питання соціальної справедливості та рівнонапруженості оподаткування, тому актуальним залишилось розв'язання питання ефективності розподілу податкового навантаження на доходи фізичних осіб від заробітної плати з метою зменшення нерівності їх розподілу.

Результати дослідження також показують порушення принципу соціальної справедливості оподаткування, тобто встановлений рівень податків не завжди відповідає платоспроможності платників податків. Соціальна справедливість має ґрунтуватись не тільки на платоспроможності нарахованих доходів платника, а й виходити з міркувань розміру чистого доходу, тобто величини та достатності коштів, що залишаються в індивіда після оподаткування, необхідних для задоволення особистих соціально-культурних потреб. Платоспроможність буде наявна в будь-якому випадку, бо податок ніколи не складає 100 % доходу, але існує інша проблема – диференціація доходів населення, яка повинна

враховуватись при визначенні податкового навантаження на суб'єктів оподаткування.

Крім того, іншою важливою проблемою податкової системи України, яка й досі не вирішена та яка «тягнеться» від реформи до реформи, є індивідуальна безеквівалентність, тобто платник не отримує еквівалентного сумі сплачено податку розміру соціальних послуг від держави. Сьогодні на індивідуальному рівні відсутній безпосередній зв'язок між сплаченою сумою податку та кількістю отриманих від держави послуг, тому маємо ситуацію, коли кошти, отримані у вигляді податку на доходи фізичних осіб надходять до бюджетів різних рівнів, але у них відсутня цільова спрямованість.

Впевнені, що моделювання дії податкового механізму дозволяє показати закономірності оподаткування доходів населення та ідентифікувати ряд його проблем. Однак, використання такого методу принесе більше користі, якщо застосовувати його до моменту зміни ставки податку, з метою прогнозування впливу таких нововведень на зміну податкового навантаження на доходи населення. В такий спосіб вдасться підвищити ефективність проведених змін та відкоригувати вектор їх впливу. Ідентифікація таких «вузьких» місць податкового механізму спонукала нас до пошуку такої ставки податку, яка б виправила наявні диспропорції. Результати таких досліджень подано в 3 розділі даного дисертаційного дослідження.

З огляду на євроінтеграційний вектор економічного розвитку України, всі галузеві реформи в країні відбуваються із врахування даного факту. Тому важливо врахувати позитивний досвід розвитку податкового регулювання доходів населення країн Європейського Союзу та зрозуміти як це може вплинути на покращення добробуту українців. Можна виокремити ряд загальних тенденцій державної політики податкового регулювання доходів населення в країнах Євросоюзу [187, с. 281-282]:

- широка податкова база та диференційований підхід до оподаткування різних груп доходів (не тільки за видом доходу, а й за соціальним статусом платника);

- стимулювання громадян до створення сімей та народження дітей (сімейне оподаткування доходів, пільги на дітей);
- стабільні та прозорі умови оподаткування, висока податкова культура;
- створення сприятливих умов для отримання доходів та сплати податків в межах однієї країни;
- обов'язкова сплата внесків до фондів соціального страхування;
- стимулювання розвитку підприємницької діяльності серед населення (через спрощені та пільгові режими оподаткування);
- забезпечення справедливого та ефективного перерозподілу національного доходу (через виведення з бази оподаткування фіксованої суми доходу, широкої бази оподаткування та застосування таких інструментів як прогресивні ставки податків (в більшості країн ЄС), податкові пільги і знижки).

Сьогодні основними податковими інструментами регулювання доходів населення в країнах ЄС є [39] (Додаток Б, Д):

1) розгалужена база оподаткування, яка розподілена на кілька груп (праця та приватна власність, бізнес, заощадження та інвестиції, непередбачувані доходи).

2) різні способи групування доходів з метою оподаткування:

- включення всіх видів доходів до загальної бази оподаткування, до якої застосовується єдиний механізм оподаткування (Естонія та Франція), що дозволяє максимально спростити механізм адміністрування. Однак, в останні кілька років уряд Франції додав кілька нових внесків до бази оподаткування (загальний соціальний внесок (9,2 %) та збір за погашення заборгованості за добробут (0,4 %)), величина яких змінюється відносно джерел отриманих доходів. Крім того, з 2018 року платнику податків надано право обирати між пропорційною (ставка податку - 30 %) та прогресивною (максимальна ставка – 59,1 %) системами оподаткування доходів на капітал.

- окремі режими оподаткування різних видів доходів населення (седулярний підхід) (Швеція, Нідерланди, Фінляндія, Хорватія, Греція, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Нідерланди, Румунія, Словенія та Іспанія).

Такий підхід найкраще диверсифікує застосування елементів податкового механізму до окремих видів доходів, дозволяє точково застосувати пільгові механізми (н., неоподатковуваний мінімум, податкові знижки) та впливати на зміну податкового навантаження.

- поєднання цих двох способів, тобто частина доходів включається до бази оподаткування, що оподатковується за ставками податку, які застосовуються для доходів від заробітної плати, а інша частина доходів має окремі режими оподаткування (Австрія, Бельгія, Болгарія, Кіпр, Чехія, Данія, Німеччина, Ірландія, Італія, Люксембург, Польща, Португалія, Словаччина та Великобританія).

3) застосування *диференційованих ставок* податку для доходів від праці та приватної власності, *сімейний підхід* до оподаткування доходів, підвищений рівень *оподаткування багатства*. Основний акцент податкового регулювання зосереджено на доходах від заробітної плати, податкові надходження від якого складають біля 10 % ВВП [188], а даний вид податків формує близько 24 % загального рівня податкового навантаження по ЄС-28 [188].

4) тенденція до прогресивного оподаткування *доходу від підприємницької діяльності* (вибір такого підходу підтверджує дотримання одного з основних критеріїв оподаткування – нейтральності).

5) застосування *пільгового механізму* при розрахунку податкових зобов'язань. Зменшення бази оподаткування можливе за рахунок податкових пільг та податкових знижок, що передбачено податковими механізмами більшості країн ЄС [182]. Перш за все, до них відносять професійні витрати (крім Нідерландів, Румунії, Болгарії та Чехії) та накопичення на пенсійних рахунках (крім Мальти та Фінляндії). В багатьох країнах ЄС-28 базу оподаткування податком на доходи населення можна зменшити або на суму відсотків за іпотечним кредитом (Люксембург, Австрія, Чехія, Естонія, Ірландія, Італія), або на суму іпотечного кредиту разом з відсотками (Португалія, Іспанія), або на фіксований відсоток від вартості капіталу (Фінляндія). У Франції вирахування з доходу можна зробити тільки для основного житла, в Болгарії таким правом

можуть скористатись тільки нещодавно одружені пари, в Данії відсоток відшкодування залежить від вартості кредиту (33,61 % або 29,61 %).

б) тенденція до встановлення *місцевих податків* на доходи від праці (н., Фінляндія та Швеція) (Додаток Е).

7) *сплата внесків до фондів соціального страхування* - невід'ємна складова податкового навантаження на доходи громадян від заробітної плати (даний аспект досліджено автором в окремій статті [189] (Додаток В). Такі внески стягуються з ряду доходів: заробітна плата (усі країни ЄС), малий бізнес та підприємницька діяльність (22 країни, крім Болгарії, Данії, Греції, Італії, Люксембурга та Словенії), виграш у спортивних іграх та розвагах (12 країн: Австрія, Бельгія, Хорватія, Естонія, Фінляндія, Угорщина, Ірландія, Італія, Литва, Португалія, Словаччина та Іспанія), пільги, отриманих у натуральній формі (13 країн: Австрія, Хорватія, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Італія, Латвія, Литва, Португалія, Словаччина, Іспанія, Швеція та Великобританія), пенсійні виплати (Австрія, Німеччина, Португалія та Румунія), нерегулярна діяльність (Хорватія, Кіпр, Фінляндія, Угорщина, Ірландія, Румунія, Словаччина, Словенія та Іспанія), відсоткові доходи (Ірландія), оренда майна (Ірландія, Латвія), депозити (Латвія), роялті (Латвія та Литва), приріст капіталу та ануїтет за договором страхування життя (тільки Латвія), дивіденди, призи та нагороди, а також доходи від виграшів у лотереях та іграх (тільки Словаччина).

8) набувають популярності *непрямі методи* визначення доходу платника. Так, для ряду країн ЄС (н., Австрія, Данія, Фінляндія, Нідерланди Швеція, Великобританія, Німеччина, Італія, Швеція, Греція та Румунія) [190] при проведенні податкових перевірок використовуються такі методи: метод джерела походження та напрямку використання коштів, метод банківських депозитів та готівкових витрат, метод надбавки, метод груп та об'ємів продаж, метод власного капіталу. Вивчення практики застосування непрямих методів визначення доходу платника, для України є актуальним, адже в нашій країні існують проблеми з корупцією, тіншовим сектором економіки та приховуванням доходів від оподаткування.

Доходимо висновку, що в Україні та країнах ЄС реалізовано дуже схожий податковий механізм регулювання доходів населення. Основний акцент такого регулювання зосереджено на доходах від заробітної плати, а найбільш поширеними інструментами такого регулювання зазвичай є ставки податку, база оподаткування, податкові пільги та податкові знижки. Для підсилення фінансової спроможності місцевих бюджетів, в ряді країн Євросоюзу (н., Швеція, Італія, Бельгія, Данія) діють не тільки загальнодержавні ставки податку на доходи населення, а й місцеві. Разом тим, шляхом оподаткування вторинних доходів, країни ЄС вдаються до розширення бази оподаткування, а внески до фондів соціального страхування є невід'ємною складовою податкової системи кожної з країн-членів ЄС та ефективним інструментом реалізації основних цілей державної соціальної політики.

Отже, дослідивши вітчизняний досвід та досвід країн ЄС, вбачаємо значний потенціал для розширення регулятивних властивостей податку на доходи фізичних осіб як за допомогою елементів податку, так і за допомогою неподаткових інструментів регулювання. Зміна пріоритетів державної політики доходів повинна відбуватись з урахуванням як мінімум середньострокового планування та розрахунку економічних ефектів від зміни елементів податку.

Висновки до розділу 2

1. Проведені дослідження виявили, що система оподаткування доходів населення в Україні за більшістю формальних ознак нагадує аналогічні податкові механізми країн ЄС. Це проявляється в схожості побудови податкового механізму, процедурах адміністрування та наборі інструментів регулювання доходів населення. Відмінними ознаками податкових механізмів країн ЄС є: прогресивне оподаткування доходів; зменшення податкового тиску на громадян з низьким рівнем доходів від праці; виведення з під оподаткування фіксованої суми доходу; обов'язкова сплата страхових внесків.

Відслідковано кореляцію рівня ВВП на душу населення та середньої тривалості життя з індексом розвитку людського потенціалу. Встановлено, що рівень економічного розвитку та розмір ВВП напряму впливають на акценти податкової політики країн ЄС та України (чим більше їх значення, тим більше компенсаторних механізмів зниження фіскального впливу на доходи населення застосовується). Порівняльний аналіз виявив значно нижчий рівень життя та соціального забезпечення в Україні, порівняно з середніми значеннями країн Євросоюзу. Встановлено, що в Україні існує помірний рівень нерівності розподілу доходів в Україні (24-27 в.п.), але значення індексу Джині за підсумками 2019 року зрівнялось з показниками 2008 року, що вказує на нівелювання всіх позитивних ефектів від здійснюваних реформ цього періоду. Крім того, існує проблема бідності населення, в тому числі працездатної її частини.

Автор дійшла висновку, що податкові інструменти значною мірою впливають на ефективність перерозподілу доходів, глибину їх нерівності, диференціації та справедливості оподаткування. А політика трансфертів, будучи основним інструментом соціального захисту населення, чинить значний вплив на зниження рівня бідності. Узагальнення висновків порівняльного впливу податкового регулювання на розподіл доходів в країнах ЄС та в Україні дав змогу

виявити проблеми, вирішення яких необхідно покласти в основу майбутньої реформи оподаткування доходів в Україні.

2. Дослідження фіскальних ефектів оподаткування доходів фізичних осіб в Україні виявили суттєве зростання ролі даної групи податків у структурі ВВП країни в 2002-2020 роках (з 4,8 % до 7,0 %) та у структурі доходів до зведеного бюджету (з 17,4 % до 21,4 %). Номінальні надходження від ПДФО до зведеного бюджету України за час дії Податкового кодексу зросли більш ніж у 5,5 разів (із 51,0 млрд грн на початок 2011 року до 295,1 млрд грн на кінець 2020 року), а особливо різке їх зростання спостерігалось з 2015 року. Позитивна динаміка була забезпечена за рахунок збільшення податкового навантаження на доходи населення (підвищення ставок податку, введення нових об'єктів оподаткування), чим вдалось запобігти різкій втраті надходжень від податку на доходи фізичних осіб на період ліберальної політики (час дії пропорційної ставка податку 13 %) оподаткування доходів. З 2014 року по 2020 рік суми від нових об'єктів оподаткування (пенсії, депозити та військовий збір) зросли в 6,2 рази (з 4,7 до 29,3 млрд грн).

Дослідження досвіду реформування податку на доходи фізичних осіб в частині перегляду його базових ставок показав, що в країні наявне ситуативне, а не довгострокове прогнозування та планування державної політики доходів, компенсаційні заходи застосовуються по факту спаду податкових надходжень і не завжди дають достатній фіскальний ефект (н., оподаткування пенсій та нерухомого майна).

3. Дослідження показують значну роль доходів від заробітної плати в структурі сукупних місячних надходжень фізичних осіб (в середньому 42,7 % за 2009-2019 роки, з 2015 року – існує тенденція до її зростання). Усереднений аналогічний показник по ЄС-28 становить всього 36,1 % (соціальні виплати - 24,4 %). Це вказує на значну роль державної політики доходів та політики мінімальних соціальних стандартів на формування місячних доходів населення. Разом з тим, реальних ефектів від зростання номінальних значень прожиткового

мінімуму та мінімальної заробітної плати за 2009-2019 роки майже не спостерігалось, в основному через інфляційні тиски.

З метою виявлення диспропорцій механізму оподаткування доходів від заробітної плати в Україні та підтвердити відсутність диференційованого підходу до оподаткування, автором змодельовано вплив елементів податкового механізму для масиву значень доходів. Встановлено, що існує проблема різкого підвищення податкового навантаження на доходи після втрати права на застосування податкової соціальної пільги, рівень якого (навантаження) залишається постійною величиною незалежно від величини отриманого доходу, що суперечить принципу соціальної справедливості оподаткування. Крім того, категорії населення, які мають право на використання податкової соціальної пільги, отримують чисті доходи менше прожиткового мінімуму. Отже, застосування єдиної ставки податку не гарантує рівномірного розподілу податкового навантаження на доходи населення від праці, а повернення до пропорційної ставки податку не вирішує питання соціальної справедливості та рівнонапруженості оподаткування доходів українців.

З огляду на євроінтеграційний вектор економічного розвитку України досліджено досвід країн ЄС та виявлено, що основними податковими інструментами регулювання доходів населення є: розгалужена база оподаткування; різні способи групування доходів з метою оподаткування; застосування диференційованих ставок податку для доходів від праці та приватної власності; сімейний підхід до оподаткування доходів; підвищений рівень оподаткування багатства; тенденція до прогресивного оподаткування доходу від підприємницької діяльності; застосування пільгового механізму при розрахунку податкових зобов'язань; тенденція до встановлення місцевих податків на доходи від праці; сплата внесків до фондів соціального страхування - невід'ємна складова податкового навантаження на доходи.

Основні наукові результати розділу опубліковані в працях автора [1; 131; 171; 172; 187; 189].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Стратегічні пріоритети реформування державного регулювання оподаткування доходів населення в умовах активізації євроінтеграційних процесів

Проведені нами дослідження показали, що комплексне реформування підходів до оподаткування доходів населення є не тільки необхідним, а й очевидним кроком. Неможливо просто перенести дієві європейські практики оподаткування та отримати західну податкову систему. Необхідно сформувати стратегічний план дій, а уряду й суспільству бути готовим до тривалого шляху реформування податкового механізму регулювання доходів населення, які будуть відповідати викликам, що сьогодні наявні в цій сфері та мати людино-орієнтований підхід [191].

Наразі проблеми значного податкового навантаження на доходи населення та відсутність диверсифікації оподаткування залежно від розміру отриманого доходу, доповнюються «застарілими» проблемами значного тіньового сектору економіки, девальвації гривні та відсутності економічного росту. Комплекс зазначених проблем доповнює ще й стрімке зростання державного боргу, що перетворює Україну в так звану *debt states*, тобто державу, основним джерелом фінансування якої є зовнішні запозичення. Згідно даних Міністерства фінансів України [192], станом на 01 січня 2019 року обсяг зовнішнього боргу складає 1397,2 млрд. грн. або 45,3 % ВВП. Це робить нашу державу країною, котра свідомо й одночасно відмовилася від моделі кейнсіанської податкової держави післявоєнного періоду, що гарантувала економічне зростання, зайнятість

і соціальне зрівнювання через циклічність політики та відповідні податкові надходження, на користь моделі слаборозвиненої сировинної економіки, повністю орієнтованої на донора [193]. Така трансформація з держави податкової на боргову розриває взаємозв'язок між волевиявленням суспільства і рішенням про його оподаткування та веде до того, що керує не виборець, а кредитор. Саме це ми бачимо на власному прикладі, коли держава, отримуючи гроші в борг, відшкодовує зобов'язання за кредитом за рахунок податків. Крім того, кредитор вимагає виконання ряду параметрів фінансової політики держави, які часто супроводжуються непопулярними рішеннями та ведуть до підвищення фіскального тиску на доходи громадян.

Таким чином маємо парадокс, коли тіньовий сектор економіки слугує амортизатором соціальних потрясінь, які впливають на економіку, а податкова політика виступає лише інструментом маніпуляцій у руках тих, хто має доступ до важелів податкового управління в країні [194]. Справедливим є і те, що тіньова економіка – це не тільки проблема, з якою треба боротися, а й сотні тисяч підприємств, мільйони робочих місць, що не знайшли себе в легальній економіці. Одні не змогли або не захотіли платити надмірні податки, інші - не змогли подолати адміністративні бар'єри, створені урядом спільно з великим бізнесом [133, с. 89]. І, можливо, треба визнати, що річ не тільки в ставках податку. Значний вплив мають регуляторні вимоги, умови адміністрування податків, фіскальна орієнтація в роботі податкового відомства, а також психологія платників податків та економічні умови в країні. Роками напрацьовані схеми ухилення від оподаткування, актуалізуючись до вимог часу та змін законодавства, дозволяють платникам податків уникати сплати податкових зобов'язань до бюджету.

За даними досліджень М. Згуровського [195], наразі обсяг вітчизняного тіньового сектору складає близько 2 трлн грн. (втрати митниці – 796 млрд грн (річний бюджет), корупція – 256 млрд грн (14 % ВВП), тіньова економіка – 952 млрд грн (52 % ВВП)). До прикладу, у 2018 році кожен п'ятий працівник працював неофіційно [134], а обсяг нелегально виплаченої заробітної плати склав

близько 181 млрд. грн. Згідно рейтингу Global Financial Integrity, за період з 2004 по 2013 роки з України вивели в офшори майже 117 млрд дол [196], а за експертними оцінками Tax Justice Network, ця величина більша і становить близько 167 млрд дол. На думку К. Швабія, обсяг українського національного багатства у відносних показниках становить майже 3 трлн грн (близько 100 % ВВП країни) та належить невеликій кількості осіб (близько 0,001 % населення).

Такі колосальні цифри якось зовсім не поєднуються з дуже низьким рівнем життя громадян в країні. Зважаючи на офіційні щорічні декларації високопосадовців, люди не можуть зрозуміти, яким чином можна заробити такі гроші? А й справді, проведені нами дослідження (розділ 2) показали, що більша частина платників податку на доходи фізичних осіб в Україні отримує місячні доходи на рівні середнього показника заробітної в країні. Навіть значне підвищення рівня мінімальної заробітної плати в останні кілька років та перегляд механізму сплати ЄСВ, не спинили нового витка «тінізації» зайнятості та сплати податків, адже такий крок не було підкріплено відповідним економічним зростанням. Хоча, це не єдина причина високого рівня тінізації економічних процесів в країні, яка дестимулює справедливий розподіл доходів. Вважаємо, що до основних макроекономічних викликів реформування державного регулювання оподаткування доходів населення в Україні варто віднести:

- 1) тінізацію бізнес-процесів;
- 2) ухилення від оподаткування і розмивання податкової бази через схеми з міжнародними юрисдикціями з боку середніх і великих підприємств;
- 3) неможливість в наявних умовах контролювати податкові зобов'язання фізичних осіб у глобальній економіці;
- 4) відсутність росту економіки;
- 5) девальвація гривні;
- 6) зростання державного боргу;
- 7) низьку якість соціальних послуг, що надаються державою через їх недофінансування;
- 8) корупція державного сектору економіки.

Кожна з означених проблем має свої основні причини та по-різному впливає на розподіл доходів населення та податковий механізм. В таблиці 3.1 подано узагальнений опис перелічених проблем та запропоновано можливі шляхи вирішення вказаних викликів. В результаті узагальнення стає зрозумілим, що основними причинами всіх викликів реформування державного регулювання оподаткування доходів населення є дефіцит бюджету, відсутність єдиної стратегії податкових реформ, корупція в органах державної влади та захист приватних інтересів осіб, що мають доступ до управління країною. Вказані виклики впливають на розподіл доходів населення та специфіку побудови податкового механізму і, на думку автора, створюють такі перекося оподаткування як: невиправдане підвищення податкового тиску на офіційні доходи та нерівномірний розподіл податкового навантаження на осіб з різним рівнем доходів, а також ведуть до неофіційної зайнятості, ухилення від оподаткування та поглиблення процесів бідності (в тому числі серед працюючого населення).

Судячи з узагальненої в таблиці 3.1 інформації, більшість шляхів вирішення наявних викликів реформування зводиться до одного знаменника: розроблення єдиної стратегії податкових реформ, створення/налагодження наявних програм державного стимулювання вітчизняного виробництва та детінізація економіки (в т.ч. усунення корупції). Якщо перші два кроки сприятимуть підвищенню сприятливості умов оподаткування, то останній – дасть реальний економічний ефект, що дозволить пожвавити всі економічні процеси в країні.

Якщо говорити про державну підтримку розвитку вітчизняного виробництва, то сьогодні в Україні діє ряд механізмів підтримки малого та середнього бізнесу, пов'язаних в основному із сільським господарством. Мова лише йде про ефективність використання коштів таких програм розвитку. Разом з тим, світові тенденції вказують на те, що ведення такого бізнесу дедалі більше зміщується у сферу послуг. Так, на світовому ринку частка сільського господарства і промисловості впала до 30 %, у порівнянні з 75 % в минулому столітті [197]. Для порівняння, весь врожай пшениці України у 2014 році оцінено в 16,7 млрд доларів, а річний оборот компанії Apple – у 180 млрд доларів.

Таблиця 3.1

Основні характеристики наявних викликів реформування державного регулювання доходів населення

Виклики	Основні причини проблеми	Вплив на розподіл доходів населення та податковий механізм	Можливі шляхи вирішення
1	2	3	4
Зростання державного боргу	дефіцит бюджету	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення податкового тиску на офіційні доходи; - неофіційна зайнятість; - ухилення від оподаткування 	Детінізація економіки, розроблення єдиної стратегії податкових реформ
Ухилення від оподаткування і розмивання податкової бази через схеми з міжнародними юрисдикціями з боку середніх і великих підприємств	<ul style="list-style-type: none"> - захист приватних інтересів осіб, що мають доступ до управління країною; - корупція в органах державної влади 	<ul style="list-style-type: none"> - ухилення від оподаткування; 	Зменшення рівня кореляції податкового тиску на приватний бізнес з приватними інтересами високопосадовців
Неможливість в наявних умовах контролювати податкові зобов'язання фізичних осіб у глобальній економіці	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність єдиної стратегії податкових реформ; - відсутність політичної волі; - захист приватних інтересів осіб, що мають доступ до управління країною 	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення податкового тиску на офіційні доходи 	Боротьба з офшорами (наприклад, якнайшвидше виконання мінімального стандарту Плану дій для боротьби з розмиванням бази оподаткування та виведенням прибутку з-під оподаткування (BEPS))

Продовження табл.3.1

1	2	3	4
Тінізація бізнес-процесів	- рівень податкового тиску; - корупція в органах державної влади	- неофіційна зайнятість; - ухилення від оподаткування; - підвищення податкового тиску на офіційні доходи	Зменшення рівня кореляції податкового тиску на приватний бізнес з приватними інтересами високопосадовців
Відсутність росту економіки	- корупція; - тінізація економіки; - відсутність належного державного стимулювання внутрішнього виробництва	- підвищення податкового тиску на офіційні доходи; - зменшення купівельної спроможності населення; - неофіційна зайнятість; - ухилення від оподаткування	Політична воля до детінізації капіталів, створення/налагодження наявних програм державного стимулювання виробництва
Девальвація гривні	- відсутність належного державного стимулювання внутрішнього виробництва; - регуляторна політика НБУ	- зменшення купівельної спроможності населення; - неофіційна зайнятість; - ухилення від оподаткування	Створення/налагодження наявних програм державного стимулювання виробництва, детінізації економіки
Корупція державного сектору економіки	- велика кількість адміністративних процедур - бюрократія посадовців та бажання власної наживи	- ухилення від оподаткування - збагачення високопосадовців	Підвищення якості управління, ефективності судової системи, встановлення достатнього рівня заробітних плат відповідно до «ризиковості до хабаря» посад

Джерело: розроблено автором [23]

Криворіжсталь була продана за 5 млрд доларів, тоді як WhatsApp, створений колишнім киянином – за 29 млрд доларів [197]. Крім того, запровадження та ведення бізнесу в сфері цифрових технологій є значно «дешевшим», ніж відкриття виробництва.

З іншого боку, підтримка підприємницької активності відбувається не лише через державні програми сприяння, а, в першу чергу, за рахунок механізму оподаткування даного виду доходу. З одного боку, роботодавець малого підприємства не може собі дозволити витратити на одного працівника більше, ніж сума, за яку працівник готовий працювати. Варто, однак, не забувати і про те, що самозайняті особи допомагають державі нести тягар утримання безробітних, знімаючи з бюджету навантаження соціальних програм утримання й адаптації безробітних, працевлаштованих у ньому. З іншого боку, погоджуємось з Полом Кругманом [198] в тому, що необмежене надходження нелегального товару на ринок, його тіньові продажі й, відповідно, можливість організації тіньових схем за неконтрольовану готівку від реалізації необлікованої продукції – основні причини паразитування великого бізнесу на спрощеній системі оподаткування. Тому очевидно, що є обставини, коли державі необхідно збільшувати податкове навантаження з об'єктивних причин, і це рішення не має залежати від настроїв у бізнесі.

Вітчизняні реалії вказують на те, що середній та малий бізнес витіснений з легального поля не тільки податковим, а й корупційним тиском, тому уряду країни необхідно зрозуміти чому бізнес реалізує економічну діяльність поза правовим полем або частково ухиляється від сплати податків. Тільки після вирішення означених проблем, які штовхають бізнес у тінь, варто запроваджувати механізми фіскального тиску, адже сплата податків – це компроміс, який не може відбуватись виключно на примусових засадах. Разом з тим, підвищення прозорості ведення даного виду діяльності потрібна всім учасникам процесу. З цією метою в Україні нещодавно запроваджено реєстратор розрахункових операцій та е-чек (спочатку для ризикових галузей економіки, а потім (з 2021 року) - для II і III групи платників єдиного податку (підвищивши при цьому для II

групи ліміт до 2,5 млн грн). Як зазначає Д. Гетманцев [199], е-чек - це не тільки зручно й безкоштовно, а ще й ефективний інструмент протидії контрабанді. Звичайно, таке нововведення наразі виглядає лише додатковою незручністю для підприємців, однак, не створюючи умови для білого бізнесу - неможливо розраховувати на надходження іноземних інвестицій.

Крім зазначеного, у 2019 році урядом розроблено законопроект, який передбачає ряд вдосконалень податкового адміністрування та контролю: 1) запровадження відповідальності держави перед платником податків (шляхом сплати штрафів за свої порушення), 2) притягнення платника податків до відповідальності за ухилення від оподаткування тільки за наявності вини (за прикладом країн Європи); 3) обґрунтування рішення про донарахування податкового зобов'язання фіскальною службою; 4) запровадження апеляційної ради, яка має розглядати скарги платника податків на рішення ДПС; 5) вдосконалення електронного кабінету платника податків [199].

Що стосується детінізації економіки та основної її проблеми - офшорних зон, то вигадувати велосипед не доводиться. Розв'язання даної проблеми актуальне для більшості країн світу, особливо тих, що мають високий рівень економічного розвитку, тому рішення вже знайдене. Ним став План дій для боротьби з розмиванням бази оподаткування та виведенням прибутку з-під оподаткування (англ. Base Erosion and Profit Shifting, далі - BEPS), мінімальний стандарт якого Україна зобов'язалась імплементувати, коли 1 січня 2017 року приєдналася до Програми розширеного співробітництва у рамках Організації економічного співробітництва та розвитку (далі - ОЕСР). BEPS започаткований ще у 2013 році та передбачає різнонаправлені 15 кроків дій, виконання яких має на меті наблизити національні практики оподаткування та підходи щодо адміністрування податків до єдиного стандарту. За оцінками експертів ОЕСР, щорічні втрати бюджету країн світу в результаті ерозії бази оподаткування та переміщення прибутків сягають від 100 до 240 млрд дол. США [196]. Виконання умов плану дій, дозволить країнам, що приєдналися, обмінюватися в рамках проєкту BEPS релевантною податковою інформацією. Завдяки існуванню BEPS та

під тиском світової спільноти вперше за майже сто років функціонування офшорів такі фінансові центри, як Швейцарія, Люксембург, Джерсі, Гонконг у 2016 році почали розкривати інформацію про обсяги депозитів, що розміщені в їхніх банках, не просто в агрегованому вигляді, а на двосторонній основі [196].

Для України шлях до імплементації BEPS передбачає обов'язкове виконання чотирьох кроків: «Удосконалення заходів боротьби з податковими зловживаннями» (крок 5); «Недопущення зловживання пільгами, передбаченими двосторонніми угодами» (крок 6); «Рекомендації про документацію з трансфертного ціноутворення та розкриття інформації по країнах» (крок 13); «Удосконалення процедури взаємного узгодження шляхом вирішення спорів» (крок 14) [200]. Кроки 6 та 14 передбачають обов'язкове внесення змін до наявних міжнародних двосторонніх угод про уникнення подвійного оподаткування шляхом проведення двосторонніх переговорів. Зазначимо, що ратифікація зазначених кроків вплине на податкову сферу, цивільноправові та господарські відносини, що приведе до необхідності внесення відповідних змін до національного законодавства. Разом з тим, після ратифікації низки угод, які стосуються автоматичного обміну податковою інформацією (багатостороння конвенція про адміністративну допомогу у податкових справах (МСАА), двосторонні податкові конвенції; угоди про обмін податковою інформацією (ТІЕА) [201]), стане просто неможливо приховати свої активи, тому будь-які операції платників податків з нерезидентами стануть прозорими. Інформація про всі ці активи автоматично (що є ключовим) стане відомою вітчизняним фіскальним органам. Хочеться вірити, що так воно і буде.

Інші складові тіньового сектору – митне оформлення товарів і корупція, на нашу думку, потребують перегляду здебільшого адміністративної складової, тому потребують мінімум грошових витрат, однак, максимум політичної волі та демократизму управління.

Зазначене дає підстави вважати, що в Україні є колосальний резерв підвищення надходжень до бюджету та росту економіки і якщо можливості фіскального механізму постійно використовуються, то наступним кроком може

якраз стати боротьба з тіньовим сектором економіки. Звичайно, іноземні інвестиції також могли б бути ефективним засобом підвищення темпів економічного росту. Однак, вітчизняна економіка обмежена набором пропозицій для потенційного інвестора, оскільки лєвова частка експорту – це природні ресурси (метал і зерно). Звичайно, залишається ще дешева робоча сила, але в умовах глобалізації це правило втратило свою актуальність. Тому знову повертаємось до необхідності детінізації економіки, підвищення транспарентності ведення бізнесу та уніфікації податкових процедур в умовах стабільного податкового законодавства.

Враховуючи зазначене вище, вважаємо, що стратегічні пріоритетами реформування державного регулювання оподаткування доходів населення знаходяться в площині макроекономічних викликів та стримуючих факторів, вирішення яких є концептуальною основою стратегії державного регулювання оподаткування доходів населення (рис. 3.1). Основними пріоритетами реформування мають стати: єдина стратегія податкових реформ; детінізація економіки; зменшення рівня кореляції податкового тиску на приватний бізнес з приватними інтересами високопосадовців; боротьба з офшорами; створення/налагодження діючих програм державного стимулювання виробництва; підвищення якості управління, ефективності судової системи, встановлення достатнього рівня заробітних плат відповідно до «ризиковості до хабаря» посад; неминучість настання відповідальності за адміністративне праворушення незалежно від категорії посад.

Означені виклики потрібно подолати ще й тому, що у світі посилюються тенденції зростання глобальної нерівності, що вимагає переформатування податкової політики держави в такий спосіб, щоб податки слугували цілям інклюзивного економічного зростання та сталого розвитку. Основна мета інклюзивного зростання - ріст добробуту суспільства загалом, а не окремих груп чи категорій громадян. Для того, щоб покращити свої показники у світових рейтингах, країнам потрібно буде перенести свою увагу з розрахунку показника рівня ВВП на душу населення на комплексний індекс інклюзивності економічного

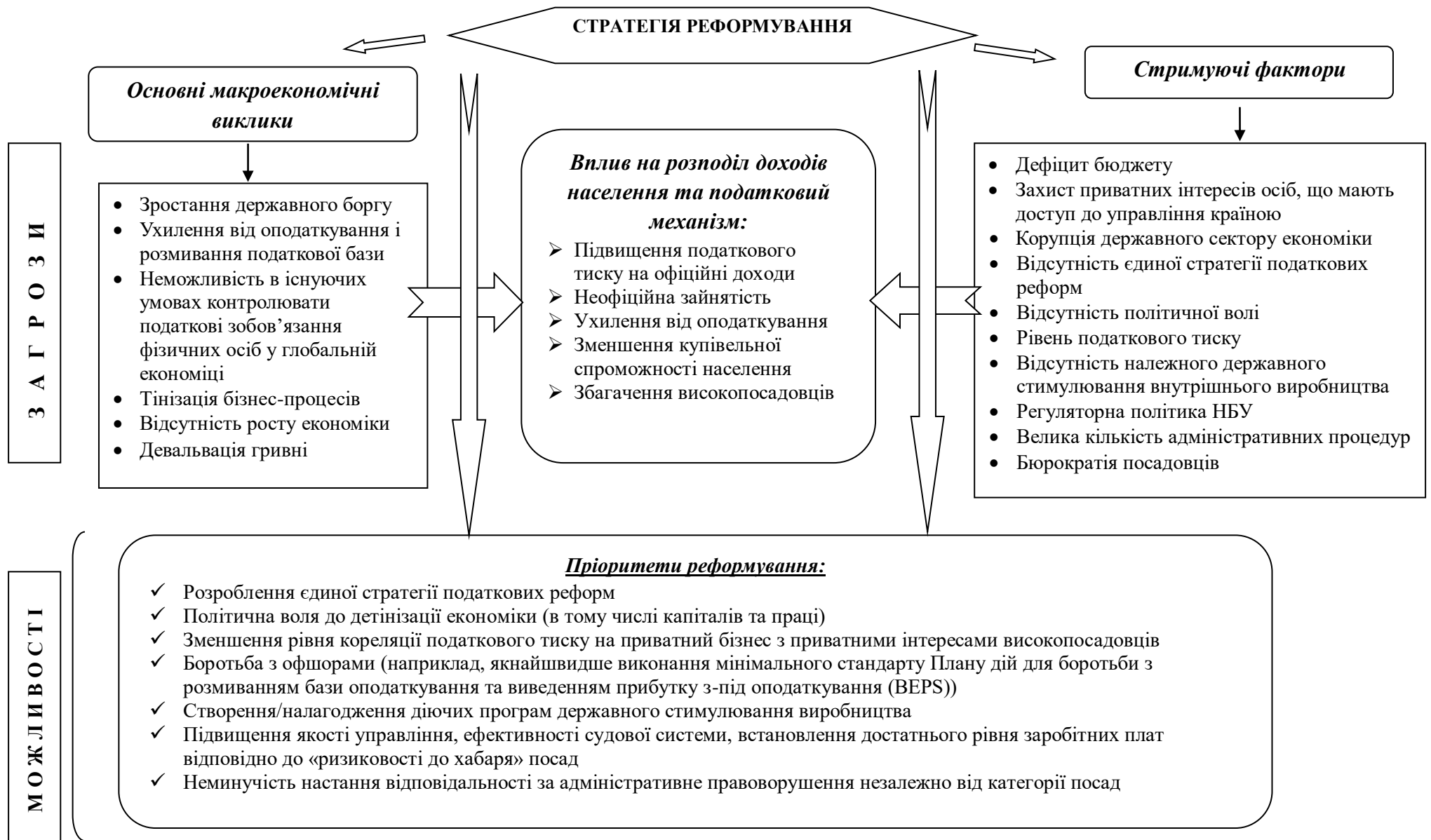

Рис. 3.1. Концептуальні засади формування стратегії державного регулювання оподаткування доходів населення
Джерело: розроблено автором

зростання, що включає 3 групи показників: ріст і розвиток (ВВП на душу населення, зайнятість, продуктивність праці, очікувана тривалість здорового життя), інклюзивність (медіанний дохід домогосподарства, коефіцієнт Джині, рівень бідності), наслідування поколінь та сталість розвитку (скориговані чисті заощадження, інтенсивність парникового забруднення на одиницю ВВП, державний борг, коефіцієнт демографічного навантаження) [202]. Отже, макроекономічним виміром ефективності державного регулювання економіки слугуватиме не тільки економічний аспект, а й соціальний та природоохоронний.

Крім того, нової актуальності набуває питання побудови такої податкової системи, яка б не тільки забезпечувала максимально ефективний перерозподіл доходів у суспільстві, а й гарантувала фінансування суспільних потреб і була найменш шкідливою для економічного зростання. Попит на соціальні блага, своєю чергою, пов'язаний не лише з патерналістськими очікуваннями або такими «звичками» населення як безоплатна освіта та медична допомога, але також із такими об'єктивними соціальними та демографічними чинниками як старіння населення та перехід від розширеної до нуклеарної сім'ї (сім'я, що складається з батьків та їхніх дітей, що не перебувають у шлюбі). І якщо ми хочемо зменшити навантаження на державу (в частині фінансування соціальних послуг) та приватний бізнес (в частині сплати соціальних внесків), потрібно визнати, що кожен повинен платити сам за себе: скільки захоче або скільки зможе (через механізм недержавних страхових фондів). Звичайно, соціальна справедливість в умовах ринку, крім рівності можливостей (шансів), повинна включати й інший важливий компонент - державний соціальний захист і допомогу непрацюючим, малозабезпеченим людям, тобто державні гарантії для тих, хто через об'єктивні причини (вік, стать, сімейні обставини тощо) не здатен забезпечити собі гідне життя в умовах ринкової економіки.

Середня тривалість життя в Україні говорить про те, що люди після досягнення пенсійного віку живуть недовго, тому необхідно сприяти тому, щоб вони могли заробляти доходи та забезпечувати собі нормальний рівень життя в

період активного працездатного віку. Пенсійне страхування вважаємо за доцільне передати недержавним пенсійним фондам, а мінімальний рівень пенсій гарантувати державою. Обумовлюємо це тим, що в умовах ефективно діючої ринкової економіки, державної підтримки для забезпечення достатнього рівня життя потребує лише незначна частина населення. Для працездатних же членів суспільства повинні бути створені рівні можливості для того, щоб вони могли своєю працею (або власністю) заробляти доходи, необхідні для повноцінного життя, а у ринковому господарстві такі можливості є.

Крім того, враховуючи загострення питання нерівності доходів у світовій спільноті, ідея податкового зсуву (*tax shift*) стала досить поширеним кроком податкових політик країн світу та досліджуваних нами країн Європейського співтовариства. Тому податкова політика сучасних країн часто направлена на пошук можливостей коригування податкового навантаження на доходи різних рівнів. В будь-якому суспільстві з високим розшаруванням населення за доходами цінність кожної додаткової одиниці доходу надбагатих значно менша цінності такої одиниці доходу для найбідніших (це, власне, є основним базисом запропонованих нами в п.3.3 моделей удосконалення ставки податку на доходи від заробітної плати). Тому найпоширенішим способом податкового зсуву сьогодні є встановлення диференційованих ставок податків на персональні доходи як реакція на наявну в країні проблему нерівності. Інший важливий аспект, на який варто звернути увагу – соціальна політика країни, адже існує високий рівень кореляції між рівнем податкового навантаження та рівнем життя громадян.

Отже, доходимо висновку, що виклики, які притаманні вітчизняному політико-економічному середовищу, суттєво стримують економічне зростання країни та блокують залучення іноземних інвестицій. Разом з тим, вказують на те, що орієнтирами перебудови податкової політики країни є трансформація системи оподаткування в такий спосіб, щоб стимулювати розвиток сфери послуг та покращити інвестиційну привабливість вкладення активів (не тільки для зовнішнього, а й для внутрішнього інвестора). Разом з тим, не обійтись без

жорстокої реформи податкової та митної служб, корупційні схеми діяльності яких дуже гальмують економічне зростання нашої держави. Трансформація податкової системи та податкового механізму зокрема, повинна проходити поступово та стратегічно сплановано, щоб враховувати в процесі змін темпи економічного зростання та наявні ефекти від впровадження. Варто дотримуватись важливого правила реформування - зростання надходжень до бюджету внаслідок зростання економіки, а не за рахунок жорсткого фінансового контролю та фіскального тиску. А це неможливо зробити без наявності політичної волі та економічної обґрунтованості проведення реформ.

Без сумніву, важливим є також врахування європейських практик оподаткування, запозичувати які важливо з метою уникнення аналогічних помилок, однак, варто їх коригувати на вітчизняну автентичність та досвід. Не варто забувати також і про науковий підхід до реформування. Погоджуємось з думкою К. Швабія [203], що науці відводиться провідна роль у перебудові податкової політики держави. Для цього в неї є вагомі теоретичні напрацювання, методологічний та аналітичний апарат, а головне, критичне ставлення до ідеологій, які дозволяють з наявних альтернатив обрати оптимальне та обґрунтоване вирішення проблеми.

3.2. Напрями трансформації нормативно-правової складової механізму державного регулювання оподаткування доходів населення

Проведені дослідження довели, що податок на доходи фізичних осіб слугує ефективним інструментом перерозподілу доходів у суспільстві та формує вагому частину податкових надходжень зведених бюджетів України та країн ЄС. Крім того, притаманний йому інструментарій надає можливість впливати на рівень диференціації доходів у суспільстві, регулюючи справедливість такого розподілу. Сам податок не коригує рівень нерівності розподілу, але державне регулювання

поєднання елементів податкового механізму здатне чинити такий фіскальний ефект на доходи громадян, щоб сприяти зменшенню нерівності та бідності серед населення. Основний акцент регулювання стосується доходів від заробітної плати, податковий тиск на дану групу доходів в абсолютній більшості країн ЄС-28 (крім Греції) компенсується наявністю ряду податкових знижок та базових виключень з доходу, що бувають двох видів:

- основна пільга, яка встановлює розмір доходу (зазвичай річного), який виводиться з під оподаткування;

- додаткова пільга, що надається на дітей / на утриманців похилого віку / у зв'язку з сімейним становищем / подружнім парам (надається у вигляді фіксованої суми вирахування з доходу або у вигляді податкового кредиту). В даному контексті варто відзначити відносно нову тенденцію (не враховуючи Німеччину як флагмана) надання пільги в оподаткуванні подружжю / молодим сім'ям, що показує зацікавленість держави в підтриманні інституту шлюбу, а також народжуваності й відтворення нації як наслідок.

Аналіз процесів перерозподілу та регулювання доходів населення показав, що сьогодні в Україні є коло питань, які потребують вирішення та мають бути включені до основних напрямів трансформації податкового механізму. В сфері державного регулювання доходів населення виокремлено такі основні проблеми [204]:

1) вади податкового механізму:

- нерівномірність розподілу доходів у суспільстві (більшість громадян отримують офіційні доходи нижче середніх по країні);

- відсутність диференційованого підходу до оподаткування, залежно від розміру доходу;

- основний фіскальний тиск оподаткування лягає на первинні доходи, особливо від заробітної плати;

- відсутність реальної регулюючої ролі неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

- високий рівень загального сукупного податкового навантаження на доходи населення;

- недосконалість пільгового механізму через низький поріг доходів, до яких вони застосовуються (до прикладу, податковою соціальною пільгою реально можуть скористатись лише члени подружжя, які виховують двох чи більше дітей віком до 18 років).

2) вади економічного розвитку, що впливають на державну політику доходів:

- низький рівень життя громадян та високий рівень бідності серед населення;

- суттєвий вплив державних трансфертів на формування сукупних доходів населення;

- низький рівень мінімальних соціальних стандартів (прожитковий мінімум та мінімальна заробітна плата);

- низький рівень соціальних послуг через неефективний механізм справляння та використання коштів до цільових страхових;

- низький рівень офіційної зайнятості;

- значний вплив інфляції на доходи населення.

Проведенні дослідження європейського досвіду державного регулювання доходів населення дозволяють зрозуміти, що Україні для реалізації інтеграційної політики приєднання до європейської спільноти треба пройти шлях трансформаційних перетворень, які повинні передбачати поетапне (тобто з урахуванням часового лагу) досягнення наступних цілей податкової політики:

I етап – стабілізація економічного розвитку країни зі щорічним приростом ВВП, збільшення рівня зайнятості та сукупних доходів населення;

II етап – зростання мінімальних стандартів життя населення з метою зменшення диференціації доходів та підвищення податкоспроможності платника податку, що дасть змогу менш безболісно підвищити фіскальну складову податкового регулювання доходів населення;

III етап – побудова ефективної системи оподаткування доходів населення з високим рівнем соціального захисту кожного громадянина на рівні європейських стандартів.

Отримані в результаті проведених досліджень висновки та узагальнення є підставою для надання пропозицій до удосконалення нормативно-правового аспекту податкового механізму державного регулювання доходів населення, що допоможе підвищити конкурентоспроможність системи оподаткування фізичних осіб в Україні. Однак, враховуючи той факт, що реформування не має бути радикальним та має охоплювати багато напрямів, тому доцільно розподілити його відповідно до вимог нагальності та за часовим лагом, застосовуючи ітераційний (поступовий) підхід до змін, тому:

1) в короткостроковому періоді (до 3 років) пропонується:

1.1) запровадити механізм обліку податкових пільг шляхом розроблення централізованої автоматизованої системи відображення зведеної інформації їх надання. Це допоможе підвищити ефективність управління державними фінансами, дасть змогу володіти оперативними даними щодо втрат бюджету від застосування пільгового механізму в розрізі платників податків та сум фінансових ресурсів. Варто зазначити, що відповідно до чинного законодавства України податкові соціальні пільги, як і інші види пільг окремо у податковій звітності не обліковуються, тому органи Державної фіскальної служби України не володіють інформацією щодо сум наданих пільг платникам податку на доходи фізичних осіб. Запропонована практика не нова та давно застосовується багатьма країнами ЄС (Бельгія, Німеччина, Естонія, Іспанія, Франція, Італія, Нідерланди, Австрія, Португалія, Великобританія, Фінляндія, Болгарія, Данія, Латвія, Угорщина, Польща, Швеція) [205]. Тому обмін позитивним досвідом дозволить імплементувати найбільш прикладну європейську практику для України та не витратити багато часу на її розроблення і перевірку. Крім того, публічність та гласність пільгового механізму є однією з рекомендацій ОЕСР для країн, що розвиваються в рамках стимулювання інвестицій.

1.2) надати роботодавцям податкову знижку в сплаті податків за молодих працівників, які приймаються на роботу вперше.

Сьогодні ст. 26 Закону України «Про зайнятість населення» від 05 липня 2012 року № 5067-VI передбачено стимулювання працевлаштування громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці. До категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню згідно ст. 14 даного Закону відноситься «молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу». Разом з тим, щоб роботодавець міг скористатись даним видом пільги такий «кандидат на робоче місце» повинен відповідати кільком вимогам:

- бути зареєстрованим як безробітний в територіальному центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції;

- влаштуватись на роботу не пізніше 6-місячного терміну після закінчення або припинення навчання чи служби;

- прийматись на роботу вперше.

Дуже важливим є і той факт, що роботодавець отримує таку пільгу за умови створення *нового* робочого місця та працевлаштування на нього однієї з категорій громадян, зазначених в статті 14 Закону, строком не менше ніж два роки. В іншому випадку – скористатись даним видом пільг йому не вдасться. З одного боку, умова про створення саме нового робочого місця є справедливою, бо покликана збільшити фактичну кількість робочих місць, однак, не задовольняється умова стимулювання працевлаштування громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці, зокрема молоді. Питання мінімального терміну працевлаштування на роботу у 2 роки не викликає заперечень, адже попереджає спекулятивний характер застосування даного виду

пільг з боку роботодавця. Враховуючи зазначене, пропонуємо скоригувати механізм застосування пільги наступним чином (табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика удосконалення запропонованого виду пільги

Закон України «Про зайнятість населення» (поточна редакція)	Проект поправки
1	2
Стаття 14. Категорії громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню	
4) молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби (протягом <u>шести</u> місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу;	4) молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби (протягом <u>дванадцяти</u> місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу;
Стаття 26. Стимулювання працевлаштування громадян, які недостатньо конкурентоспроможні на ринку праці	
1. Роботодавцю, який працевлаштовує на нове робоче місце громадян, зазначених у частині першій статті 14 цього Закону (крім тих, які визначені пунктом 7 частини першої статті 14), та яким надано статус безробітного, за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, строком не менше ніж на два роки щомісяця компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу за	1. Роботодавцю, який працевлаштовує на нове робоче місце громадян, зазначених у частині першій статті 14 цього Закону (крім тих, які визначені пунктом 4 та пунктом 7 частини першої статті 14), та яким надано статус безробітного, за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, строком не менше ніж на два роки щомісяця компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну

Продовження табл.3.2

1	2
місяць, за який він сплачений.	особу за місяць, за який він сплачений.
	Роботодавцю, який працевлаштовує на перше робоче місце громадян, зазначених у пункті 4 частини першої статті 14, строком не менше ніж на два роки щомісяця компенсуються фактичні витрати у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу за місяць, за який він сплачений.

Джерело: розроблено автором

1.3) застосовувати вагові коригувальні коефіцієнти до бази оподаткування податком на нерухоме майно, що враховують місце розташування (місто, село, прикордонна чи заповідна зона) та «вік» об'єкта (новобудова, «старий» фонд тощо).

1.4) з метою забезпечення змінності кадрів, упередження довготривалого перебування особи на одній посаді та можливості зловживання своїм службовим становищем державних службовців, що підпадають під дію Закону України «Про судоустрій та статус суддів» обмежити граничний термін перебування на посаді та встановити пенсійний вік як для чоловіків, так і для жінок на рівні загальнонаціонального.

1.5) з метою запобігання надмірного перевитрачання державних коштів на забезпечення пенсійних виплат деяким категоріям осіб, яким призначено пенсію на умовах і в порядку, передбаченому Законом України «Про державну службу»:

- ліквідувати довічне утримання та обмежити підвищене утримання для окремої категорії державних службовців, що працювали у вищих органах судової гілки влади до 5 перших років після виходу на пенсію. Для решти років пенсійного забезпечення, встановити її розмір, виходячи з правил призначення пенсій державним службовцям на загальних підставах;

- призупинити народному депутату виплату пенсії на період виконання депутатських повноважень в разі оплати праці на виборній посаді;
- призупинити виплату пенсії працевлаштованій особі на період перебування на посаді керівника чи керівника структурного підрозділу, якщо така особа підпадає під дію Закону України «Про прокуратуру», «Про судоустрій та статус суддів», «Про державну службу».

2) в середньостроковому періоді (3-5 років):

2.1) встановити суму місячного розміру доходу від заробітної плати (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагороди), що не підлягатиме оподаткуванню, назвавши її основною податковою соціальною пільгою (умови деталізовані в таблиці 3.3).

Таблиця 3.3

Механізм застосування основної податкової соціальної пільги

Елементи пільги	Фіксована місячна сума доходу, яка виводиться з під оподаткування ПДФО
1	2
Платники податку, які мають право на отримання основної податкової соціальної пільги	<ul style="list-style-type: none"> - фізичні особи, які отримують доходи від найманої праці у вигляді заробітної плати та працюють на умовах трудового договору за основним місцем роботи; - фізичні особи-підприємці; - фізичні особи, які займаються незалежною професійною або творчою діяльністю; - учні, студенти, аспіранти, ординатори, ад'юнкти.
Податкова база до якої застосовується основна податкова соціальна пільга	Сукупний місячний дохід, отриманий категоріями платників податку, які мають право на отримання основної податкової знижки.
Періодичність надання	Щомісячно
Порядок надання	<ul style="list-style-type: none"> - автоматично для осіб, які працюють на умовах трудового договору (здійснюється податковим агентом); - самостійно виключається з бази оподаткування іншими платниками податку, які

Продовження табл. 3.3

1	2
	мають право на отримання основної податкової знижки.
Розмір основної податкової соціальної пільги	- 1 прожитковий мінімум для працездатних осіб для сукупних місячних доходів, розмір яких менше або дорівнює розміру 3 мінімальних заробітних плат

Джерело: розроблено автором

2.2) враховуючи досвід ряду європейських країн (Німеччина, Франція, Бельгія, Угорщина, Словаччина) та євроінтеграційний курс України, з метою підвищення ролі шлюбу як соціального інституту та стимулювання демографічного зростання, доповнити положення статті 169 Податкового кодексу України підпунктом, який враховує наявність дітей у подружжя в цілях оподаткування, такого змісту: «якщо подружжя (самотня матір/батько) виховує одну або більше дітей до 18 років, то один із подружжя (самотня матір/батько) має право на зменшення суми загального місячного оподаткованого доходу (незалежно від величини такого доходу), отримуваного від одного роботодавця у вигляді заробітної плати у розмірі одного прожиткового мінімуму для працездатних осіб на кожну таку дитину» [205, с. 135].

Розрахунок фінансового ресурсу, необхідного для запровадження даної пільги (обрахунок здійснено без врахування похибки на переважання низького рівня доходу серед населення) поданий в таблиці 3.4. Запровадження даного виду пільги, максимально «коштуватиме» державі 2,6 млрд грн на рік (1% від загального обсягу надходжень від податку на доходи фізичних осіб до зведеного бюджету за 2018 рік).

Оскільки пропонується запровадити основну податкову соціальну пільгу (яка має загальний характер та охопить всі категорії населення) та надання пільги сім'ям з дітьми віком до 18 років, тому доцільно буде скасувати випадки застосування податкових соціальних пільг, передбачених сьогодні статтею 169 Податкового кодексу України: підпункти 169.1.1, 169.1.2, 169.1.3 та 169.1.4.

Таблиця 3.4

**Розрахунок фінансового ресурсу, необхідного для запровадження
запропонованого виду пільги**

Кількість населення 0-17 років, осіб	7 579 700
Розмір пільги, грн (на 01.01.2019 року)	1 921,00
Розмір потенційного ПДФО, грн	$1\,921,0 * 0,18 = 345,78$
Сукупний розмір недоотриманого податку, грн	$345,78 * 7\,579\,700 = 2\,620\,908\,666,00$

Джерело: розроблено автором

Наявність лише двох податкових соціальних пільг оптимізує перелік наявних видів пільг, сприятиме мінімізації неефективних витрат з бюджету, що особливо актуально в умовах дефіциту бюджетних ресурсів. З іншого боку, запропонований шлях зміни пільгового механізму удосконалив систему податкового регулювання доходів населення у бік збільшення його ефективності, а також сприятиме реальному зменшенню податкового навантаження на низький рівень доходів від заробітної плати (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та винагороди) та дасть реальний соціальний ефект від існування податкових соціальних пільг для найбільш уразливих верств населення.

2.3) враховуючи значний потенціал розвитку ІТ-технологій у світовому просторі, що пов'язане з процесами глобалізації та диджиталізації, варто переглянути умови розміщення ІТ-бізнесу в Україні, що допоможе попередити відтік кваліфікованих і талановитих кадрів за кордон, дозволить підвищити рівень офіційної зайнятості та сприяти значному залученню коштів до бюджету через оподаткування та споживання.

Сьогодні пільгове оподаткування суб'єктів галузі програмної індустрії передбачене Податковим Кодексом України тільки для юридичних осіб і те, за умови відповідності ряду критеріїв. Станом на 1 лютого 2019 року на обліку в Україні перебуває 1,8 мільйона фізичних осіб-підприємців, з них 1,3 мільйона

платників єдиного податку, а розмір надходжень до бюджету від сплати єдиного соціального внеску зріс у 2018 році на 38 % (з 14,235 млрд грн до 19,646 млрд грн) [206]. Найбільший приріст кількості самозайнятих осіб традиційно відбувся в галузі ІТ-технологій (комп'ютерне програмування (+27,2 %) [207].

3) в довгостроковому періоді (5-10 років):

3.1) запровадити прогресивне оподаткування доходів фізичних осіб від заробітної плати з метою реалізації принципу справедливості оподаткування та зниження нерівності розподілу доходів (за основу взяти модель, запропоновану в підрозділі 3.2 даного дисертаційного дослідження);

3.2) дослідити європейську практику використання непрямих методів виявлення прихованих від оподаткування доходів фізичних осіб з акцентом на можливість зіставлення доходів та витрат платників податку та розробити механізм імплементації даного механізму в нормативно-правове поле регулювання процедури сплати податків від суми доходів, прихованих від оподаткування.

Застосування такого методу було б ефективним способом виявлення прихованих від оподаткування доходів високопосадовців законодавчої, виконавчої та судової гілок влади та політиків, які мають найбільші ризики застосувати своє службове положення для власного збагачення.

3.3) з метою забезпечення певної міри еквівалентності наданих державою послуг за сплачені податки, доцільно запровадити державне медичне страхування або так звані накопичувальні медичні рахунки платника податку (Україна займає 59 місце [208] (поруч з країнами третього світу) в рейтингу процвітання країн світу за рівнем охорони здоров'я).

З цією метою, нами вбачається за доцільне, відрахування 2 % бази податку, що застосовується для розрахунку податку на доходи осіб, на цілі медичного страхування. Дані кошти будуть зараховуватись на особовий рахунок особи та будуть являться страховим внеском на випадок тимчасової непрацездатності. Труднощів в адмініструванні немає жодних, адже дана ставка буде складовою чинної ставки податку та буде чітко прив'язана лише до неї, щоб

запобігти надмірному відволіканню коштів з великого розміру доходу. Таким чином, можна буде досягнути певного ступеня еквівалентності надання державних послуг в обмін на сплачені податки для кожного громадянина. Необхідним буде тільки запровадити порядок страхування та механізм використання зібраних коштів (через формування бази даних про страхувальника за його ідентифікаційним номером).

Іншим варіантом стягнення може бути переорієнтація військового збору, який, хочеться вірити, втратить свою актуальність найближчим часом через відсутність першопричини.

3.4) Виходячи з проведених досліджень податкових систем деяких європейських країн (Німеччина, Норвегія), запровадження сімейного підходу в оподаткуванні доходів населення податком на доходи фізичних осіб в Україні, на мою думку, зараз є економічно недоцільним та несвоєчасним рішенням. Ми виходимо з тих міркувань, що чинна податкова система України орієнтована та написана з позиції оподаткування однієї особи, а для того, щоб орієнтувати її на сім'ю, необхідно переписати весь механізм оподаткування, а саме «Розділ IV. Податок на доходи фізичних осіб» Податкового Кодексу.

Однак, враховуючи досвід Франції, США, Німеччини, на довгострокову перспективу доцільним є надання соціальних пільг при справлянні податку на доходи фізичних осіб не окремим фізичним особам, а сім'ям як суб'єкту оподаткування. Це дало б змогу залишати доходи в сім'ях, що мають на утриманні кількох осіб. Сім'я, таким чином, могла б максимально використовувати доходи, отримані її працездатними членами, а не розраховувати на субсидії та інші допомоги з фондів соціального страхування тощо. Це стимулюватиме працездатне населення до легального збільшення своїх доходів та знизить прагнення до утриманства.

3.5) здійснювати оподаткування об'єктів нерухомого майна на основі ринкової оцінки (основна умова запровадження – існування ефективного та розвиненого ринку нерухомості).

Відповідно до поставлених завдань та на основі проведених досліджень, вважаємо, що державну політику перерозподілу доходів доцільно здійснювати за такими напрямками [85, с. 74-75]:

1) підвищити ефективність бюджетного планування як важливого інструменту балансування розподілу фінансових ресурсів країни (через недопущення «перефінансування» одних видів витрат та «недофінансування» інших), в тому числі для забезпечення реалізації конституційних прав громадян шляхом реального надання державних соціальних стандартів;

2) створити громадянам можливість гідно заробляти (достатньо для відтворення трудового потенціалу та задоволення соціально-культурних потреб індивіда), в тому числі шляхом:

- підвищення вартості робочої сили (ціни) робочої сили, збільшивши у виробничих витратах питому вагу видатків на оплату праці;

- збільшення кількості робочих місць (в т.ч. шляхом розширення виробництва);

- удосконалення оплати праці працівників бюджетної сфери (в т.ч. вдосконалення механізмів регулювання міжгалузевих, міжпрофесійних (міжпосадових) співвідношень заробітної плати працівників бюджетної сфери на єдиній основі).

3) удосконалити систему оподаткування індивідуальних доходів громадян, створивши умови для формування стабільного середнього класу (через диференціацію системи податкових ставок та податкового навантаження) та з метою запобігання поглиблення рівня бідності;

4) переглянути перелік випадків надання податкових пільг, особливо в частині доцільності їх надання відповідно до матеріального стану платника податку;

5) запровадити адресність надання деяких видів соціальних пільг (проїзд, харчування, проживання тощо);

6) акцентувати увагу на заощадженнях населення як джерела капітальних ресурсів (шляхом відновлення довіри населення до банківської системи через

ліквідне обслуговування вкладів та гарантування їх забезпечення у золотому чи валютному еквіваленті; запровадження привабливих механізмів банківського кредитування для малого та середнього бізнесу, розвитку ринку особистого страхування) та перспективної бази оподаткування;

7) створити єдину консолідовану базу даних платників податків з метою ідентифікації платника податку для отримання максимально достовірної та повної інформації про матеріальний та громадський (освіта, сімейний стан, склад сім'ї) стан кожного члена суспільства та з метою створення системи реального моніторингу рівня життя різних груп населення;

8) забезпечити працівникам податкових служб достатнє матеріально-технічне забезпечення (включаючи новітнє інформаційне забезпечення) для ефективного виконання покладених на них функцій;

9) забезпечити стабільність законодавчої бази у сфері оподаткування з метою стимулювання підприємницької та ділової активності серед населення та залучення іноземних інвесторів;

10) удосконалити систему соціального страхування в частині запровадження державного медичного страхування;

11) знизити частину економіки, що функціонує за межами податкової системи (неофіційного сектору), в такий спосіб, щоб вигоди ведення діяльності у формальному секторі економіки нівелювали корисний ефект, який може бути отриманий від здійснення діяльності у неформальному секторі економіки.

Підсумовуючи, зазначимо, що вступ до ЄС сам по собі не повинен бути кінцевою стратегічною метою нашої держави. Такою метою повинно стати досягнення схожого рівня життя та рівня безпеки громадян, а також соціально-економічного розвитку країни, тобто побудова соціально орієнтованої держави. Відтак, ми самі повинні побудувати Європу в Україні, досягти стабільної, безпечної, некорумпованої та успішної економіки. Уряду треба змінити бачення проведення реформування – не як точкової та ситуативної зміни окремих сфер економічної діяльності, а як стратегічної та зваженої політики, що має комплексний характер.

3.3. Моделювання зміни ставок податку на доходи фізичних осіб та їх впливу на соціально-економічний розвиток

Висновки та узагальнення, отримані в результаті проведених в розділі 2 даної дисертаційної роботи досліджень, дозволили дійти висновку, що в Україні наявні «перекося» механізму оподаткування первинних доходів населення, які перешкоджають дотримання принципів соціальної справедливості та рівнонапруженості оподаткування, тому актуальним сьогодні залишається питання ефективності розподілу податкового навантаження на доходи платників податків. Дослідження також виявили, що уряди країни ЄС у свій час також вирішували схожі проблеми, тому набутий ними позитивний досвід буде корисним для уникнення помилок трансформації вітчизняного механізму оподаткування доходів населення. Процес удосконалення умов оподаткування первинних доходів в країнах ЄС відбувається постійно, про що свідчать нещодавні податкові реформи, реалізовані країнами-учасницями (Додаток Д).

В другому розділі даного дисертаційного дослідження нами було означено проблеми так званих «вузьких місць» механізму оподаткування доходів населення від заробітної плати. Пошук шляхів вирішення стали причиною розробки та побудови кількох математичних моделей, які відображають різний шлях удосконалення механізму оподаткування доходів населення, отриманих у вигляді заробітної плати та направлені на коригування рівня податкового навантаження в такий спосіб, щоб реалізувати його поступове зі зростанням доходу на кожному додатковому гривню. Кінцевим результатом побудови кожної з моделей є досягнення наступних цілей:

- зменшення диференціації доходів населення;
- рівномірний розподіл податкового навантаження (відповідно до величини доходу);
- підвищення соціальної справедливості розподілу доходів та покращення якості життя суспільства;

- збереження рівня податкових надходжень до зведеного бюджету від даної групи податків.

Математичні моделі розроблені таким чином, щоб скоригувати у заданому нами напрямку механізми оподаткування доходів населення від заробітної плати, що діяли до та після 01 січня 2016 року та врахувати базові правила оподаткування (ставка податку, база оподаткування, дохід, що дає право на застосування податкової соціальної пільги та ставки внесків до фондів соціального страхування (до 01 січня 2016 року)). Крім того, всі моделі побудовані за єдиним принципом (всі умови та припущення представлено в Додатку Е) і враховують наступні параметри:

- застосування коригувального коефіцієнта до базової ставки податку;
- максимально високий розмір доходу, взятий до розрахунку в моделях становить 65000,00 грн;
- максимальна ставка податку складає 30 % (до доходу $\geq$ 65001,00 грн буде застосовуватись постійна максимальна ставка податку - 30 %).
- більше податкове навантаження лягає на осіб з більшими доходами, тобто досягається виконання принципу соціальної справедливості при перерозподілі багатства;
- податкове навантаження поступово зростає з кожною додатковою гривнею доходу.

Для розрахунку введено наступні припущення: 1) найманий працівник отримує дохід виключно у формі заробітної плати за одним місцем роботи; 2) застосування базового розміру податкової соціальної пільги залежить лише від величини доходу та не залежить від професії чи особливого соціального статусу індивідуума (багатодітна родина, самотня мати (батько), інвалід, учень, студент, аспірант тощо); 3) для всіх платників ставка ЄСВ дорівнює 3,6 % бази нарахування та не залежить від класу професійного ризику (застосовано при побудові I-V моделей). Всі припущення відповідають дійсності, тому результати розрахунків можна вважати достовірними.

Для того, щоб побудувати математичні моделі ми виходили з того, що податковий механізм є певною системою з набором змінних параметрів. В такому випадку можна шукати наближений опис цієї залежності за допомогою досить простої функції від існуючих змінних, яка наближує, або апроксимує точну функцію на певній обмеженій області зміни змінних. Аналіз такої наближеної функції може надати можливість проаналізувати реальну залежність, а також виділити або пов'язати між собою ефекти, які спостерігаються при зміні тих чи інших параметрів. В найпростішому випадку така процедура полягає у знаходженні прямолінійної залежності при відомих парах даних (X_1, Y_1) , (X_2, Y_2) , ..., (X_n, Y_n) .

В усіх моделях застосовано коригувальні коефіцієнти, виведені на основі кореляції суми доходу та ставки податку, за допомогою яких вдалось скоригувати рівень податкового навантаження та забезпечити його поступове зростання у спосіб, заданий вихідними параметрами для кожної з моделей. Для виявлення рівняння залежності коригувального коефіцієнта від суми заробітної плати в аналітичній формі, в даному дисертаційному дослідженні використано метод найменших квадратів, який дозволяє зробити правдоподібні висновки про взаємозв'язки, які можуть існувати між змінними. Крім того, даний підхід дозволяє побудувати такий коригувальний коефіцієнт, який легко трансформувати відповідно до різних вихідних умов, які будуть закладені у вихідну модель його побудови, що вказує на його ефективність та легкість трансформації відповідно до вихідних цілей, умов оподаткування та кінцевих результатів державної політики регулювання доходів. Разом з тим, використання такого коригувального коефіцієнта допомагає реалізувати принципи соціальної спрямованості, рівнонапруженості та справедливості в оподаткуванні, а також запобігти різкій диференціації доходів населення. Крім того, введення ступінчатої прогресії максимально відповідає принципам вертикальної справедливості та має чітке економічне обґрунтування. З точки зору справедливості оподаткування, максимально справедливою прогресією є та, при якій ставка зростає безперервно, збільшуючись для кожної додаткової гривні оподаткованого доходу (це

положення враховано в кожній із запропонованих моделей). Вилучення значної частини доходу осіб, що отримують високі доходи не призводить до суттєвого зниження рівня їх життя, однак у держави з'являються ресурси для реалізації покладених на неї соціальних функцій (соціальна підтримка малозабезпечених, інвалідів та людей похилого віку, підтримка система освіти, охорони здоров'я та соціального захисту тощо).

Схожа система податкових ставок, а саме використання формульного тарифу застосовується в Німеччині. Там сума податку розраховується виходячи з податкової бази, до якої застосовується математична формула (або декілька формул – при поділі податкової бази на складові). При цьому, по формульному тарифу оподатковується тільки частина доходу, оскільки вся сума доходу ділиться на кілька частин: неоподатковуваний мінімум, частина доходу до якого застосовується формульний тариф та постійна максимальна ставка.

Відповідно до кінцевих результатів, яких ми хотіли досягнути, було побудовано сім моделей: дві моделі для чинного механізму оподаткування доходів населення від заробітної плати (VI та VII моделі) та п'ять - для механізму оподаткування, що діяв до 01 січня 2016 року (I-V моделі):

I модель – три коригувальні коефіцієнти, які коригують податкову ставку на проміжках доходів: до застосування мало прогресивної ставки податку; до порогу доходу, з якого справляються внески до ФСС; доходи, вище попередньої межі;

II модель – один коригувальний коефіцієнт, для діапазону доходів від прожиткового мінімуму і до верхнього порогу розрахунку, враховано всі особливості податкового механізму;

III модель - один коригувальний коефіцієнт, який застосовується до діапазону доходу, вищого за максимальну базу нарахування внесків до ФСС та враховує притаманні податковому механізму особливості;

IV модель - один коригувальний коефіцієнт, який застосовується до діапазону доходу, вищого за максимальну базу нарахування внесків до ФСС, однак база оподаткування зменшується на величину прожиткового мінімуму для працездатних осіб, базова ставка податку – 15 %;

V модель - два коригувальні коефіцієнти (межа – до та після діапазону доходу, що дорівнює 10 мінімальним заробітним платам), які застосовується до всього діапазону доходів, базова ставка податку – 15 %;

VI модель – один коригувальний коефіцієнт, який коригує податкове навантаження для розміру доходу, при досягненні якого втрачається право на отримання податкової соціальної пільги, базова ставка податку – 18 %;

VII модель - один коригувальний коефіцієнт, який застосовується до доходу, вищого за один прожитковий мінімум для працездатних осіб, базова ставка податку – 18 %.

Отже, I, II та III моделі зберігають всі ознаки, притаманні механізму оподаткування, що діяв до 01 січня 2016 року, VI модель – чинному механізму. Інші моделі – значною мірою трансформують податковий механізм з метою досягнення наперед заданих цілей. Детальна характеристика всіх умов та припущень, що застосовувались при побудові кожної з моделей, подано в Додатку Л. Крім цього, кожна з моделей характеризується своїм очікуваним позитивним соціально-економічним ефектом від її впровадження.

Коригувальні коефіцієнти до всіх моделей згруповано в таблиці 3.5, де *Coef* – значення коригувального коефіцієнту, *x* – сума заробітної плати (грн). Для зручності сприйняття інформації, згрупуємо результати отриманих досліджень на два блоки (I блок - I-V моделі, II блок - VI та VII моделі), залежно від механізму оподаткування до якого вони були застосовані.

Таблиця 3.5

Значення коригувальних коефіцієнтів для кожної з побудованих моделей

Діапазон доходу	Формула розрахунку коефіцієнтів
1	2
I модель (3 коефіцієнти)	
1711,00 – 12634,00 грн	$Coef = 0,5736 + 0,00003375x$
12635,00 – 20705,00 грн	$Coef = 0,4343 + 0,00004477x$
20706,00 – 65000,00 грн	$Coef = - 0,5359 + 0,00009163x$
II модель	

Продовження табл. 3.5

1	2
1711,00 – 65000,00 грн	$Coef = 0,5012 + 0,0000757x$
III модель	
20706,00 – 65000,00 грн	$Coef = - 1,0662 + 0,00009979x$
IV модель	
20706,00 – 65000,00 грн	$Coef = 0,7458+0,00001929x$
V модель (2 коефіцієнти)	
1711,00 – 12180,00 грн	$Coef = 0,5703+0,00003528x$
12181,00 – 65000,00 грн	$Coef = 0,7817+0,00001792x$
VI модель	
2471,00 грн. – 65000,00 грн	$Coef = 0,9737+0,00001066x$
VII модель	
1763,00 грн. – 65000,00 грн	$Coef = 0,9814+0,000011257x$

Джерело: розроблено автором [209, с. 67]

Зміна податкового навантаження на доходи від заробітної плати після застосування коригувальних коефіцієнтів в межах побудови I-V моделі подана в таблиці 3.6, а отримані розрахунки дають змогу зробити наступні висновки:

1) податкове навантаження на доходи, що дають право на застосування податкової соціальної пільги залишається незмінним для моделей I, II, III та V та максимально складає 12,72 %, в той час, як модель IV дозволяє значно його зменшити (до 7,38 %);

2) найбільш стрімкий ріст податкового навантаження, порівняно з базовим, дають моделі I та II (що вказує на необхідність зміни інших вихідних параметрів);

3) модель III дозволяє залишити базовий механізм оподаткування та скоригувати податкове навантаження лише на відносно забезпечений прошарок суспільства, доходи яких перевищують 17 мінімальних заробітних плат;

4) модель IV є найбільш «лояльною» у темпах приросту податкового

Таблиця 3.6

Порівняльна характеристика зміни податкового навантаження після застосування коригувальних коефіцієнтів (I-V моделі)

Дохід, грн.	Сукупне податкове навантаження після сплати ПДФО та ЄСВ, %					
	базовий механізм	I модель	II модель	III модель	IV модель	V модель
1	2	3	4	5	6	7
1000,00	8,5	8,5	8,5	8,5	3,60	8,5
1100,00	9,33	9,33	9,33	9,33	3,60	9,33
1200,00	10,02	10,02	10,02	10,02	3,60	10,02
1218,00	10,14	10,14	10,14	10,14	3,60	10,14
1219,00	10,57	10,57	10,57	10,57	3,60	10,57
1300,00	11,03	11,03	11,03	11,03	4,01	11,03
1400,00	11,54	11,54	11,54	11,54	5,01	11,54
1500,00	11,97	11,97	11,97	11,97	5,88	11,97
1600,00	12,35	12,35	12,35	12,35	6,64	12,35
1700,00	12,69	12,69	12,69	12,69	7,31	12,69
1710,00	12,72	12,72	12,72	12,72	7,38	12,72
1711,00	18,06	12,73	12,72	18,06	7,38	12,72
1800,00	18,06	12,77	12,82	18,06	7,91	12,76
2000,00	18,06	12,87	13,04	18,06	8,93	12,87
3000,00	18,06	13,36	14,13	18,06	11,97	13,38
4000,00	18,06	13,85	15,23	18,06	13,49	13,89
10000,00	18,06	16,77	21,79	18,06	16,23	16,95
12000,00	18,06	17,75	23,98	18,06	16,54	17,97
12634,00	18,06	18,09	24,68	18,06	16,61	18,18
12668,00	18,07	18,09	24,70	18,07	16,62	18,19
13000,00	18,11	18,34	24,93	18,11	16,65	18,27
14000,00	18,25	19,05	25,57	18,25	16,76	18,53
15000,00	18,36	19,65	26,12	18,36	16,84	18,79
16000,00	18,47	20,19	26,60	18,47	16,92	19,05
17000,00	18,56	20,65	27,02	18,56	16,99	19,31
18000,00	18,63	21,07	27,40	18,63	17,05	19,57
19000,00	18,71	21,45	27,74	18,71	17,10	19,83
20000,00	18,77	21,78	28,04	18,77	17,15	20,09
20706,00	18,81	22,00	28,24	18,81	19,15	20,27
20781,00	18,80	22,04	28,25	18,87	19,16	20,28

Продовження табл. 3.6

1	2	3	4	5	6	7
21000,00	18,79	22,16	28,28	19,04	19,20	20,30
22000,00	18,70	22,69	28,39	19,78	19,37	20,43
23000,00	18,63	23,17	28,50	20,45	19,56	20,57
24000,00	18,56	23,61	28,60	21,07	19,75	20,72
25000,00	18,50	24,02	28,69	21,63	19,96	20,88
30000,00	18,25	25,64	29,04	23,90	21,05	21,78
40000,00	17,94	27,66	29,49	26,73	23,51	23,92
50000,00	17,75	28,88	29,76	28,43	26,14	26,28
60000,00	17,63	29,69	29,94	29,57	28,86	28,75
65000,00	17,58	30,00	30,00	30,00	30,00	30,0

Джерело: розроблено автором

навантаження на кожну додаткову гривню доходу, в той час, як найбільш «агресивними» з цієї точки зору є моделі I та II;

5) V модель зберігає схожий з базовим рівень податкового навантаження на доходи, при тому що база оподаткування зменшується на суму прожиткового мінімуму, що дає змогу підвищити соціальну спрямованість податкового механізму.

На основі проведених досліджень, автором розраховано абсолютний сукупний грошовий ефект (розмір податкових надходжень до зведеного бюджету) від застосування кожної з моделей, який найкраще показує доцільність та ефективність введення запропонованих автором моделей (табл. 3.7). Сума сукупного грошового ефекту від базового механізму оподаткування обраховано аналогічним чином, щоб забезпечити співмірність отриманих результатів досліджень.

Як бачимо з таблиці 3.7, всі моделі дають приріст податкових надходжень від податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати в середньому в 1,5 раза (від 137,7 млн грн до 235,1 млн грн). Варто відзначити, що IV модель, яка передбачає виключення з бази оподаткування розміру прожиткового мінімуму також дала значний приріст надходжень. Обсяг сукупного грошового ефекту від

Таблиця 3.7

Розрахунковий ефект від впровадження запропонованих моделей

	Сукупний грошовий ефект від впровадження, млн грн	Відхилення (від базового механізму), млн грн
базовий механізм	378,5	
I модель	573,1	+194,6 (1,5 раза)
II модель	613,6	+235,1 (1,6 раза)
III модель	557,3	+178,8 (1,47 раза)
IV модель	516,2	+137,7 (1,36 раза)
V модель	524,8	+146,3 (1,39 раза)

Джерело: розроблено автором [209, с. 67]

впровадження моделей обраховано в мільйонах гривень, бо модель обраховує лише доходи 65,0 тис. осіб. Отримані результати є достовірними в межах даного масиву чисел, оскільки отриманні шляхом моделювання, тому можуть бути перенесені на більший масив чисел без втрати справедливості отриманих висновків. Крім того, неможливо отримати точні дані про платників податків та суми отримуваних ними доходів у вигляді заробітної плати через відсутність консолідованої централізованої бази даних та конфіденційність даної інформації.

З 01 січня 2016 року відбулись зміни в механізмі оподаткування доходів населення. Це стосувалось не тільки підвищенням базової ставки податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати до 18 %, а й скасуванням сплати єдиного соціального внеску для фізичних осіб. Крім того, підвищено навантаження на доходи самозайнятих осіб-підприємців в частині сплати соціальних внесків як за себе, так і за найманих працівників. Рішення уряду щодо скасування нарахування соціальних внесків на заробітну плату найманих працівників, можливо, і мало на меті покращити умови життя останніх, однак, паралельне зростання ставки податку на доходи фізичних осіб нівелювало ці сподівання, адже, де-факто навантаження на заробітну плату зросло ще більше.

Це відбулося у зв'язку зі специфікою нарахування соціальних внесків та ПДФО на доходи найманих працівників від заробітної плати, оскільки раніше база оподаткування податком на доходи фізичних осіб зменшувалась на суму сплачених соціальних внесків (ЄСВ), а зараз нарахування відбувається на повну базу оподаткування та ще й за збільшеною ставкою. Отже, фактично відбулось підвищення податкового тиску на первинні доходи без зменшення нерівномірності їх розподілу.

Зміна податкового навантаження на доходи від заробітної плати після застосування коригувальних коефіцієнтів в межах побудови VI та VII моделей подана в таблиці 3.8. Для розрахунку використанні показники мінімальних соціальних стандартів станом на 01 січня 2018 року, а для порівняння взято лише податкове навантаження від сплати ПДФО, бо нарахування та сплата військового збору є тимчасовим.

Таблиця 3.8

Порівняльна характеристика зміни податкового навантаження після застосування коригувальних коефіцієнтів (VI та VII моделі)

Дохід, грн.	Податкове навантаження після сплати ПДФО, %		
	базовий механізм	VI модель	VII модель
1	2	3	4
1000,00	2,14	2,14	0
1300,00	5,80	5,80	0
1700,00	8,67	8,67	0
1763,00	9,01	9,01	0,01
2000,00	10,07	10,07	2,15
2470,00	11,58	11,58	5,207
2471,00	18,00	18,00	5,212
3000,00	18,00	18,10	7,54
3700,00	18,00	18,24	9,65
3800,00	18,00	18,26	9,89
4500,00	18,00	18,39	11,30
6000,00	18,00	18,68	13,34
7500,00	18,00	18,97	14,68
9000,00	18,00	19,25	15,67
10500,00	18,00	19,54	16,47
12000,00	18,00	19,83	17,15
15000,00	18,00	20,40	18,27

Продовження табл. 3.8

1	2	3	4
20000,00	18,00	21,36	19,80
23000,00	18,00	21,94	20,62
27000,00	18,00	22,71	21,63
32000,00	18,00	23,67	22,82
38000,00	18,00	24,82	24,19
43000,00	18,00	25,78	25,30
48000,00	18,00	26,74	26,39
53000,00	18,00	27,70	27,46
58000,00	18,00	28,66	28,52
63000,00	18,00	29,62	29,58
65000,00	18,00	30,00	30,00

Джерело: розроблено автором

Результати проведених досліджень, дозволяють отримати такі висновки:

1) модель VII чинить менший податковий тиск на середній та низький рівень доходів і приблизно однаковий - на високий рівень доходів;

2) порівняння отриманих результатів по моделях доводить, що виведення з під оподаткування розміру прожиткового мінімуму для працездатного населення (VII модель) має відчутний регулюючий вплив на населення із низьким та середнім рівнем доходів та дозволяє суттєво знизити рівень податкового навантаження на такі доходи. Отже, може слугувати ефективним інструментом боротьби з бідністю.

3) для осіб з високим рівнем доходів різниця у зміні податкового навантаження (модель VI та модель VII) складає менше ніж 1 %, що вказує не тільки на мінімальні втрати для бюджету від надання такого виду пільг, а на доцільність не надання такого виду пільги для даної категорії населення через низький регулюючий вплив. Разом з тим, завдяки виведенню з оподаткування фіксованої суми доходи можна досягнути соціальної справедливості оподаткування різного рівня доходів.

Нами обраховано також абсолютний сукупний грошовий ефект (розмір податкових надходжень від ПДФО до зведеного бюджету) від застосування кожної з моделей, який найкраще показує доцільність та ефективність введення

запропонованих автором моделей (табл. 3.9). Сума сукупного грошового ефекту від базового механізму оподаткування обраховано аналогічним чином, щоб забезпечити співмірність отриманих результатів досліджень.

Таблиця 3.9

Розрахунковий ефект від впровадження запропонованих моделей

	Сукупний грошовий ефект від впровадження, млн грн	Відхилення (від базового механізму), млн грн
базовий механізм	411,6	
VI модель	545,6	+134,0 (1,33 рази)
VII модель	531,1	+119,5 (1,3 рази)

Джерело: розроблено автором

Як бачимо з таблиці 3.8, зазначені моделі дають приріст податкових надходжень від податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати в середньому в 1,3 рази. Варто відзначити, що VII модель, яка передбачає виключення з бази оподаткування розміру прожиткового мінімуму дає всього на 10 % менший приріст податкових надходжень, ніж модель VI.

Отже, отримані результати досліджень, дозволяють констатувати можливість зниження податкового навантаження на малозабезпечені верстви населення і громадян, що отримують заробітну плату в межах прожиткового мінімуму та його помірковане підвищення для платників, що мають середні та високі доходи через застосування коригувальних коефіцієнтів, що вказує на регулюючий ефект від оподаткування. Такий підхід забезпечуватиме приведення оподаткування особистих доходів у відповідність з принципами вертикальної і горизонтальної рівності, а також враховує умови інклюзивного економічного зростання. Прогресивне оподаткування доходів від заробітної плати, як бачимо, є дієвим засобом розв'язання не тільки фіскальних, а й соціальних завдань державної політики доходів.

Звільнення від оподаткування прожиткового мінімуму є досить обговорюваною ідеєю в контексті перебудови чинної податкової системи. Відомий теоретик сучасності - А. Соколов [210] вказує на те, що такий крок може бути обґрунтованим з економічної точки зору (у зв'язку з необхідністю забезпечувати відновлення робочої сили), а також з міркувань технічної та політичної доцільності (низька дохідність оподаткування низького рівня доходу при одночасній необхідності переборювати сильний супротив більшої частини платників податків). Він також вказує на недопустимість оподатковування так званого «фонду обов'язкового споживання» платника податків, адже це може поставити власників малих доходів у положення ще гірше, ніж те, в якому перебувають особи звільнені від оподаткування. Крім того, розмір прожиткового мінімуму може навіть варіюватись за територіальною ознакою чи групами населення. Не дивлячись на умовність визначення такого показника, він повинен бути адекватним тому рівню життя, який необхідний для відновлення здатності до праці.

К. Швабій теж підтримує позицію щодо зняття обмеження на податкову соціальну пільгу (в запропонованому нами варіанті (п. 3.2) її розмір еквівалентний одному прожитковому мінімуму) для всіх категорій громадян незалежно від обсягу їхнього доходу та особливо соціального статусу (інваліди, студенти, чорнобильці тощо) [211, с. 56].

Запропонований нами в межах моделей, шлях виведення з під оподаткування розміру прожиткового мінімуму в цифрах виглядатиме наступним чином:

$$1\,762,00 * 0,18 * 16\,156\,400 = 5\,124\,163\,824,00 \text{ грн,} \quad (3.1)$$

де 1 762,00 грн – розмір прожиткового мінімуму на одну працездатну особу станом на 01 січня 2018 року; 0,18 – основна ставка ПДФО; 16 156 400 осіб – кількість зайнятого населення у віці 15-70 років (станом на 01 січня 2018 року) [137].

Таким чином, виведення з оподаткування прожиткового мінімуму, «коштуватиме» державі 5,1 млрд грн або всього 2,7 % від суми надходжень до

зведеного бюджету за кодом бюджетної класифікації 11010000 «Податок та збір на доходи фізичних осіб», що видається незначним «злом», однак, без сумніву, сприятиме отриманню значного соціального ефекту від проведених змін та забезпечить підтримку громадськості такого шляху реформування.

Запропоновані автором моделі є гнучкими та адаптивними, наочно відображають зміну податкового навантаження на доходи від заробітної плати при зміні вихідних параметрів оподаткування. Даний підхід до моделювання механізму оподаткування є досить легким у розробленні та застосуванні та залишається справедливим для будь-яких умов оподаткування, які можуть змінюватись відповідно до цілей державної політики доходів. Отримані автором результати досліджень, звичайно, можуть мати певні неточності, адже, мають узагальнений характер, однак, безсумнівно, можуть стати ефективною базою для проведення подальших досліджень в цьому напрямку в контексті удосконалення та підвищення ефективності чинного механізму оподаткування доходів населення в країні.

Пропозиція збільшення прогресії ставок оподаткування (з метою забезпечення принципу справедливості в оподаткуванні та керуючись правилом «багаті можуть платити більше») є результатом логічних міркувань аналізу ефективності дії чинного механізму оподаткування доходів від заробітної плати на рівень життя населення та досвіду оподаткування даної групи доходів в країнах Європейського Союзу. Впровадження однієї із запропонованих моделей, безумовно, позитивно вплине на процес подолання бідності, яка (бідність) негативно впливає на рівномірний розподіл населення за доходами. Як доводять проведені автором дослідження в розділі 2 даного дисертаційного дослідження, основна частина населення України концентрується в групі з низькими доходами, крім того, зберігається також великий розрив між багатими та бідними. Нерівність щодо доходів, доступу до основних соціальних благ, неефективність структури ринку праці та сучасної соціальної інфраструктури, інфляційні чинники, не дають змоги бідним громадянам вирватися із ситуації «хронічної»

бідності, створюючи негативні психологічні настрої та призводять до застійної бідності й пасивного очікування допомоги з боку держави.

Враховуючи, проведений автором аналіз чинних систем оподаткування в країнах ЄС, при реформуванні чинного механізму оподаткування особистих доходів громадян, найбільший соціальний ефект можна досягти, застосувавши ті моделі, де з-під оподаткування доходів громадян виведено прожитковий мінімум для працездатних осіб (моделі 4 та 7). Це дозволить забезпечити реальне надання гарантованого державою мінімального рівня соціальних стандартів життя. Крім того, допоможе скасувати ряд пільг, надання яких сьогодні передбачено для осіб з низьким рівнем доходів. Доцільність запропонованих змін підтверджується необхідністю дотримання принципу соціальної справедливості.

В контексті реформування системи доходів населення, дуже важливим є і питання суттєвого збільшення розмірів мінімальної заробітної плати, якого неможливо буде досягнути без реального економічного зростання та відчутного зменшення тіньового сектору економіки. В цьому випадку, уряду в значно меншій мірі доведеться дотувати населення, адже збільшення номінальних доходів населення збільшить і реальні. Альтернативна вартість витрат держави на забезпечення вищої заробітної плати, очевидно, буде меншою за вартість наданих пільг та трансфертних витрат населенню [209].

Разом з тим, урядам, які борються зі скороченням бідності або просто хочуть гарантувати, що державні послуги надаються відносно справедливо для всіх громадян, варто досягати поставлених цілей звертаючи увагу ще й на контролі витрат, а не тільки на податковій політиці [212], тому потрібно підвищувати ефективність державних витратних програм.

Вважаємо, що подолати бідність у суспільстві можна тільки шляхом надання кожній людині реальної економічної свободи, щоб вона могла одержувати такі доходи, які б забезпечили їй нормальний у цьому суспільстві рівень життя. Економічна свобода, своєю чергою, дозволяє створити всі необхідні стимули до виробничої діяльності.

Висновки до розділу 3

1. Досліджено, що наявні в Україні проблеми значного податкового навантаження на доходи населення та відсутність диверсифікації оподаткування залежно від розміру отриманого доходу, доповнюються «застарілими» проблемами функціонування економіки (тіньовий сектор економіки, корупція, девальвація гривні, відсутність стабільного економічного росту, ріст державного боргу). Означені виклики значною мірою впливають на результативність будь-яких трансформацій податного механізму регулювання доходів населення. Узагальнено основні причини вказаних проблем, їх вплив на розподіл доходів населення та побудову податкового механізму, запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

2. З метою вирішення наявних проблем державного регулювання доходів населення в Україні, запропоновано напрями його трансформації та удосконалення, враховуючи позитивний європейський досвід, а також часовий лаг і поступовий підхід до реформування. Це дозволить зменшити невід'ємні початкові ризики нерівномірності податкових надходжень та несприйняття реформ громадськістю. В межах кожного з часових періодів дисертантом запропоновано аспекти вдосконалення діючого механізму оподаткування доходів населення. Основними напрямками стали: запровадження основної податкової соціальної пільги, удосконалення деяких інших видів податкових соціальних пільг та виплат, запровадження медичного страхування, удосконалення умов розміщення податкових стимулів для розміщення ІТ-бізнесу, використання непрямих методів виявлення прихованих від оподаткування доходів.

Обґрунтовано бачення основних напрямків здійснення державної політики перерозподілу доходів, а також погляди щодо ідентифікації основних недоліків податкового механізму державного регулювання доходів населення, які згруповано за двома ознаками: вади податкового механізму та вади економічного розвитку, що впливають на державну політику доходів.

3. Врахувавши позитивний європейський досвід та виявлені закономірності оподаткування доходів населення в Україні, автором за допомогою інструментів математичного моделювання знайдено значення коригувальних коефіцієнтів (табл. 1) до основної ставки податку на доходи фізичних осіб від заробітної плати, що виведені на основі кореляції суми доходу та ставки податку. Такі коефіцієнти дозволяють змінити податкове навантаження на доходи від заробітної плати в такий спосіб, щоб реалізувати поступове зростання такого навантаження зі збільшенням розміру доходу на кожну додаткову гривню. Вказані коригувальні коефіцієнти розраховано в межах запропонованих семи моделей трансформації основних елементів податкового механізму, для кожної з них задано вихідні параметри (умови та припущення), які повторюють або дещо змінюють норми діючого механізму оподаткування доходів від заробітної плати. Крім того, для кожної з моделей описано очікуваний соціально-економічний ефект від впровадження, що обумовило логіку розрахунку коригувальних коефіцієнтів до них. Застосований підхід до моделювання залишається справедливим та чутливим до зміни цілей державної політики доходів. Щодо кожної з моделей обраховано розрахунковий ефект від їх впровадження, який доводить їх фіскальну ефективність.

Основні наукові результати розділу опубліковані в працях автора [23; 85; 133; 204; 205; 209].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі подано теоретичні узагальнення та запропоновано нове вирішення актуальних наукових проблем удосконалення державного регулювання доходів населення від заробітної плати з використанням інструментів податкового механізму. За результатами дисертаційного дослідження зроблено такі висновки:

1. Системний аналіз наукових поглядів на роль держави в регулюванні доходів населення показав, що актуальною сьогодні є соціально-орієнтована політика державотворення. Встановлено, що сучасна економічна наука, враховуючи тенденції глобального економічного розвитку, змістила акцент досліджень на вивчення впливу держави на перерозподіл доходів населення, тому основною метою державного регулювання доходів населення стала побудова держави суспільного добробуту з акцентом на потреби індивіда. Враховуючи глобалізаційні виклики сучасного світу, автором сформульовано мету, цілі та нові функції державного регулювання доходів населення.

2. Результатом узагальнення підходів до трактування категорії «доходи населення» стало доповнення їх класифікації, а дослідження теоретичних основ суті податкового механізму надало підстави розробити структурно-логічну схему його складових, яку запропоновано будувати на компонентній основі, що дозволяє виявити залежність вибору його елементів від мети та цілей податкової політики, а також відобразити їх вплив на формування певного рівня податкового навантаження й фіскально-соціального ефекту на доходи. Визначено, що інструменти податкового механізму в більшій мірі дозволяють коригувати глибину фіскального впливу на доходи населення та забезпечують реалізацію соціальних функцій держави, ніж інші його складові.

3. Застосування історичного методу дозволило виокремити чотири етапи розвитку системи оподаткування доходів населення в Україні, в межах яких автором визначено зміну цілей державної регулятивної політики в бік підвищення фіскального тиску на доходи населення (збільшення базової ставки податку на

доходи фізичних осіб, значне розширення бази оподаткування) та перебудови системи оподаткування доходів населення з огляду на євроінтеграційний напрям розвитку економіки України. Виходячи з аналізу результатів реформ, визначено наслідки реалізованих змін для кожного з етапів та зауважено на відсутності довгострокового прогнозування й планування державної політики доходів.

4. Проведені дослідження виявили схожість вітчизняної системи оподаткування доходів населення з аналогічними податковими механізмами країн ЄС за більшістю формальних ознак, що проявляється в її структурі, процедурах адміністрування та наборі інструментів регулювання доходів населення. Встановлено, що рівень економічного розвитку та розмір ВВП країни напряму впливають на акценти податкової політики країн ЄС та України (чим більше їх значення, тим ширший перелік компенсаторних механізмів зниження фіскального впливу на доходи населення застосовується (неоподатковувані суми доходів та розміри мінімальних соціальних стандартів)).

5. У результаті дослідження фіскальних ефектів від адміністрування податку на доходи фізичних осіб в Україні, виявлено суттєве зростання ролі даного податку в структурі ВВП країни та у структурі доходів зведеного бюджету протягом 2002-2020 років, що, в тому числі було забезпечено за рахунок збільшення податкового навантаження на доходи населення. Встановлено, що фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб значною мірою залежить від зміни елементів податку та інструментів податкового механізму, що застосовуються до їх регулювання, а також від рівня добровільної сплати податкових зобов'язань.

6. Виявлено високий рівень чутливості доходів населення від заробітної плати до зміни елементів податкового механізму, що напряму впливає на зміну якості життя населення в Україні (ефективність перерозподілу доходів, глибину їх нерівності, диференціації та справедливості оподаткування). Встановлено, що через інфляційні тиски на доходи населення, реальних соціальних ефектів від зростання номінальних значень прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати за 2009-2019 роки майже не спостерігалось. Виявлено диспропорції дії

елементів податкового механізму на доходи населення та доведено відсутність диференційованого підходу до оподаткування доходів від заробітної плати та порушення принципу соціальної справедливості їх оподаткування.

7. Досліджено, що наявні в Україні проблеми значного податкового навантаження на доходи населення та низька результативність проведених в 2003-2020 роках реформ елементів податкового механізму відносно їх впливу на зміну нерівності розподілу доходів, обумовлені наявністю «застарілих» макроекономічних проблем розвитку вітчизняної економіки, подолання яких є стратегічним пріоритетом державного регулювання доходів населення. Визначено основні причини існування вказаних проблем, їх впливу на розподіл доходів населення та побудову податкового механізму, запропоновано можливі шляхи їх вирішення. Застосовуючи ітераційний (поступовий) підхід до реформування, сформульовано напрями вдосконалення нормативно-правового забезпечення податкового механізму державного регулювання доходів населення, які розроблено з урахуванням ретроспективного аналізу наслідків реалізованих в Україні податкових реформ та узагальнення практики оподаткування доходів населення в країнах ЄС.

8. У результаті дослідження зміни податкового навантаження на заробітну плату від податку на доходи фізичних осіб, виявлено його значне зростання після втрати права на застосування податкових соціальних пільг та регресивне зростання для високого рівня доходу. З метою усунення даних диспропорцій механізму оподаткування, в рамках семи побудованих моделей, знайдено значення коригувальних коефіцієнтів до основної ставки податку, що виведені на основі кореляції суми доходу й ставки податку, та які дозволяють змінити податкове навантаження на доходи в такий спосіб, щоб реалізувати поступове його зростання зі збільшенням розміру доходу на кожну додаткову гривню. Використання коригувальних коефіцієнтів допомагає реалізувати принципи соціальної спрямованості, рівнонапруженості та справедливості в оподаткуванні доходів від заробітної плати, запобігти різкій диференціації доходів населення, а також досягти стратегічної мети державного регулювання – зменшення рівня

бідності та зменшення податкового навантаження на соціально незахищені категорії населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Роль первинних і вторинних доходів у структурі доходів населення. *Наукові праці НДФІ*. 2011. Вип. 4 (57). С. 31-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2011_4_5
2. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Проблеми забезпечення ефективності методів державного регулювання первинних та вторинних доходів населення в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2012. Вип. I (45). С. 315-321. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2012_1_53
3. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26151 (дата звернення: 25.01.2019).
4. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. з англ. О. Васильєв. Київ : Port-Royal, 2001. 593 с.
5. Рикардо Д. Сочинения : в 2 т. Москва : Государственное издательство политической литературы, 1955. Т. 1 : Начала политической экономии и налогового обложения. 360 с.
6. Туган-Барановский М. И. Очерки из новейшей истории политической экономии: (Смит, Мальтус, Рикардо, Сисмонди, историческая школа, катедр-социалисты, австрийская школа, Оуэн, Сен-Симон, Фурье, Прудон, Родбертус, Маркс). Санкт-Петербург : Изд. журнала «Мир божий», 1903. 434 с.
7. Милль Дж. С. Основы политической экономии и некоторые аспекты их приложения к социальной философии. Москва : Прогресс, 1980. 495 с.
8. О чём думают экономисты. Беседы с нобелевскими лауреатами / под ред. П. Самуэльсона и У. Барнетта. Москва : Юнайтед Пресс, 2010. 496 с.
9. Валентин Роик. Экономика, финансы и право социального страхования. Институты и страховые механизмы. Москва : Альпина Паблишер, 2012. 258 с.
10. Маркс К. Вибрані твори : в 2 т. Київ : Партвидав ЦК КП(б)У, 1941. Т. 1 : Наймана праця і капітал. 441 с.

11. Енгельс Ф. Становище робітничої класи в Англії 1844 року. Харків : Партвидав «Пролетар», 1932. 321 с.
12. Фридмен М. Количественная теория денег: новая формулировка. Москва : Дело, 1998. 160 с.
13. Чухно А. А., Юхименко П. І., Леоненко П. М. Сучасні економічні теорії : підручник. Київ : Знання, 2007. 878 с.
14. Парето В. Трансформация демократии. Москва : Издательский дом «Территория будущего», 2011. 207 с.
15. Декларация социального прогрессу і розвитку Генеральной Асамблеї ООН від 11 грудня 1969 URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/258/04/IMG/NR025804.pdf?OpenElement> (дата звернення: 26.09.2019).
16. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Москва : Гелиос АРВ, 2002. 352 с.
17. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави. Київ : ВД «КМ Академія», 2004. 175 с.
18. Пигу А. Экономическая теория благосостояния : в 2 т. Москва : Прогресс, 1985. Т. 1 : Экономическая теория благосостояния. 512 с.
19. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 687 с.
20. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал. Москва : Прогресс, 1993. 488 с.
21. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход. Москва : Финансовая академия, 2008. 466 с.
22. Ойкен В. Основы национальной экономики. Москва : Экономика, 1996. 349 с.
23. Павлович (Старовойт) Л. Л. Вызовы реформирования налогового механизма государственного регулирования доходов населения в Украине. *Восточно Европейский научный журнал*. 2021. № 1 (65). С.63-69. URL: <https://archive.eesa-journal.com/index.php/eesa/article/view/232/216>

24. Piketty T., Saez E. Optimal Labor Income Taxation. NBER Working Paper. 2012. No. 18521. URL: eml.berkeley.edu/~saez/piketty-saezNBER12handbook.pdf. (дата звернення: 27.08.2019).
25. Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества. Москва : Прогресс, 1976. 390 с.
26. Податкові пільги у контексті євроінтеграційних процесів / Т. І. Єфименко, С. С. Гасанов, С. І. Сороко, Є. В. Олейніков. Київ : ДННУ «Акад.фін.управління», 2014. 52 с.
27. Майбурд Е. М. Введение в историю экономической мысли. От пророков до профессоров. Москва : Дело, Вита-Пресс, 1996. 544 с.
28. Atkinson A.B. The Design of Tax Structure: Direct Versus Indirect Taxation. *Journal of Public Economics*. 1976. Vol. 6. P. 55–75. URL: https://econpapers.repec.org/article/ееepubeco/v_3аб_3ау_3а1976_3аі_3а1-2_3ар_3а55-75.htm (дата звернення: 28.01.2019).
29. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора. Київ : Основи, 1998. 854 с.
30. Anthony Downs An Economic Theory of Political Action in a Democracy. - *Journal of Political Economy* Vol. 65, No. 2 (Apr., 1957), pp. 135-150. URL: https://www.jstor.org/stable/1827369?seq=1#page_scan_tab_contents (дата звернення: 28.01.2019).
31. Diamond P. Optimal Taxation and Public Production. *Public Finance. Worth Series in Outstanding Contributions*. Ed. By A. Auerbach. New York: Worth Publisher, 1999. P. 81–126.
32. Slemrod J. Optimal Taxation and Optimal Tax Systems. *The Journal of Economic Perspectives*. 1990. Vol. 4. No. 1. P. 157–178. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.4.1.157> (дата звернення: 13.11.2019).
33. Daniel Kahneman The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2002. Nobelprize org. Nobel Media AB 2013. Web. 21 Jun 2013.
34. James A. Mirrlees, William Vickrey The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 1996. Nobelprize org. Nobel Media AB 2013. Web. 21 Jun 2013.

35. George A. Akerlof, A. Michael Spence, Joseph E. Stiglitz The Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2001. Nobelprize.org. Nobel Media AB 2013. Web. 21 Jun 2013.
36. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй від 08 вересня 2000 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_621 (дата звернення: 30.07.2019).
37. G7-Gipfel in Schloss Elmau am 7. und 8. Juni 2015. URL: http://www.g7germany.de/Webs/G7/DE/G7-Gipfel/G7-Themen/themen_node.html (дата звернення: 03.08.2019).
38. Poverty and Shared Prosperity 2020. <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-and-shared-prosperity> (дата звернення: 17.09.2020).
39. Семикіна М. В. Нова парадигма мотивації праці в системі розвитку соціально-трудова відносин. *Економика и управление*. Симферополь: Национальная академия природоохранного и курортного строительства. 2011. № 3. С. 111-117.
40. Bubbico R. L., Freytag L. Inequality in Europe / European Investment Bank. January 2018. URL: http://www.eib.org/attachments/efs/econ_inequality_in_europe_en.pdf (дата звернення: 02.12.2019).
41. Tax Policies in the European Union. 2018 Survey. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/tax_policies_survey_2018.pdf. (дата звернення: 02.02.2019).
42. Zucman G. Global Wealth Inequality. NBER Working Paper. 2019. Vol. 11, January. URL: <http://gabriel-zucman.eu/files/Zucman2019.pdf> (дата звернення: 03.02.2020).
43. Gupta S., Keen M., Shah A., Verdier G. Digital Revolutions in Public Finance. 2017. URL : <https://www.elibrary.imf.org/view/IMF071/24304-9781484315224/24304->

- 9781484315224/24304-9781484315224.xml?code=qrredir (дата звернення: 05.02.2019).
44. Кіндзерський В. В., Жебчук Р. Л. Трансформація механізму оподаткування доходів населення в умовах поживлення міждержавної конкуренції економічних систем. *Ефективна економіка*. 2020. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8279> (дата звернення: 30.11.2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.73
45. Сибірцев В. В. Розвиток інституціональної складової державного регулювання збалансованості національного ринку праці. *Економіка розвитку*. 2017. № 1. С. 39-49. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/estro_2017_1_7 (дата звернення: 07.02.2019).
46. Гідна праця: імперативи, українські реалії, механізми забезпечення : монографія : монографія / А. М. Колот та ін. Київ : КНЕУ, 2017. 500 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/22643/Kolot.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (дата звернення: 07.02.2019).
47. Seligman E. R. A. The income tax: a study of the history, theory, and practice of income taxation at home and abroad. The Lawbook Exchange, Ltd., 1914. URL: <https://goo.gl/bUJuAf>. (дата звернення: 08.02.2019).
48. Завіновська Г. Т. Економіка праці. Київ : КНЕУ, 2003. 300 с.
49. Гриньова В. М., Шульга Г. Ю. Економіка праці та соціально-трудова відносини. Київ : Знання, 2010. 310 с.
50. Управління трудовим потенціалом : монографія / В. С. Васильченко та ін. Київ : КНЕУ, 2005. 403 с.
51. Небава М. І. Теорія макроекономіки : посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2003. 536 с.
52. Григорук А. А., Палюх М. С., Литвин Л. М., Літвінова Т. Д. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Тернопіль: ТДПУ, 2002. 304 с.
53. Швабій К. І. Модернізація системи оподаткування доходів населення України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Ірпінь, 2010. 44 с.

54. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. Дата оновлення: 22.05.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 24.05.2019).
55. Доходи та заощадження в перехідній економіці України : монографія / В. Бандера та ін. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І.Франка, 2003. 406 с.
56. Холод Н.М. Розподіл доходів та бідність у перехідних економіках : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 442 с.
57. Суторміна В. М., Федосов В. М., Андрущенко В. Л. Держава - податки - бізнес (зі світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки) : монографія. Київ : Либідь, 1992. 328 с.
58. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України : монографія / Ф. О. Ярошенко та ін. Київ : НДФІ, 2004. 712 с.
59. Загорський В. С. Бюджетна система та оподаткування в Україні: проблеми розвитку : монографія. Харків : ІНЖЕК, 2008. 285 с.
60. Огонь Ц. Г. Доходи бюджету України: теорія та практика : монографія. Київ : КНТЕУ, 2003. 580 с.
61. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення : монографія. Київ : Знання-Прес, 2004. 454 с.
62. Єфименко Т.І. Податки в інституційній системі сучасної економіки : монографія. Київ : НАН України, Ін-т екон. та прогнозів, 2011. 688 с.
63. Кізима Т. О. Доходи і витрати домогосподарств в системі показників рівня життя населення. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4. С. 343-350. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=sre_2013_4_74 (дата звернення: 10.02.2019).
64. Фінанси : підручник / С. І. Юрій та ін. Київ : Знання, 2008. 611 с.
65. Політична економія : підручник / Федоренко В. Г., Діденко О. М., Руженський М. М., Іткін О. Ф. Київ : Алерта, 2008. 487 с.

66. Основи економічної теорії : посіб. для студ. ВНЗ / В. О. Рибалкін та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. 352 с.
67. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / за ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2005. Т. 1. 2005. 616 с.
68. Іляш О. І., Гринкевич С. С. Економіка праці та соціально-трудова відносина : посібник Київ : «Ліра-К», 2010. 476 с.
69. Полякова С. В. Формування доходів населення в період становлення ринкових відносин : дис. ... канд. екон. наук: 08.09.01. Хмельницький: Технологічний ун-т Поділля, 2003. 200 с.
70. Eurostat Statistical Book. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Luxembourg: Publications Office of the European Union. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/eco_analysis_report_2015.pdf (дата звернення: 15.02.2019).
71. Akgun, O., Cournède B., Fournier J. The effects of the tax mix on inequality and growth. OECD Economics Department Working Papers. 2017. No. 1447. 46 p. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/economics/the-effects-of-the-tax-mix-on-inequality-and-growth_c57eaa14-en#page10 (дата звернення: 13.02.2019).
72. Єфименко Т. І. Податкове регулювання економічного розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.02.03. Київ, 2003. 33 с.
73. Крисоватий А. І. Теоретичні обґрунтування механізму податкового регулювання інноваційної діяльності. *Ефективна економіка*. 2013, № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2614> (дата звернення: 13.02.2019).
74. Чернявська Л. В. Сутність і структура податкового механізму управління економікою. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2009. № 2 (5). С. 53-55. URL: http://repository.ubs.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/542/cherniavska_the_essence.pdf?sequence=1&isAllowed=y
75. Янушевич Я. В. Податковий механізм створення передумов економічного зростання : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2009. 25 с.

76. Дробозина Л. А., Окунева Л. П. Финансы. Денежное обращение. Кредит. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. 527 с.
77. Онищенко В. А. Податковий контроль (основи організації). Київ : Редакція журналу «Вісник податкової служби України», 2002. 432 с.
78. Турянський Ю. І. Податковий механізм: поняття та елементи. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 246. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/podatкова-politika-ta-mehanizm-yiyi-realizatsiyi> (дата звернення: 20.02.2019).
79. Агабекян О. В., Макарова К. С. Налоги и налогообложение : уч. пособие. Москва : АТиСО, 2009. 172 с.
80. Майбуров И. А., Ушак Н. В., Косов М. Е. Теория и история налогообложения. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. 422 с.
81. Сохова Ф. В. Налоговый механизм развития бюджетного потенциала региона : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10. Москва, 2008. 23 с.
82. Поролло, Е. В. Формирование и развитие налогового механизма субъектов Российской Федерации (на примере Ростовской области): дис. ... канд. экон. наук : 08.00.10. Ростов на Дону, 1999. 88 с.
83. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. / за ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. Т. 1. 616 с.
84. Магопець О. А. Економічні категорії в системі податкових відносин: взаємозв'язок, взаємозалежність та змістовні відмінності у сутності понять. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. 2016. № 30. С. 181-188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2016_30_21 (дата звернення: 08.02.2019).
85. Павлович (Старовойт) Л. Л. Перспективы реформирования налогового механизма государственного регулирования доходов населения в Украине в контексте евроинтеграции. *Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы*. 2017. № 2. Т.7. С. 68-75.
86. Колот А. М. Соціально-трудова відносини: теорія і практика регулювання: монографія. Київ : КНЕУ, 2003. 230 с.

87. Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду : монографія / А. М. Соколовська та ін. Київ : НДФІ, 2006. 320 с.
88. Єфименко Т. І. Податки в інституційній системі сучасної економіки : монографія. Київ : НАН України, Ін-т екон. та прогнозув., 2011. 688 с.
89. Уразов А. У., Саух І. В., Вікарчук О. І. Основи економічної теорії : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 312 с.
90. Кролевець О. А. Державне регулювання доходів населення в контексті формування середнього класу. автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Донецьк, 2010. 25 с.
91. Податковий менеджмент : підручник / Іванов Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізіма А. Я., Карпова В. В. Київ : Знання, 2008. 525с.
92. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Розподіл податкового навантаження в контексті оцінки ефективності здійснення податкової політики. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 6. Ч. 4. С. 213-216. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_6\(4\)_55](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_6(4)_55)
93. Тропіна В. Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства. Київ : НДФІ, 2008. 368 с.
94. Бюджетна підтримка та податкове стимулювання національної економіки України : монографія / Л. Л. Тарангул та ін. Ірпінь : Фенікс, 2012. 531 с.
95. Паєнтко Т. В., Безугла І. А. Фіскальне регулювання фінансових потоків у державі. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 6. С. 239-244. URL: http://194.44.11.130/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=REF&P21DBN=REF&S21FMT=fullwebr&S21ALL=%28%3C.%3EA%3D (дата звернення: 11.06.19).
96. Гега П. Т., Доля Л. М. Основи податкового права : навч. посіб. Київ: Знання, 2003. 302 с.
97. Гаврилко П. П., Коломійчук Н. М., Турянський Ю. І. Класифікація та види податкових пільг. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.9. С. 272-276.

98. Яремчук А. С. Податкові пільги у контексті пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. *Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії*. Дніпропетровськ, 2008. № 2. С. 38–41.
99. Савіцька С. І. Податкові пільги як інструмент податкового регулювання в Україні. *Modern Economic*. 2021. № 26. С. 135-140. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/26-2021/savitska.pdf> (дата звернення: 02.06.21).
100. Податкове право України: альбом схем / Л. М. Касьяненко та ін. Київ : Алерта, 2013. 112 с.
101. Лебедзевич Я. В. Податкові пільги та їх соціально-економічна спрямованість. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2014. № 4. С. 148-154. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Vzhdtu_econ_2014_4_23 (дата звернення: 11.02.2019).
102. Соколовська А. М., Луніна І. О. Визначення категорії «податкова пільга» та його практичне значення. *Економіка України*. 2005. № 9. С. 21–30.
103. Швабій К.І. Оподаткування доходів населення: проблеми науки та практики : монографія. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2009. 291 с.
104. Shah Sh. BEPS and beyond BEPS: a brave new world in intellectual property taxation? URL: http://findindia.org/downloads/shreyash_shah.pdf. (дата звернення: 25.04.2019).
105. OECD review of national R&D tax incentives and estimates of R&D tax subsidy rates, 2016. Deliverable 3.1: Summary report on tax subsidy rates – core countries (Year 1). Version 12, September 2017. Project partly funded under Horizon 2020 Programme of the European Commission. URL: www.oecd.org/sti/RDTaxIncentives-DesignSubsidyRates.pdf (дата звернення: 27.04.2019).
106. The Distributional Impact of Taxes and Transfers: Evidence from Eight Low and Middle-Income Countries, World Bank Group / G. Inchauste, N. Lustig (eds.). 2017. URL: http://commitmenttoequity.org/wp-content/uploads/2018/04/The-Distributional-Impactof-Taxes-and-Transfers_Inchauste-Lustig.pdf. (дата звернення: 15.05.2019).

107. OECD. Income inequality and growth: The role of taxes and transfers. OECD Economics Department Policy Notes. 2012. No. 9, January. URL: <https://www.oecd.org/eco/public-finance/49417295.pdf>. (дата звернення: 17.05.2019).
108. Соколовська А. М. Нерівність доходів і багатства та податкові інструменти її зменшення. *Фінанси України*. 2019. № 6. С. 23-41.
109. Соколовська А. М. Податкова система України: теорія та практика становлення : монографія. Київ : НДФІ, 2001. 372 с.
110. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці : монографія. Ірпінь: Академія ДПС України, 2007. 362 с.
111. Ярошенко Ф. О. Трансформація державної податкової служби України : монографія. Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. 368 с.
112. Білецька Г. М., Кармаліта М. В. Куц М. О. Гармонізація податкового законодавства: українські реалії : монографія. Київ : Алерта, 2012. 222 с.
113. Дерегулювання економіки: проблеми та перспективи : монографія / М. О. Кізіма та ін. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2014. 288 с.
114. Крисоватий А. І., Василевська Г. В. Новітня парадигма преференційного оподаткування : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 260 с.
115. Реформування податкової системи України: теорія, методологія, практика : монографія / Ф. О. Ярошенко та ін. Київ: Міністерство фінансів України, 2011. 645 с.
116. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації : монографія / І. О. Луніна та ін. Київ: НАН України, Ін-т економіки і прогнозування, 2014. 296 с.
117. Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): монографія. Київ : Алерта, 2013. 384 с.
118. Податок на доходи фізичних осіб та єдиний соціальний внесок: новації реформ та їх наслідки: монографія / Ю. В. Сибірянська та ін. Київ : Алерта, 2018. 442 с.
119. Худолій Л. М., Барабаш Л. В. Механізм оподаткування доходів фізичних осіб: монографія. Умань: Редакційно-видавничий відділ Уманського НУС, 2015. 228 с.

120. Податкова система: навч. посібн. / І. С. Волохова та ін. Харків : Видавництво «Діса плюс», 2019. 402 с.
121. Податкова система : навч. посібн. / В. Л. Андрущенко та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 416 с.
122. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини : навч. посіб. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2019. 304 с.
123. Білорус О. Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму : монографія. Київ: Ун-т «Україна», 2016. 536 с.
124. Податкова система: мультимедійний навчальний посібник / В. Ф. Тищенко та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. URL: <http://ebooks.git-elt.hneu.edu.ua/taxsystem/about.html> (дата звернення: 08.06.2019).
125. Податкова система України: тренінг-курс : навч. посіб. / О. М. Тимченко та ін. Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 2012. 656 с.
126. Про прибутковий податок з громадян : Декрет Кабінету Міністрів України від 26.12.1992 року № 13-92. Дата оновлення: 01.01.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92> (дата звернення: 10.06.2019).
127. Про податок з доходів фізичних осіб : Закон України від 22.05.2003 року № 889-IV. Дата оновлення: 01.01.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15> (дата звернення: 12.06.2019).
128. Про податок з доходів фізичних осіб : пояснювальна записка до проекту Закону України від 22.05.2003 року № 889-IV. Дата оновлення: 01.01.2011. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1111-%D0%B4&skl=5 (дата звернення: 12.06.2019).
129. Звітність / Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 15.06.2019).
130. Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. Українська національна наукова школа фінансів: теоретико-методологічні підходи. *Фінанси України*. 2015. № 9. С. 19-44. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=

10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE_A=&2_S21STR=Fu_2015_9_4 (дата звернення: 17.06.2019).

131. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Податок на нерухомість як елемент оподаткування особистих доходів населення. *Наукові праці НДФІ*, 2013. Вип. 3 (64). С. 90-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2013_3_11

132. Лісовий А., Проскура К. Проблеми податкового контролю в Україні та напрями підвищення його ефективності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.6. С. 140–150. URL: <http://projects.dunehd.com/handle/2010/33205?show=full> (дата звернення: 20.06.2019).

133. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Фіскальне партнерство: ефективна взаємодія держави та платників податків. *Наукові праці НДФІ*. 2014. Вип. 2 (67). С. 88-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2014_2_11

134. GDP per capita (current US\$). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (дата звернення: 22.06.2019).

135. WORLD ECONOMIC OUTLOOK DATABASES. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/world-economic-outlook-databases#sort=%40imfdate%20descending> (дата звернення: 24.06.2019).

136. Database. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database> (дата звернення: 12.07.2019).

137. Статистична інформація / Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html.

138. Human Development Report 2016 / Офіційний веб-сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <http://hdr.undp.org/en/2016-report> (дата звернення: 19.07.2019).

139. Доповідь ПРООН: Україна зайняла 84-е місце серед 188 країн світу / Офіційний веб-сайт Організації Об'єднаних Націй. URL: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentri/news/4089-dopovid-proon-ukraina-zainiala-84-e-mistse-sered-188-krain-svitu> (дата звернення: 25.07.2019).

140. Best Countries 2020. Global rankings, international news and data insights / U.S.News & World Report LP. URL: <https://www.usnews.com/media/best-countries/overall-rankings-2020.pdf> (дата звернення: 17.07.2020).
141. Public administration and legal regulation effectiveness in the field of health care in the context of sustainable development / О. Hutsaliuk, О. Storozhuk, Ya. Zhovnirchuk and etc. *Revista Genero & Direito*. 2020. Vol. 9, №. 2. P. 599–613. URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/9823/1/PUBLIC_ADMINISTRATI ON.pdf (дата звернення: 11.11.2020).
142. Звіти про роботу / Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/> (дата звернення: 15.08.2019).
143. Європа більш розділена, ніж 10 років тому – опитування. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-43839758> (дата звернення: 15.08.2019).
144. Ukraine - GINI index (World Bank estimate). URL: <https://www.indexmundi.com/facts/ukraine/indicator/SI.POV.GINI> (дата звернення: 25.08.2020).
145. GINI index / Knoema. URL: <https://knoema.com/atlas/topics/Poverty/Income-Inequality/GINI-index?baseRegion=UA> (дата звернення: 25.08.2020).
146. Gini index (World Bank estimate). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?view=chart> (дата звернення: 25.08.2020).
147. World's richest countries with the highest poverty levels. URL: <https://www.lovemoney.com/gallerylist/70490/worlds-richest-countries-with-the-highest-poverty-levels> (дата звернення: 02.09.2020).
148. В ООН назвали рівень бідності українців / Інтернет-издание МИР. URL: <https://iamir.info/47954-v-oon-nazvali-uroven-bednosti-ukraincev> (дата звернення: 03.09.2019).
149. Світовий банк підрахував кількість бідних в Україні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/07/18/novyna/suspilstvo/svitovuj-bank-pidrahuvav-kilkist-bidnyh-ukrayini>. (дата звернення: 07.09.2019).

150. The Poorest Countries in the World. URL: <https://www.focus-economics.com/blog/the-poorest-countries-in-the-world> (дата звернення: 08.09.2019).
151. Misery index of inflation, unemployment. URL: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-02-04/these-are-the-world-s-most-miserableeconomies> (дата звернення: 10.09.2019).
152. Про схвалення Стратегії подолання бідності : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 № 161-р. Дата оновлення: 16.03.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#n10> (дата звернення: 12.09.2019).
153. Звіт про результати аналізу виконання заходів з реалізації Стратегії подолання бідності. Затверджено рішенням Рахункової палати від 11.09.2018 № 23-3. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2018/23-3_2018/Zvit_23-3_2018.pdf (дата звернення: 25.09.2019).
154. Звіт про хід і результати виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2019 році. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/zviti-pro-vikonannya/zvit2019r.pdf> (дата звернення: 29.09.2019).
155. Рівень розвитку українців: не дурні, але бідні. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-50762483> (дата звернення: 07.10.2019).
156. Українці витрачають вдсятеро менше європейців. Не тільки через те, що бідні. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/business/2013/01/130114_eu_ukraine_gfk_spendings_az (дата звернення: 10.10.2019).
157. Дослідження GFK європейського ринку роздрібної торгівлі. URL: <https://trademaster.ua/articles/312972> (дата звернення: 15.10.2019).
158. Попадинець Н. М., Жебчук Р. Л. Державна політика регулювання доходів в умовах підвищення фіскальних ризиків, спричинених пандемією COVID-19. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. № 2. Том 6. С. 99 – 106.
159. Червінська Л. П. Управління інноваційною діяльністю персоналу : монографія. Київ: КНЕУ, 2014. 194.

160. Bourguignon F. World Changes in Inequality: an Overview of Facts, Causes, Consequences, and Policies. CESifo Economic Studies. 2018. P. 345–370. URL: academic.oup.com/cesifo/article/64/3/345/4823412. (дата звернення: 25.10.2019).
161. Carvalho L., Rezai A. Personal income inequality and aggregate demand. 2013. URL: www.boeckler.de/pdf/v_2013_10_24_carvalho_rezai.pdf. (дата звернення: 08.11.2019).
162. Causes and consequences of income inequality: a global perspective. / M. E. Dabla-Norris et al. IMF, 2015. URL: www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf (дата звернення: 12.11.2019).
163. Causa O., Hermansen M. Income redistribution through taxes and transfers across OECD countries. OECD Economics Department Working Papers. 2017. No. 1453. URL: www.oecd-ilibrary.org/docserver/bc7569c6-en.pdf?expires=1528120070&id=id&accname=guest&checksum=DDE325D7FDA1B6F4068F1240005962C3 (дата звернення: 15.11.2019).
164. Anwar Shah & John Whalley, Tax Incidence Analysis of Developing Countries: An Alternative View, 5 WORLD BANK ECON. REV. 535, 540 (1991).
165. Eurostat Statistical Book. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. 302 p. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_report_2018.pdf (дата звернення: 20.11.2019).
166. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 8 липня 2010 року № 2464-VI. Дата оновлення: 06.06.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> (дата звернення: 25.11.2019).
167. Paying Taxes 2015: The global picture: The changing face of tax compliance in 189 economies worldwide. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-low-resolution.pdf> (дата звернення: 10.12.2019).
168. Швабій К. І. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб. *Фінанси України*. 2012. № 3. С. 31-37.

169. Корпоративна соціально-екологічна відповідальність та партнерство стейкхолдерів задля сталого розвитку : монографія / І. О. Макаренко та ін. Суми : Сумський державний університет, 2020. 260 с.
170. Гасанов С. С., Кудряшов В. П., Балакін Р. Л. Реформування фіскальної системи України у контексті євроінтеграційних процесів. *Фінанси України*. 2015. № 5. С. 16-38.
171. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Прожитковий мінімум як складова механізму державного регулювання доходів населення. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ. 2013. Вип. III (51). С. 248-253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2013_3_45
172. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Нерівність розподілу доходів в контексті перебудови існуючої моделі оподаткування в країні. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці : ЧНУ. 2014. Вип. 681. С. 99-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_es_2014_681_21
173. Валовий внутрішній продукт. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/index.php> (дата звернення: 20.02.2020).
174. Schneider, F. (2012). Shadow Economy in Turkey and in other OECD-Countries: What do we (not) know? Retrieved February 15, 2013. URL: http://www.gep.gov.tr/tmp/BSECpdf/Prof.Dr.FriedrichSchneiderShadEc_Turkey2012.pdf (дата звернення: 25.02.2020).
175. Загальні тенденції тіньової економіки в I кварталі 2012 року. URL: http://www.me.gov.ua/file/link/187630/file/Shadow_Ikv2012.doc (дата звернення: 27.02.2020).
176. Фіскальні та соціальні ефекти реформування податку на доходи фізичних осіб в Україні. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/2017-07-18-Fiskalni_ta_sots_efekty-Personal-income-tax.pdf (дата звернення: 05.03.2020).
177. Eurostat Statistical Book. Europe in Figures. Eurostat Year Book, 2012. 698 p. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5760825/KS-CD-12-001-EN.PDF.pdf/032ab046-5604-42cf-b0a5-7e63e1cda8bb?t=1414777320000> (дата звернення: 11.03.2020).

178. Eurostat Statistical Book. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. 314 p. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5786841/KS-DU-14-001-EN.PDF/7bec4a16-f111-4386-a4b4-8f1087be1063?version=1.0> (дата звернення: 17.03.2020).
179. Скільки українці сплатили податків з депозитів. URL: <http://cost.ua/news/716-skilky-ukrayintsi-splatyly-podatktiv-za-depozyty> (дата звернення: 22.03.2020).
180. Тренди в динаміці податку на доходи фізичних осіб у 2011-2016 роках. URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/2017-07-18-Trendy_v_podatkah-Personal-income-tax.pdf (дата звернення: 22.03.2020).
181. Виконання у 2020 році плану дій щодо підвищення позиції України в рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» (“DOING BUSINESS”). URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=05376d6c-3772-4027-ac6f-73e33e2905a8&title=DoingBusiness2019> (дата звернення: 05.04.2020).
182. Україна покращила свої позиції у рейтингу Doing Business-2020. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/395389.html> (дата звернення: 15.05.2020).
183. Ease of Doing Business rankings. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/rankings> (дата звернення: 17.05.2020).
184. Україна в міжнародних рейтингах оцінювання податкового середовища та умов для розвитку підприємництва: регіональні пріоритети та євроінтеграційні виклики. URL: <https://cutt.ly/EmdfZ2P> (дата звернення: 21.05.2020).
185. Households - Statistics on Disposable Income, Saving and Investment // Офіційний веб-сайт Євростату. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Households_-_statistics_on_disposable_income,_saving_and_investment (дата звернення: 22.05.2020).
186. Левченко О. М., Плинокос Д. Д., Ткачук О. В. Людський капітал як чинник інноваційного розвитку національної економіки України. *Держава та регіони.*

2015. № 5. С. 3-9. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/1902/1/Liudskyi%20kapital%20yak%20chynnyk%20innovatsiinoho%20rozvytku%20natsionalnoi%20ekonomiky%20Ukrainy.pdf> (дата звернення: 25.05.2020).
187. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Податок з доходів фізичних осіб: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ. 2012. Вип. III (47). С. 278-283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2012_3_51
188. Дані про оподаткування / Офіційний веб-сайт Європейського Співтовариства. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/economic-analysis-taxation/data-taxation_en (дата звернення: 27.05.2020).
189. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Стягнення внесків до фондів соціального страхування як елемент механізму державного регулювання доходів населення. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 2. С. 126-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2012_2_15.
190. Articles of Agreement of the International Monetary Fund. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm> (дата звернення: 03.06.2020).
191. Levchenko, O., Tkachuk O., Tsarenko I. Strategic priorities of innovative development of Ukraine in the context of the global world tendencie / Development of the innovative environmental and economic system in Ukraine : collective monograph / ed. V. Khudolei, T. Ponomarenko. Prague, 2019. P. 8-21. URL: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/9168/1/Levchenko%20O.%2C%20Tkachuk%20O.%2C%20Tsarenko%20I..pdf> (дата звернення: 07.06.2020).
192. Державний борг та гарантований державою бор. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : https://www.mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovanij-derzhavju-borg_osn_inf (дата звернення: 10.06.2020).

193. Гетманцев Д. Державою, котра позичає гроші в іноземних кредиторів, фактично вони й управляють. *Дзеркало тижня. Україна*. URL : https://dt.ua/business/borgoviy-rozriv-273030_.html (дата звернення: 11.06.2020).
194. Гетманцев Д. Податкова потвора. *Дзеркало тижня. Україна*. URL : https://dt.ua/business/podatкова-potvora-sogodni-tinizaciya-ekonomiki-prinosit-bilshe-koristi-nizh-shkodi-a-podatкова-politika-zalishayetsya-instrumentom-manipulyaciy-_.html (дата звернення: 13.06.2020).
195. Форсайт економіки України: 2020, 2030 роки. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B7rML6h4rq-1WVZhakhUUFrvN3c/view> (дата звернення: 14.06.2020).
196. Швабій К. Ховайте ваші грошики по банках і кутках. *Дзеркало тижня. Україна*. URL: https://dt.ua/macrolevel/hovayte-vashi-groshiki-po-bankah-i-kutkah-hto-i-chomu-v-ukrayini-vikoristovuye-ofshori-259094_.html (дата звернення: 15.06.2020).
197. Себастьянович П. Податкова реформа визначить майбутнє України. *VoxUkraine*. URL: <https://voxukraine.org/uk/podatкова-reforma-vyznachyt-maibutne-ukrainy-ua/> (дата звернення: 17.06.2020).
198. Самаєва Ю. Нобелівський лауреат Пол КРУГМАН: «Треба говорити про визначальну роль держави у подоланні кризи, про необхідність втручання у ринкові механізми та ручного керування». *Дзеркало тижня. Україна*. URL: https://dt.ua/macrolevel/nobelivskiy-laureat-pol-krugman-treba-govoriti-pro-viznachalnu-rol-derzhavi-u-podolanni-krizi-pro-neobhidnist-vtruchannya-u-rinkovi-mehanizmi-ta-ruchnogo-keruvannya-254451_.html (дата звернення: 18.06.2019).
199. Гетманцев Д. Податки: про тактику, стратегію і порядність. *Дзеркало тижня. Україна*. URL: https://dt.ua/finances/podatki-pro-taktiku-strategiyu-i-poryadnist-325389_.html (дата звернення: 21.06.2020).
200. План BEPS: що це таке і навіщо він Україні / Офіційний веб-сайт Інтернет-порталу про фінанси та економіку Finbalance. URL: http://finbalance.com.ua/info/Pro_nas (дата звернення: 22.06.2020).

201. Action 13 Country-by-Country Reporting / Офіційний веб-сайт Організації економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/action13/> (дата звернення: 21.06.2020).
202. Ranieri, Rafael; Ramos, Raquel Almeida (March 2013). “Inclusive Growth: Building up a Concept” (PDF). Working Paper. 104. Brazil: International Policy Centre for Inclusive Growth. ISSN 1812-108X. Retrieved 13 January 2015.
203. Швабій К. Новий податковий компроміс. *Дзеркало тижня. Україна*. URL: https://dt.ua/finances/noviy-podatkoviy-kompromis-313105_.html (дата звернення: 23.06.2020).
204. Pavlovych (Starovoit) L., Nikiforov P. Income tax as a Component of Financial Capacity of New Amalgamated Communities in Ukraine. *Studium Europu Środkowe I Wschodniej*. 2020. NR 14 Grudzień. Półrocznik. 324 s. S. 189-206.
205. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Удосконалення пільгового механізму системи оподаткування доходів населення. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці : ЧНУ, 2014. Вип. 717. С. 133-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_es_2014_717_30.
206. Надходження коштів єдиного внеску. Офіційний сайт Державної податкової служби України. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pokazniki-roboti/nahodjennya-podatviv-i-zboriv--obovyaz/nahodjennya-koshtiv-edinogo-vnesku/> (дата звернення: 29.06.2020).
207. Кількість ФОПів у країні зросла на 4%: лідирує комп'ютерне програмування. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/05/16/647837/> (дата звернення: 30.06.2020).
208. Офіційний веб-сайт Центру гуманітарних технологій. URL: <http://gtmarket.ru> (дата звернення: 02.07.2020).
209. Жебчук (Старовойт) Л. Л. Удосконалення фіскальної складової механізму державного регулювання доходів населення. *Економіка розвитку*. 2014. № 3 (71). С. 64-68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escro_2014_3_15.
210. Соколов А. А. Теория налогов. Москва : ООО «ЮрИнфоР-Пресс», 2004. 270 с.

211. Швабій К. І. Напрями реформування податкової системи в умовах посткризового відновлення економіки України. *Фінанси України*. 2012. № 11. С. 52-57.
212. Richard M. Bird and Eric M. Zolt An Introduction to the Design and Development of Tax Policy in Developing and Transitional Countries. April 28-May 1, 2003. 38 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А1

Зведені показники надходжень від основних прямих податків та соціальних внесків у структурі ВВП країн ЄС, 2017 рік

Країна	Обсяг надходжень, % ВВП				Всього
	ПДФО	Податок на прибуток	Соціальне страхування		
			Роботодавці	Працівники	
Швеція	15,8	2,9	2,7	0,1	21,5
Великобританія	9,2	2,9	3,8	2,7	18,6
Болгарія	3,3	2,3	5,1	3,3	14
Бельгія	12,1	4,1	8,2	5,5	29,9
Кіпр	3,1	5,7	5,9	2,8	17,5
Чехія	4,0	3,5	9,7	5,3	22,5
Данія	25,4	3,0	0	0	28,4
Франція	8,7	2,9	11,3	5,6	28,5
Німеччина	9,4	2,7	6,6	8,7	27,4
Угорщина	5,1	1,9	6,9	5,9	19,8
Італія	11,8	2,1	8,5	4,3	26,7
Латвія	6,6	1,6	6	2,4	16,6
Литва	3,9	1,5	8,3	3,9	17,6
Польща	5,0	1,9	5,1	7,8	19,8
Румунія	3,6	2,0	5,3	3,2	14,1
Австрія	9,3	2,5	6,8	7,7	26,3
Словаччина	3,4	3,5	8,5	6,1	21,5
Естонія	5,7	1,5	10,6	0,6	18,4
Греція	6,2	1,9	4,7	6,8	19,6
Люксембург	9,1	5,2	4,6	6,5	25,4
Нідерланди	8,3	3,3	5,1	8,7	25,4
Іспанія	7,5	2,3	8,4	3,2	21,4
Португалія	6,5	3,2	5,3	3,9	18,9
Хорватія	3,3	2,3	5,9	5,9	17,4
Фінляндія	12,6	2,7	7,9	4,2	27,4
Ірландія	7,3	2,8	2,4	1,4	13,9
Мальта	6,9	6,5	2,4	2,8	18,6
Словенія	5,1	1,8	5,6	8,9	21,4

* Джерело: розроблено автором на основі даних Eurostat Statistical Book. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. - 304 р.

ДОДАТОК Б

Таблиця Б1

Характеристика основних складових елементів податку на доходи фізичних осіб в деяких країнах-членах ЄС

Країна	Основні положення податкового механізму
Польща	<p>З 1995 року в Польщі проводилось багато змін в оподаткуванні, які, в основному, стосувались скорочення кількості податкових пільг з метою зменшення зловживань та ухилень від сплати податку. З 2009 року в країні діють дві ставки:</p> <p>18% (до 85528 зл. за рік або 30545 дол. США=25260 євро), 32 % - вище 85528 зл. за рік.</p> <p>Річний оподатковуваний дохід, менше 774 євро звільняється від оподаткування. Сума в 139 євро є неоподаткованою сумою доходу і вираховується з будь-якого розміру доходу. Базу оподаткування можна зменшити на величину витрат, пов'язаних з жертвами релігійним та комунальним організаціям, витрат на доступ до Інтернету вдома. До податкового кредиту відносять також витрати на обов'язкове медичне страхування (ставка до 7,75%). Доходи подружжя оподатковуються окремо, але може складатись спільна податкова декларація за наявності певних обмежень.</p> <p>Ставка податку на дивіденди та процентні доходи складає 19%.</p>
Великобританія	<p>Ставки податку - 20%, 40%, 45%.</p> <p>Застосовуються дві ставки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - основна – 20% (застосовується для доходу до 42465 євро (35000 фунт.стерл.)), сума податкової пільги, на яку зменшується розмір оподаткованого доходу становить 9069 євро (в 2011-2012 рр.), 9834 євро (2013-2014 рр.), 12133 євро (з 2015 року); - підвищена – 45% (застосовується для доходу, що перевищує 195000 євро
Болгарія	<p>Єдина ставка - 10% (з 2008 року). ПДФО стягується з шести джерел доходу і має дуже мало пільг при стягненні. Відмінні податкові, загальні пільги та пільги на дитину, тільки інвалідам дозволяється зменшити річний оподатковуваний дохід на 4049 євро. Витрати на певні види послуг, на обов'язкове соціальне страхування, на деякі добровільні внески та страхові премії віднімається від сукупного оподаткованого доходу. Пенсії та інші соціальні виплати, доходи на накопичувальні рахунки в банках, доходи на цінні папери, а також гарантовані державою позики (в т.ч. облігації, боргові зобов'язання) звільняються від оподаткування.</p> <p>Чистий прибуток фізичної особи-підприємця, який є одноосібним власником оподатковується за ставкою 15%. Є також спрощена система оподаткування – податок сплачується за фіксованими сумами і його платники не реєструються як платники ПДВ.</p>
Німеччина	<p>Застосовується прогресивне оподаткування. Найнижча ставка – 14%, а перших 8004 євро звільняється від оподаткування (з 2012 року). Ставка 42% застосовується до доходу вище 52882 євро. З 2007 року застосовується ставка податку - 45% для доходу понад 250730 євро, в цю ставку включено і ставку 5,5% на внески до фондів соціального страхування.</p> <p>В основу класифікації платників на класи покладений їх соціально-</p>

	<p>громадянський статус:</p> <p>I) неодружені працюючі без дітей;</p> <p>II) неодружені, розлучені, овдовілі;</p> <p>III) одружені, при умові, що в сім'ї працює один із подружжя; а якщо працюють обоє, то один із них може за спільною згодою перейти до V класу;</p> <p>IV) працюють обоє з подружжя, але оподатковуються нарізно;</p> <p>V) одружені працюючі, один із них оподатковується за умовами III класу;</p> <p>VI) працюючі, котрі одержують заробітну плату в декількох місцях.</p>
Франція	<p>Діє прогресивна шкала оподаткування. Мінімальна ставка становить 10,52%. З 2011 року найвища ставка складала 41% і застосовувалась до доходу вище 70830 євро, з 2016 року – 45%. У випадку застосування пільг в оподаткуванні доходу, розмір податкового кредиту складає 50%. Цікавим є використання системи коефіцієнтів. Самотні платники (без дітей) мають коефіцієнт 1, подружжя без дітей – 2, подружжя з однією дитиною – 2,5, з двома дітьми – 3 і т. д. Податок розраховується в такому порядку: загальну суму доходу ділять на відповідний коефіцієнт, вираховують податок за ставкою, передбаченою для даного розділу доходів, а одержану суму множать на той самий коефіцієнт.</p> <p>Доходи від продажу цінних паперів, доходи від продажу нерухомості оподатковуються за ставкою 19%, доходи на депозити в банку – за ставкою 12%.</p>
Швеція	<p>Податок на доходи фізичних осіб сплачується на державному і місцевому рівнях. З 2011 року загальнодержавні ставки податку складають:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 20% на оподатковуваний дохід вище 42293 євро; - 25% на оподатковуваний дохід вище 60546 євро. <p>Місцевий податок на доходи фізичних осіб встановлюється за фіксованою ставкою окремо на місцях. Середньозважена ставка в 2011 році складала 31,55%. Розмір оподаткованого доходу може зменшуватись на суму від 1391 євро до 3644 євро (в 2011 році) залежно від суми нарахованих доходів платника, а для осіб, старше 65 років – зменшується на суму від 2838 євро до 5997 євро (в 2011 році). Для категорії населення старше 65 років також встановлено максимальну базу оподаткування, а премії сплачується лише до недержаних пенсійних фондів.</p> <p>В 2007 році було введено поняття податкового кредиту. Максимальний розмір податкового кредиту залежить від ставки місцевого податку і в середньому складає 2347 євро (3313 євро для осіб старше 65 років).</p> <p>Місцевий прибутковий податок визначається таким чином: щорічно всі місцеві органи управління вирішують, яку частку від доходу оподаткування складатиме податок. У середньому рівень місцевого прибуткового податку складає приблизно 31% від доходу оподаткування.</p> <p>У новій податковій системі Швеції введено спеціальну основну знижку для пенсіонерів, яка складає як мінімум 1,5 базової суми для одинаків і 1,325 базової суми для сімейних пенсіонерів. Проте розмір цієї знижки не може перевищувати величину мінімальної пенсії разом з пенсійною надбавкою або додатковою пенсією.</p> <p>Спеціальна основна знижка не може складати меншу суму, ніж основна знижка, яка застосовувалась би при відповідному річному заробітку будь-якого платника податку (не пенсіонера).</p> <p>Знижка розповсюджується і на аліменти, що виплачуються колишньому чоловікові або дружині.</p>
Угорщина	<p>З 01.01.2011 року діє єдина ставка оподаткування - 16%. База</p>

	<p>оподаткування включає також соціальні відрахування (загальна ставка - 27%, в 2012 році ця величина була зменшена до 12,5%). З бази оподаткування виключаються пенсійні виплати, допомога по догляду за дитиною, стипендії та субсидії на житло, що надаються працівнику з боку роботодавця. З 2011 року було запроваджено податковий кредит на сім'ю та збільшено допомогу на дітей. Так, сім'ї з однією або двома дітьми можуть зменшити свій оподатковуваний місячний дохід на 230 євро, з трьома і більше дітьми – на 750 євро на кожну дитину. Для окремого працівника податковий кредит складає 16% заробітної плати (максимальний розмір місячного податкового кредиту - 44 євро) та застосовується до доходу, що не перевищує 14400 євро на рік.</p> <p>Громадяни з низькими доходами (тобто заробіток без стягнень, що не перевищує 900 доларів) мають податкові знижки.</p>
Італія	<p>Ставки персонального оподаткування коливаються з 23% до 43% (застосовується до доходу вище 75000 євро). Крім того місцеві ставки збору на ПДФО коливаються від 0,9% до 1,7%. Більшість муніципалітетів стягують додаткового ще 0,8%. Існують податкові пільги зі сплати даного податку, до них відносять: доходи самозайнятих осіб, пенсії, витрати на лікування, страхування життя і здоров'я, відсотки за іпотечним кредитом, плата за вищу чи середню освіту, плата за оренду основного місця проживання. Дані пільги застосовуються до доходу, що не перевищує 30987 євро. Звільняються від оподаткування 36% витрат на реконструкцію житла, якщо ці витрати не перевищують 48000 євро.</p> <p>Дохід від капіталу обкладається податком за ставками 12,5% і 27% залежно від тривалості та типу інвестицій. Доходи від акцій та облігацій на організованому ринку обкладаються податком за ставкою 49,72%, а на неорганізованому - за ставкою 12,5%.</p> <p>Доходи від підприємницької діяльності оподатковуються за ставками ПДФО, а у випадку розподілу доходів з метою оподаткування на доходи від бізнесу та трудові доходи, ставка податку на перші встановлюється в розмірі 27,5%. Для фізичних осіб, що розпочинають новий бізнес або професійну діяльність, а їхні прибутки не будуть перевищувати 61975 євро (30988 євро для послуг) на рік ставка податку складає 10% бази оподаткування у перші три роки діяльності. Для малого бізнесу, який працює більше 3 років ставка податку за пільговим режимом може складати 20%. Нерухоме майно обкладається ПДФО, величина податку залежить від отриманої різниці між кадастровою вартістю майна та отриманою рентою (з урахуванням ряду вирахувань).</p>
Бельгія	<p>Є 4 види доходу: фінансовий, професійний (від трудової діяльності), від нерухомості, інші доходи. Основними видами доходу для цілей оподаткування є доходи від власності та трудової діяльності. Подружжя оподатковується окремо, хоча існує сімейна квота – 30% заробленого спільно доходу, що відноситься до категорії високого (але не більше 9470 євро) переноситься в категорію низьких доходів, які оподатковуються за нижчими ставками.</p> <p>Ставки загальнодержавного ПДФО коливаються від 25% до 50% залежно від п'яти проміжків доходів. Місцеві органи влади також можуть встановлювати даний податок з максимальною ставкою 9%.</p> <p>Дивіденди оподатковуються за ставкою 25% або 15%, процентні доходи – за ставкою 15% у кінцевого джерела отримання доходу, але частину даних доходів можна включити до податкового кредиту. Звільняється від оподаткування звичайний банківський вклад, розміром до 1770 євро.</p>

Латвія	<p>Ставка ПДФО та податку на доходи фізичних осіб-підприємців складає 23%. 15% застосовується до доходів на приріст капіталу, 10% - на інші доходи (дивіденди, відсоткові доходи, пенсії, доходи зі страхових фондів, доходи від продажу лісу та лісоматеріалів). Резиденти Латвії платять податок на всі доходи з джерелом їх походження як з середини країни, так і з-за кордону. Нерезиденти сплачують податок на доходи, отриманий тільки в межах країни. Особи, що проживають в ЄС чи в ЄЕП і отримують більше, ніж 75% сукупних доходів в Латвії користуються всіма податковими пільгами, як для резидентів.</p> <p>Доходи від спадщини (крім спадкування авторських прав) звільняються від оподаткування. Доходи від продажу нерухомого майна звільняються від оподаткування, якщо така нерухомість перебувала у власності платника більше 5 років та протягом останніх 12 місяців була основним місцем проживання (прописки).</p> <p>Податок на майно поширюється на земельні ділянки, будівлі та інженерні споруди та складає 1,5% кадастрової вартості. Податок на житлову нерухомість стягується за ставками 0,2%-0,6% кадастрової вартості майна. 3% податком обкладаються землі с/г призначення, які не використовуються. В 2011 році було введено податок на авто та податок з компаній, які поєднують колишні щорічні мита на авто та податок на вигоди від приватного використання автомобілів компанії.</p>
Литва	<p>Доходи оподатковуються по-різному, залежно від категорії доходу. Платник самостійно може обрати категорію до якої належить дохід (крім доходу від підприємницької діяльності), щоб мати право застосувати персональні пільги та вирахування з доходу. Певні види пенсій, страхові виплати спадкування та дарування, деякі процентні доходи, доходи моряків, невеликі доходи від с/г, стипендії та інші доходи, звільняються від оподаткування.</p> <p>Доходи від капіталу оподатковуються за ставкою 15% валової виручки.</p> <p>Доходи від продажу нерухомого майна звільняються від оподаткування, якщо таке майно перебувало у власності платника не менше 3 років (2 роки, якщо таке майно було основним місцем проживання (прописки) платника) або якщо доходи від продажу протягом року використовуються на купівлю житлової нерухомості в Латвії чи країнах ЄЕП.</p> <p>Дивіденди оподатковуються за ставкою 20%, роялті – 15%, рентний дохід від нерухомого майна - 15% від загальної суми.</p> <p>У 2009 році відбулось реформування системи надання податкових пільг. Так, податкова пільга застосовується тільки до трудових доходів працівника, а розмір пільг зменшується в міру зростання доходу платника. Не надаються пільги особами, місячний валовий дохід яких більше 910 євро. Додаткові пільги надаються особам, які мають неповнолітніх дітей: на першу дитину – 29 євро щомісяця, на другу і більше дитину – 58 євро. Якщо обоє дітей виховують дітей, то така пільга ділиться порівну між батьками.</p> <p>Платник може отримати «бізнес-сертифікат» на ведення таких видів діяльності: надання послуг на дому, перукарські послуги та салони краси, ремесло, послуги з перекладу. Податок сплачується разово з обсягу доходів за фіксованими сумами, залежно від виду діяльності.</p> <p>Доходи фізичних осіб від підприємницької діяльності у сфері виробництва (в т.ч. с/г), торгівля та різні послуги оподатковуються за ставкою 5%.</p>
Чехія	Діє єдина ставка оподаткування – 15% (з 2008 року). Базою для

	<p>оподаткування для працівника є так звана «супер» валова заробітна плата (тобто валова заробітна плата збільшується на суму внесків на соціальне та медичне страхування, які сплачує роботодавець з даного доходу за кожного працівника). Доходи від підприємницької діяльності, орендної плати та інших персональних доходів оподатковуються по факту подання податкової декларації. Дозволяється звільняти від оподаткування 80% доходів від сільського господарства та ремесел, 60% від підприємницької діяльності, 40% від інших видів доходів.</p>
Кіпр	<p>Застосовується прогресивна шкала оподаткування зі ставками 20%, 25%, 30% і 35%. Не оподатковується дохід менше 19500 євро (в 2008 році), в результаті чого багато осіб не сплачують ПДФО.</p> <p>Доходи на приріст капіталу, зокрема, дивіденди, процентний дохід і дохід від продажу цінних паперів звільняються від сплати податку. Вони обкладаються податком на процентний дохід і податком на приріст капіталу від продажу нерухомого майна.</p>
Австрія	<p>Діє об'ємна і прогресивна система оподаткування персональних доходів. Є 4 ставки оподаткування: 0%, 36,5%, 43,21% і 50%. Нульова ставка застосовується до річного оподаткованого доходу, який не перевищує 16800 євро для працюючих та 15000 євро для пенсіонерів та для якого застосовується податковий кредит та пільги. Ставка 50% застосовується до валового місячного доходу більше 60000 євро. Доходи на приріст капіталу (дивіденди, відсотки за вкладками тощо) оподатковуються за ставкою 25%.</p>
Словаччина	<p>З 2004 року діє єдина ставка податку – 19% (останніми роками введено підвищену ставку – 25%), разом з тим значно скорочено число податкових пільг. В 2009 році було введено податковий кредит для працюючих, який застосовується для осіб з низьким рівнем доходів. З 1 січня 2011 року податкові пільги застосовуються тільки до доходів від трудової, підприємницької та незалежної професійної діяльності. Сума даної пільги дорівнює розміру прожиткового мінімуму в країні (185,5 євро в 2011 році). Звільняється від оподаткування: дохід від продажу житла, яке було основним місцем проживання платника податку протягом останніх двох років; доходи від продажу іншого нерухомого майна та рухомого майна, яке було у власності протягом останніх 5 років (в обох випадках); доходи від акцій та інших цінних паперів, що не перевищують п'яти прожиткових мінімумів.</p> <p>Є два види податкових пільг: базовий розмір пільг, що застосовується для всіх платників та пільги, що застосовується для подружжя, чії доходи після вирахувань на соціальні внески складають найнижчий (базовий) рівень доходів. Базова ставка в 19% застосовується і до процентних доходів.</p>
Данія	<p>Ставка загальнодержавного податку – 8%, яка застосовується до всієї суми доходу платника. Місцевий податок на дохід стягується за плоскою шкалою за єдиною ставкою – 25,7% (в т.ч. церковний податок). Розмір оподаткованого доходу зменшується на пільгу в розмірі 5756 євро.</p> <p>З 2009 року застосовуються дві ставки загальнодержавного ПДФО:</p> <ul style="list-style-type: none"> - понижена – 3,64% до якої додається 8% (податок на медичне забезпечення). Дана ставка (11,64%) застосовується до доходів від праці та позитивного чистого доходу на капітал. Розмір оподаткованого доходу зменшується на пільгу в розмірі 5756 євро. - підвищена ставка – 15% для аналогічної бази, але до доходу, що перевищує 52316 євро.

	<p>Податок на позитивні доходи від капіталу з 2010 до 2014 року зменшився з 15% до 5,5%. В цілому система оподаткування доходів населення є досить прогресивною і ставки коливаються від 8% до 56,1% (в т.ч. податок на фонд безробіття та церковний податок).</p> <p>Чистий дохід від капіталу (негативний чи позитивний) включається в базу оподаткування для податку на доходи та медичний податок (податок на здоров'я). Негативний дохід від капіталу зазвичай пов'язаний з іпотечним кредитуванням. Податок на приріст капіталу зменшуватиметься з 33,7% до 25,7% в період з 2012 до 2019 року. З 2010 року перші 5367 євро (10734 євро для сімейної пари) з доходу на капітал оподатковуються за ставкою 37,3% незалежно від розміру основного трудового доходу чи пільг. Дохід у вигляді дивідендів оподатковуються за двома ставками: 28% і 42%.</p>
Румунія	<p>Плоска система оподаткування (з 2005 року) – ставка 16%. Ця ж ставка застосовується для оподаткування доходу від незалежної трудової діяльності, роялті, процентного доходу, доходи від рухомого і нерухомого (в т.ч. орендна плата) майна, а також короткостроковий дохід від акцій на організованому ринку. З 2010 року на деякі види особистого доходу зменшено ставку оподаткування з 16% до 10%. Якщо доходи отримуються тільки в Румунії, то податкову декларацію подавати не треба. Особи, основним джерелом доходів яких є доходи від розробки програмного забезпечення, звільняються від оподаткування. Пенсії оподатковуються в розмірі, що вище 250 євро на місяць. Доходи від с/г діяльності сплачуються за ставкою 2%.</p>

Джерело: складено автором на основі наступних даних:

1. Taxation trends in the European Union - Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2013. 311 pp.
2. Eurostat Statistical Book. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2015. 154 p. URL : https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/eco_analysis_report_2015.pdf
3. Офіційний сайт Державної податкової служби України: URL : <http://sts.gov.ua>.
4. Офіційний сайт статистичної служби Європейського Союзу. URL : <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu>.

ДОДАТОК В

Таблиця В1

Характеристика систем соціального страхування в деяких країнах-членах ЄС

Країна	Характеристика соціального страхування
Польща	Роботодавці та працівники сплачують внески на пенсійне страхування за однаковою ставкою – 9,76% валових доходів, до фонду на випадок втрати працездатності – 1,5% сплачують працівники, 4,5% – роботодавці. У фонд страхування здоров'я, вагітності та пологів тільки працівники платять 2,45% від валового доходу, а до фонду страхування на випадок травм на виробництві сплачують тільки роботодавці – 0,67%-3,33% залежно від класу ризику. Крім того, є внесок на обов'язкове медичне страхування (існує для покриття витрат на лікування), який платять тільки працівники за ставкою 9%. Максимальна база для розрахунку страхових внесків до пенсійного фонду та фонду на випадок втрати працездатності складає 30 середньомісячних заробітних плат.
Великобританія	Існує два «пороги» доходу, із врахуванням яких здійснюється нарахування страхових внесків. Є 6 класів національних страхових внесків: Клас 1 для працівників – 12% від суми в проміжку між первинним порогом доходу і верхньою межею доходу (990 євро на тиждень) і 2% з суми перевищення. Клас 1 для роботодавців – 13,8% з доходу, що перевищують другий «порог» доходів (165 євро). Клас 1А – сплачують роботодавці та треті особи для надання допомоги у натуральній формі. Клас 1Б – сплачують роботодавці з PAYE доходу (pay as you earn) для покриття витрат, які неможливо розподілити на окремого працівника (в т.ч. подарунки працівникам в лікарню, поїздки у відрядження з дружинами, спільні автомобілі, таксі тощо). Клас 2 – для самозайнятих осіб в розмірі до 2,40 євро за тиждень. Клас 3 для добровільних внесків – розмір внесків є фіксованим – 14,50 євро на тиждень. Клас 4 – для самозайнятих осіб за ставкою 9% доходу (прибутку) в межах від нижньої до верхньої (51535 євро) межі доходів, 1% від суми перевищення. Клас 1 – понижена ставки - 9,4%, сплачують особи, які розірвали договори державного пенсійного страхування і уклали договори з приватними страховими компаніями.
Болгарія	Існує чотири фонди державного страхування: 1) пенсійне страхування; 2) страхування захворювань та материнства; 3) страхування здоров'я; 4) страхування на випадок безробіття. В 2011 році загальна сума страхових внесків зросла до 30,3% з розміру доходу. Найбільшу частину внесків складають внески на пенсійне страхування – 17,8%. Крім того держава виділяє з бюджету ще 12% від суми всіх страхових внесків, що надходять за рік. Пропорції навантаження зі сплати страхових внесків такі: 40% - робітники, 60% - роботодавці. Крім того, роботодавці повинні сплачувати додаткові внески до Фонду страхування від нещасних випадків на виробництві та

	<p>професійних хвороб (ставка 0,4%-1,1%). Базою сплати страхових внесків для самозайнятих осіб є проміжок доходу між мінімально встановленою сумою доходу (281 євро на 01.01.2010 року), яка змінюється протягом року та максимальною – 12271 євро.</p>
Німеччина	<p>Реформою стало звільнення від оподаткування накопичувальних рахунків на пенсійне забезпечення, однак, після виходу на пенсію ці виплати оподатковуються ПДФО.</p> <p>Існують такі види страхових внесків: - відрахування на соціальне страхування старості (19,9%), страхування на випадок безробіття (2,8%), страхування на медичний (сестринський) догляд (1,95%) та медичне страхування (14,0%). В цілому половину всіх внесків платять роботодавці, а половину – працівники, враховуючи максимальну базу доходу, з якого сплачуються внески. Крім того, працівники додатково сплачують ще 0,9% до фонду медичного страхування, а працівники без дітей платять додаткові 0,25% до фонду на медичний (сестринський) догляд.</p>
Франція	<p>Французька система соціального забезпечення в основному фінансується за рахунок внесків і податків, що віднімаються з доходу. Розмір внесків від роботодавців коливається від 14% (з мінімальної заробітної плати, якщо кількість найманих осіб менше 20 осіб) до 45%. Робітники сплачують внески до соціальних фондів за ставкою 14%. З доходу також сплачуються внески до фонду соціального добробуту (7,5%) та збір на забезпечення погашення заборгованості за страховими виплатами (0,5%).</p>
Швеція	<p>Окремо від податків існує система різноманітних зборів, що стягуються з працедавців (витрати на соціальне страхування), з яких виплачуються пенсії, медичні страховки і інші соціальні виплати.</p> <p>Є три категорії соціального страхування:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Основну частину сплачує роботодавець у формі податку на заробітну плату – 31,42%. Крім того, в 2011 році для роботодавців внески на соціальне страхування для осіб молодше 26 років знижуються до 15,49%. Механізм податкових платежів організований так, що виплати розподілені на рік. Перші тридцять відсотків від заробленої суми коштів віднімаються працедавцем на користь бюджету при її виплаті. 2) Працівники сплачують додаткову премію на пенсійне страхування – 7% (максимальна база оподаткування – 46428 євро, а максимальна сума внеску – 3246 євро). Таку премію не сплачують працівники, які досягли 65 років. 3) Самозайняті особи сплачують внески з доходу за ставкою 28,97% незалежно від бази оподаткування. З липня 2010 року загальна сума соціальних відрахувань для самозайнятих осіб у віці від 26 до 65 років скоротилася на 5% від фіксованої максимальної величини. Крім того, для полегшення входження молодих людей на ринок праці (в 2011 році), загальна сума внесків на соціальне страхування для індивідуальних підприємців у віці від 18 до 25 років знижується до 14,88%.
Угорщина	<p>Система соціального страхування складається з внесків на пенсійне та медичне страхування. Для працівників встановлюється максимальна податкова база для нарахування пенсійних внесків. Податковий кредит для соціальних внесків у приватні страхові фонди складає 20%. Всі внески сплачуються до державного бюджету. Роботодавці сплачують</p>

	27% до ФСС, а працівники – 17,5% (ці відсотки включають відрахування до фонду на випадок безробіття – 1% та 1,5% відповідно).
Італія	Існують деякі види страхових внесків, що залежать від типу і розміру та певних характеристик для працівника. Сукупні ставки коливаються від 40% до 45%.
Бельгія	Система соціального забезпечення фінансується за рахунок внесків працівників і роботодавців, а також урядових субсидій. Суми внесків розраховуються залежно від розмірів зарплати (включаючи бонуси, пільги в натуральній формі, і т.д.). Стандартна ставка складає близько 13% для співробітників і 35% для роботодавців, але є пільги для працівників з низьким рівнем доходів та деяких інших цільових груп населення.
Латвія	З 1995 року діяла система пенсійного страхування, яка базувалась на концепції номінальних внесків на особистий рахунок платника, а кінцеві пенсійні виплати залежали від норми прибутковості, що визначалися державою та демографічних показників. Результатом було те, що кошти, які накопичувались на персональному рахунку платника використовувались для забезпечення поточних виплат інших платників. В 2011 році сукупний розмір внесків зріс до 35,09% (24,09% платять роботодавці, 11% - працівники). Самозайняті особи платять внески за ставкою 31,52% бази оподаткування, що складає 12 мінімальних заробітних плат (3382 євро в 2011 році).
Литва	Сукупний розмір відрахувань на соціальне страхування складає 30,8% (27,8% сплачує роботодавець, 3% - працівник). Базове медичне страхування сплачується за ставкою 9% (3% сплачують роботодавці, 6% - працівники). Ставка відрахувань до фонду страхування від нещасних випадків на виробництві складає 0,3%.
Кіпр	Роботодавці, працівники та самозайняті особи обов'язково повинні сплачувати внески до державних соціальних фондів страхування, які охоплюють охорону здоров'я, тимчасову непрацездатність, пенсії за віком та безробіття. Працівники платять 11% бази оподаткування до фондів соціального страхування (в т.ч. 6,5% - внески на пенсійне страхування, 4,5% - обов'язкове медичне страхування). Для роботодавців така ставка складає 34%. Розмір максимальної суми допомоги, що може виплачуватись з фондів страхування складає 72 середньомісячні заробітні плати застрахованої особи (70760 євро в 2011 році).
Австрія	Внески роботодавців до соціальних фондів стягуються за ставкою 8,5% бази оподаткування, а ще податок на заробітну плату, який складає 2% фонду заробітної плати. Для працівників ставка складає 6,8%, верхня межа доходу для сплати внесків - 52104 євро. Самозайняті особи платять внески за ставкою 12,6% від суми розрахованого доходу. Уряд країни здійснює відрахування за працюючих і самозайнятих осіб у фонди соціального страхування в розмірі 4,3% бази оподаткування. Роботодавці також здійснюють відрахування в Загальнодержавний фонд відпусток, залежно від тривалості відпустки працівника, на яку він має право.
Словаччина	Існує максимальна база доходу для нарахування страхових внесків, яка щорічно зростає (в 2011 році – 58500 євро) і застосовується як для доходів найманих працівників, так і для самозайнятих. Сукупна ставка внесків для працівника – 18%, для роботодавця – 21,5% (існують

	знижені ставки за працівників «у віці» та тих, які отримують низькі доходи). Для самозайнятих осіб ставка складає 25%.
Данія	Існують наступні види страхових фондів: - пенсійне страхування: 4% для працівника, 14% для роботодавця. - медичне страхування: 4% для працівника, 10% для роботодавця. - страхування на випадок інвалідності: 3% (однакова ставка для працівників і роботодавців). - страхування на випадок хвороби: 1,4% (однакова ставка для працівників і роботодавців). - страхування на випадок безробіття: 1% (однакова ставка для працівників і роботодавців). Крім того, роботодавці повинні платити 0,8% від заробітної плати співробітників на страхування від нещасних випадків, 4,75% в фонд солідарності і 0,25% в гарантійний фонд. Існує максимальна база доходу для нарахування страхових внесків (крім страхування від нещасних випадків). З 1 липня 2010 р. по 30 червня 2011 р. така сума становить 2978 євро для резервного фонду, пенсійних внесків, внесків до фондів інвалідності та безробіття, 2233,50 євро для медичного страхування (на 1 січня 2011 р.) і 1116,75 євро для фонду страхування на випадок хвороби.
Румунія	Соціальні внески як такі не сплачуються.
Чехія	Працівники сплачують страхові внески за сукупною ставкою 10,5%, а робітники – за ставкою 20,8%. Крім того працівники та роботодавці сплачують внески до фондів медичного страхування та фонду безробіття. Розміри соціальних внесків враховуються в базу оподаткування ПДФО.
Польща	Роботодавці та працівники сплачують внески на пенсійне страхування за однаковою ставкою – 9,76% валових доходів, до фонду на випадок втрати працездатності – 1,5% сплачують працівники, 4,5% - роботодавці. У фонд страхування здоров'я, вагітності та пологів платять тільки працівники - 2,45% від валового доходу, а до фонду страхування на випадок травм на виробництві - тільки роботодавці – 0,67%-3,33% (залежно від класу ризику). Крім того, є внесок на обов'язкове медичне страхування (існує для покриття витрат на лікування), який платять тільки працівники за ставкою 9%. Максимальна база для розрахунку страхових внесків до пенсійного фонду та фонду на випадок втрати працездатності складає 30 середньомісячних заробітних плат.

Джерело: складено автором на основі наступних даних:

1. Taxation trends in the European Union - Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2013. 311 pp.
2. Eurostat Statistical Book. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Luxembourg: Publications Office of the European Union 2015. 154 p. URL : https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/eco_analysis_report_2015.pdf
3. Офіційний сайт Державної податкової служби України: URL : <http://sts.gov.ua>.
4. Офіційний сайт статистичної служби Європейського Союзу: URL : <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu>.

ДОДАТОК Д

Деякі останні податкові реформи країн ЄС у сфері оподаткування доходів фізичних осіб:

1) Бельгія:

- припинено індексацію верхніх порогів податкових витрат, включаючи пенсійні вклади (з 01.01.2015 року);
- право на встановлення більшості податкових знижок передано місцевим органам влади (з 01.01.2015 року);
- скасування 30% ставки податку та реформування 45% ставки (додано податкову пільгу) (з 01.01.2018 року).

2) Болгарія:

- скасовано податкові пільги для мінімальної заробітної плати (з 01.01.2015р.);
- введено податкову знижку: річний оподатковуваний дохід найманого працівника зменшується на фіксовану суму залежно від кількості дітей (200 левів - на одну дитину, 400 левів - на двоє дітей, 600 левів – на три і більше дитини, 2000 левів – для дитини з обмеженими фізичними можливостями) (з 01.01.2015р.);
- введено оподаткування доходів на депозити за ставкою 8 % (раніше оподатковувались тільки доходи на термінові депозити) (з 01.01.2015р.);
- підвищено мінімальні ставки відрахувань на соціальне страхування в середньому на 4,4% в порівнянні з 2014 роком. Збільшилась також максимальна місячна сума страхового доходу, з якої сплачуються страхові внески (з 2400 левів до 2600 левів) (з 01.01.2015р.);
- скасовано диференціацію мінімального місячного страхового доходу для самозайнятих осіб та встановлено щомісячну суму страхового доходу для цієї категорії осіб на рівні мінімальної заробітної плати (з 01.01.2018 року).

3) Чехія:

- введено пороги для комерційних витрат (з 01.01.2015 року);
- підвищено суми відрахувань з доходів на дітей (з 01.01.2015 року);
- відновлено можливість застосування базового (основного) податкового кредиту для пенсіонерів (з 01.01.2015 року);
- збільшено суму податкового кредиту на першу дитину (з 01.01.2018 року).

4) Данія:

- поступове 5-річне підвищення мінімальних ставок оподаткування доходів населення: до 8,08 % у 2015 році, до 9,08 % - у 2016 році, до 10,08 % у 2017 році, до 11,10 % у 2018 році, до 12,10 % у 2019 році та до 12,11 % у 2020 році. Максимальні ставки також зростатимуть поступово від 51,95 % у 2015 році до 51,98 % у 2020 році (з 01.01.2015 року).
- поступове 5-річне зменшення стандартної суми вирахувань з доходу: від 1300 до 955 данських крон у 2015 році, до 875 данських крон у 2020 році (з 01.01.2015 року).

5) Естонія:

- збільшено основну податкову знижку від 1728 до 1848 EUR в рік (з 01.01.2015 року);
- збільшено додаткову знижку для пенсійних виплат від 2520 до 2640 EUR в рік (з 01.01.2015 року);
- знижено ставку відрахувань до фонду страхування безробіття з 2,0 % до 1,6 % (з 01.01.2015 року);
- оподаткування сум агропромислових допомог, що надані фізичним особам, які не зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності (з 01.01.2015 року);
- основна податкова знижка була збільшена з 180 євро на місяць до 500 євро (з 01.01.2018 року).

6) Франція:

- перебудовано систему особистого прибуткового оподаткування: скасовано нижню межу податкових ставок у 5,5 %; знижено початкову межу для оподаткування до 9690 EUR, з якої застосовується ставка в 14 %; підвищено «стелю» доходів для застосування податкових знижок та розширено перелік диференціації оподаткування доходів відповідно до сімейного становища (з 01.01.2015 року);
- введено податковий кредит на витрачання коштів щодо застосування екологічних способів ремонту будинку (з 01.01.2015 року);
- скасування податкового кредиту для сімей з низьким рівнем доходів (з 01.01.2015 року);
- усунення оподаткування доходів, пов'язаних із понаднормовою роботою (з 01.01.2019 року).

7) Німеччина:

- збільшено базову податкову знижку на дітей з 96 до 7248 EUR (з 01.01.2016 року);
- збільшено пільгу для одиноких батьків 600 до 1908 EUR, крім того, додаткова податкова знижка для одиноких батьків складає 240 євро за другу та кожен наступну дитину (з 01.01.2015 року);
- підвищено розміри кредиту на дітей: від 48 до 2256 EUR за першу та другу дитину, 2328 EUR за третю дитину та 2628 EUR за четверту і кожен наступну дитину (з 01.01.2015 року);
- підвищено ставку відрахувань з доходу працівника на довгострокове медичне страхування – з 0,3 % до 2,35 % (з 01.01.2015 року);
- знижено ставку відрахувань на загальне медичне страхування в середньому на 0,9 % (з 01.01.2015 року);
- збільшено базову податкову знижку з 8820 євро до 9000 євро (з 01.01.2018 року).

8) Угорщина:

- 2016 по 2019 рік на 2500 угорських форинтів в місяць зростає податкова пільга сім'ям з двома дітьми (з 01.01.2016 року);
- запровадження податкової пільги для молодят 5000 угорських форинтів в місяць протягом двох років або до початку отримання пільги на народження дитини (з 01.01.2015 року);
- зменшено податкову ставку ПДФО з 16 % до 15 % (з 01.01.2016 року).

9) Італія:

- введення податкового кредиту для працівника без будь-яких змін в структурі законодавчо встановлених ставок прибуткового податку, з EUR 960 / рік для працюючих платників податків з валовим доходом до 24 000 євро / рік. Кредит знижується до EUR 0, коли доходи більше 26 000 євро/рік (з 01.01.2015 року).

- приватний підприємець, доходи якого не перевищують встановлений фіксований поріг, може вибрати для оподаткування не за загальнодержавною ставкою, а за регіональною чи муніципальною додатковими ставками. Сума, що підлягає сплаті, визначається як добуток ставки 15% до податкової бази, розрахованої шляхом застосування коефіцієнта до суми отриманих зборів або платежів. Граничний дохід і співвідношення варіюються в залежності від сектору діяльності (з 01.01.2015 року).

- роботодавці звільняються від сплати внесків соціального страхування для новоприйнятих працівників на 2015 рік, 2016 і 2017 роках (з 01.01.2015 року);

- введення ставки 21% на доходи фізичних осіб від оренди комерційної нерухомості, що стосується нових договорів (з 01.01.2019 року).

10) Латвія:

- знижено ставку оподаткування ПДФО на 1 % до 23 % (з 01.01.2015 року).

- мінімальна заробітна плата зросла до 360 євро на місяць (з 01.01.2015 року);

- дохід від вигравів з азартних ігор, що перевищують 3 000 євро, оподатковується за ставкою 20% ПДФО (звільняється від оподаткування вигравів у національну лотерею) (з 01.01.2018 року);

- введення допомоги з ПДФО для подружжя, що не працює (з 01.07.2018 року);

- підвищено неоподатковуваний мінімум справляння ПДФО для пенсіонерів (з 01.01.2019 року).

11) Люксембург:

- Введення нового внеску в розмірі 0,5%, що стягується з доходів фізичних осіб (з 01.01.2015 року);

- впровадження можливості подавати окремі податкові декларації для подружніх пар (з 01.01.2018 року);

- зниження ставки внеску до фонду страхування на випадок втрати працездатності з 1,0% у 2017 році до 0,9% у 2018 році (з 01.01.2018 року);

- запровадження податку на здоров'я (з 01.01.2019 року).

12) Мальта:

- верхня межа прибуткового податку на прибуток до 60 000 євро в рік додатково знижується з 29% до 25% для самотніх людей, які перебували у шлюбі і батьківських обчислень (з 01.01.2015 року).

- межа мінімальної заробітної плати піднімається відповідно до зростання прожиткового мінімуму (з 01.01.2015 року).

- скасування прибуткового податку на приріст капіталу при нормальній ставці податку на прибуток до 35% при передачі нерухомого майна.

- податок на остаточну передачу власності знижується до 5%, 8% або 10% в залежності від різних критеріїв (з 01.01.2015 року);

- фіскальне стимулювання недержавних пенсій (з 01.01.2019 року).

13) Нідерланди:

- збільшено найнижчий рівень ставки ПДФО з 36,25% до 36,50% замість 36,76% (з 01.01.2015 року).
- поступове зростання базової суми податкового кредиту до 358 євро (з 01.01.2019 року).

14) Польща:

- збільшення суми податкового кредиту для дітей, сума такого кредиту збільшується в залежності від кількості дітей (з 01.01.2015 року);
- введення допомоги для термомодернізації для власників одноквартирного житлового будинку з обмеженням відрахувань в 53 000 злотих (з 01.01.2018 року);
- модифікація неоподатковуваної суми: вона буде вищою для платників податків з низьким рівнем доходу (до 13 000 злотих на рік) та нижчою для платників податків з високим рівнем доходу (понад 85 528 злотих на рік) (з 01.01.2018 року);
- введено новий податок - солідарний збір. Особи, загальний дохід яких у фінансовому році перевищує 1 млн злотих, сплачуватимуть солідарний збір у розмірі 4% від суми перевищення. Цей дохід включає дохід, отриманий від зайнятості, самозайнятості (включаючи прибуток бізнесу, що оподатковується за ставкою 19%) та певних категорій доходу від приросту капіталу (з 01.01.2019 року).

15) Португалія:

- роздільне оподаткування стає стандартним правилом, проте, сім'ї можуть вибрати для спільного оподаткування (з 01.01.2015 року).
- трансформовані податкові пільги: витрати на медичне обслуговування (15% з лімітом у 1000 євро); загальні витрати сім'ї (35% витрат, але не більше 250 EUR на 1 платника податку); освіта і витрати на навчання – надається податковий кредит в розмірі 30% від витрат в межах 800 євро. Податкові кредити мають глобальний ліміт, в залежності від доходу (з 01.01.2015 року).
- гармонізація ставки податку на доходи від інвестицій і приросту капіталу до плоскій ставці 28% (з 01.01.2015 року);
- зниження ставки ЄСВ для самозайнятих осіб з 26,6% до 21,4% (з 01.01.2018 року).

16) Румунія:

- запропоновано поступове збільшення розміру щомісячної пенсійної допомоги, що звільняються від оподаткування від RON 1000 до RON 1200 (з 01.01.2016 року).
- збільшено щомісячне вирахування з бази оподаткування ПДФО до RON 1500 (з 01.01.2016 року).
- запровадження 5 % ставки оподаткування доходів на дивіденди (замість діючої 16 %) (з 01.01.2017 року);
- єдина ставка податку на доходи фізичних осіб знизилась з 16% до 10%, крім доходів від азартних ігор, доходів від передачі нерухомості та доходів від дивідендів (з 01.01.2018 року);
- роботодавці повинні будуть сплачувати внесок на страхування праці, застосовуючи ставку податку 2,25% (з 01.01.2018 року).

17) Словаччина:

- збільшено частку від надходжень з ПДФО, що залишаються в розпорядженні органів самоврядування регіонів з 21,9% до 29,2% (з 01.01.2015 року).

18) Іспанія:

- розширення бази оподаткування за рахунок:

1) скасування звільнення дивідендів (до EUR 1 500) та межі для звільнення вихідної допомоги до 180 000 євро (з 01.01.2015 року).

2) зменшено розмір доходу від праці та підприємницької діяльності, який дає право на отримання пільг до 14 450 євро або менше (з 01.01.2015 року).

3) скасування можливості виключення з бази оподаткування 100 % доходу на оренди для орендарів-молодих осіб та осіб з низьким рівнем доходів (з 01.01.2015 року).

- звільнення доходів від довгострокових планів збереження коштів (До 5 000 євро в рік протягом 5 років) (з 01.01.2015 року).

- запроваджено нову податкову знижку з доходів від праці та підприємницької діяльності в розмірі 2000 євро (з 01.01.2015 року).

- підвищено особисті та сімейні вирахування з доходу (з 01.01.2015 року).

- новий податковий кредит для великих сімей (з 01.01.2015 року).

19) Великобританія:

- підвищення розміру вирахувань з доходу (з 01.04.2015 року);

- зростання суми, до якої застосовується персональна допомога (до 12 500 GBP) та порогу застосування вищої ставки (50 000 GBP) (з 01.04.2019 року).

20) Австрія:

- для батьків з дітьми запроваджено неоплачуваний податковий кредит (на кшталт сімейної допомоги (DE: Familienbeihilfe)). Як правило, кредит становить 1 500 євро на кожну дитину віком до 18 років, та 500 євро для дітей старше 18 років. Крім того, були введені окремі компенсаційні виплати для одиноких (заробітних) батьків. З метою уникнення зустрічного фінансування пільг одночасно скасовано податкову пільгу для батьків (DE: Kinderfreibetrag) та податкову пільгу щодо витрат на догляд за дитиною (з 01.01.2019 року).

Джерело: складено автором на основі наступних даних:

1. Taxation trends in the European Union - Data for the EU Member States, Iceland and Norway. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 2015. 154 pp.

ДОДАТОК Е

Таблиця Д1

**Механізм дії місцевих ставок податку на доходи фізичних осіб, передбачених
в законодавстві деяких країн ЄС**

Швеція	<p>Податок на доходи фізичних осіб сплачується на державному і місцевому рівнях. З 2011 року загальнодержавні ставки податку складають:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 20% на оподатковуваний дохід вище 42293 євро; - 25% на оподатковуваний дохід вище 60546 євро. <p>Місцевий податок на доходи фізичних осіб встановлюється за фіксованою ставкою окремо на місцях. Середньозважена ставка в 2011 році складає 31,55%. Розмір оподаткованого доходу може зменшуватись на суму від 1391 євро до 3644 євро (в 2011 році) залежно від суми нарахованих доходів платника, а для осіб, старше 65 років – зменшується на суму від 2838 євро до 5997 євро (в 2011 році). Для категорії населення старше 65 років також встановлено максимальну базу оподаткування, а премії сплачується лише до недержаних пенсійних фондів.</p> <p>В 2007 році було введено поняття податкового кредиту. Максимальний розмір податкового кредиту залежить від ставки місцевого податку і в середньому складає 2347 євро (3313 євро для осіб старше 65 років).</p> <p>Місцевий прибутковий податок визначається таким чином: щорічно всі місцеві органи управління вирішують, яку частку від доходу оподаткування складатиме податок. У середньому рівень місцевого прибуткового податку складає приблизно 31% від доходу оподаткування.</p>
Італія	<p>Ставки персонального оподаткування коливаються з 23% до 43% (застосовується до доходу вище 75000 євро). Крім того місцеві ставки збору на ПДФО коливаються від 0,9% до 1,7%. Більшість муніципалітетів стягують додаткового ще 0,8%. Існують податкові пільги зі сплати даного податку, до них відносять: доходи само зайнятих осіб, пенсії, витрати на лікування, страхування життя і здоров'я, відсотки за іпотечним кредитом, плата за вищу чи середню освіту, плата за оренду основного місця проживання. Дані пільги застосовуються до доходу, що не перевищує 30987 євро.</p>
Данія	<p>Ставка загальнодержавного податку – 8%, яка застосовується до всієї суми доходу платника. Місцевий податок на дохід стягується за плоскою шкалою з єдиною ставкою – 25,7% (в т.ч. церковний податок). Розмір оподаткованого доходу зменшується на пільгу в розмірі 5756 євро.</p> <p>З 2009 року застосовуються дві ставки загальнодержавного ПДФО:</p> <ul style="list-style-type: none"> - понижена – 3,64% до якої додається 8% (податок на медичне забезпечення). Дана ставка (11,64%) застосовується до доходів від праці та позитивний чистий дохід на капітал. Розмір оподаткованого доходу зменшується на пільгу в розмірі 5756 євро. - підвищена ставка – 15% для аналогічної бази, але до доходу, що перевищує 52316 євро.

* Узагальнено на основі даних Євростату

ДОДАТОК Ж

Основні характеристики моделей вдосконалення ставки податку на доходи фізичних осіб, запропонованих автором

I модель:

Основні характеристики даної моделі (в т.ч. очікуваний позитивний соціально-економічний ефект від впровадження):

- допомагає встановити зростання податкового навантаження з кожною додатковою гривнею доходу;
- коригувальні коефіцієнти вирівнюють податкове навантаження таким чином, щоб воно сповільнювало темпи свого зростання зі зростанням доходів, що забезпечить «розумну» прогресію в зростанні податкового навантаження;
- збереження рівня соціального захисту для осіб з низькими доходами;
- зростання чисельності та формування стабільного «середнього класу»;
- більше податкове навантаження лягає на осіб з більшими доходами, тобто досягається виконання принципу соціальної справедливості при перерозподілі багатства;
- максимальне податкове навантаження складає 30 %;
- максимальний рівень розрахункового доходу становить 65000,00 грн (максимальна межа нарахованого доходу, що буде застосовуватись для розрахунку встановлювалась виходячи з місячного доходу найвищої посади в країні – Президента України, станом на 01 січня 2016 року).

Умови та припущення, які застосовуються при побудові даної моделі:

- 1) Збереження ПСП в розмірі 50 % мінімальної ЗП для нарахованого доходу, сума якого $\leq$ ПМ*1,4 та заокруглена до найближчих десяти гривень.
- 2) З метою пропорційного зростання рівня податкового навантаження (після сплати ЄСВ та ПДФО) на розмір нарахованого доходу, сума якого $>$ ПМ*1,4, встановлюється коригувальний коефіцієнт до ставки 15 % (та/або ставки 17 %). Його призначення – плавне зростання податкового навантаження на кожну додаткову гривню доходу.
- 3) Встановлено коригувальні коефіцієнти для трьох діапазонів доходів:
  - I коригувальний коефіцієнт встановлюється для проміжку доходів, що знаходяться в межах від суми, що $\geq$ ПМ*1,4+1 до розміру доходу, при якому починають комплексно застосовуватись дві ставки ПДФО (15% та 17%) ($\approx$ 12635,0 грн);
  - II коригувальний коефіцієнт встановлюється для проміжку доходів, що знаходяться в межах від розміру доходу, з якого починають комплексно застосовуватись дві ставки ПДФО (15% та 17%) ($\approx$ 12635,0 грн) до доходу, що дорівнює 17 мінімальним заробітним платам (20706,0 грн);

- III коригувальний коефіцієнт встановлюється для проміжку доходів, що знаходяться в межах, що більше 17 мінімальних заробітних плат (з 20707,0 грн).

Обчислення першого коригувального коефіцієнта здійснювалось на основі наступних міркувань:

- 1) для доходу, що = ПМ*1,4 (на 01.01.2014р. – 1710,0 грн) податкове навантаження складає 12,72 %, а для доходу більшого на 1 гривню від вказаної величини (1711,0 грн) – 18,06 %;
- 2) для проміжку значень доходу, що знаходиться в межах від суми, що $\geq$ ПМ*1,4+1 і до розміру доходу, при якому починають комплексно застосовуватись дві ставки ПДФО (15% та 17%) ($\approx$ 12635,0 грн) податкове навантаження залишається стабільним та становить 18,06 %;
- 3) виходячи в перших двох закономірностей, даний коефіцієнт буде вирахований таким чином, щоб забезпечити поступове рівномірне зростання податкового навантаження від величини 12,72 % до величини 18,06 %.

Обчислення другого коригувального коефіцієнта здійснювалось на основі наступних міркувань:

- 1) податкове навантаження для проміжку доходів, що знаходяться в межах від розміру доходу, з якого починають комплексно застосовуватись дві ставки ПДФО (15% та 17%) ($\approx$ 12635,0 грн) до доходу, що дорівнює 17 мінімальним заробітним платам (20706,0 грн.) коливається від 18,06 % до 18,81%;
- 2) Існуючий проміжок зростання податкового навантаження є дуже незначним, тому доцільно підвищити верхню межу податкового навантаження, наприклад, до 22,0 %.

Обчислення третього коригувального коефіцієнта здійснювалось на основі наступних міркувань:

- 1) III коригувальний коефіцієнт встановлюється для проміжку доходів, що знаходяться в межах, що більше 17 мінімальних заробітних плат (з 20707,0 грн);
- 2) в цьому проміжку доходів існує максимальна база для нарахування ЄСВ і вона залишається постійною величиною;
- 3) податкове навантаження для нижньої межі розрахунку складає 22 %, верхнє – 30 %.

II модель:

Основні характеристики даної моделі (в т.ч. очікуваний позитивний соціально-економічний ефект від впровадження):

- збережено надання податкової соціальної пільги для низького рівня доходів;

- допомагає встановити зростання податкового навантаження з кожною додатковою гривнею доходу;
- коригувальний коефіцієнт вирівнює податкове навантаження таким чином, щоб воно зростало зі зростанням доходів, але мало певну визначену верхню межу;
- підвищення рівня життя населення з низькими доходами;
- зменшення податкового навантаження на доходи «середнього класу»;
- більше податкове навантаження лягає на осіб з більшими доходами, тобто досягається виконання принципу соціальної справедливості при перерозподілі багатства;
- максимальне податкове навантаження складає 30 %;
- максимальний рівень розрахункового доходу становить 65000,00 грн (максимальна межа нарахованого доходу, що буде застосовуватись для розрахунку встановлювалась виходячи з місячного доходу найвищої посади в країні – Президента України, станом на 01 січня 2016 року).

Умови та припущення, які застосовуються при побудові даної моделі:

- 1) діє ПСП в розмірі 50% мінімальної ЗП для нарахованого доходу, сума якого $\leq \text{ПМ} * 1,4$ та заокруглена до найближчих десяти гривень;
- 2) залишаються діючі ставки податку 15 % та 17 %;
- 3) для нарахованого доходу, сума якого дорівнює $\text{ПМ} * 1,4$ податкове навантаження складає 12,72 %, а для доходу $\text{ПМ} * 1,4 + 1$ – аж 18,06 %. З метою пропорційного зростання рівня податкового навантаження (після сплати ЄСВ та ПДФО) на розмір нарахованого доходу, встановлюється коригувальний коефіцієнт до ставки 15% (та/або 17 %). Його призначення – плавне зростання податкового навантаження на кожен додаткову гривню доходу.

III модель:

Основні характеристики даної моделі (в т.ч. очікуваний позитивний соціально-економічний ефект від впровадження):

- збережено надання податкової соціальної пільги для низького рівня доходів;
- податкове навантаження на доходи осіб «середнього класу» є стабільним і незмінним;
- коригувальний коефіцієнт ліквідує регресивне зростання податкового навантаження для доходів, вище середніх;
- більше податкове навантаження лягає на осіб з більшими доходами, тобто досягається виконання принципу соціальної справедливості при перерозподілі багатства;
- максимальне податкове навантаження складає 30 %;
- максимальний рівень розрахункового доходу становить 65000,00 грн (максимальна межа нарахованого доходу, що буде застосовуватись для розрахунку встановлювалась

виходячи з місячного доходу найвищої посади в країні – Президента України, станом на 01 січня 2016 року).

Умови та припущення, які застосовуються при побудові даної моделі:

- 1) діє ПСП в розмірі 50% МЗП для нарахованого доходу, сума якого $\leq$ ПМ*1,4 та заокруглена до найближчих десяти гривень;
- 2) залишаються діючі ставки податку 15 % та 17 %;
- 3) коригувальний коефіцієнт до ставки податку 15 % (та/або 17 %) встановлюється для проміжку доходів, що знаходяться в межах, що більше 17 мінімальних заробітних плат (з 20707,0 грн);
- 4) в цьому проміжку доходів існує максимальна база для нарахування ЄСВ і вона залишається постійною величиною;
- 5) податкове навантаження для нижньої межі застосування коригувального коефіцієнта складає 18,81 %, для верхньої межі – 30 %.

IV модель:

Основні характеристики даної моделі (в т.ч. очікуваний позитивний соціально-економічний ефект від впровадження):

- акцент податкового механізму перенесено з розміру доходу до оподаткування на розмір доходу після оподаткування;
- зроблено акцент на забезпеченні кожному громадянину рівних соціальних гарантій, тобто гарантованого отримання місячного чистого доходу на рівні прожиткового мінімуму для працездатної особи (що дає змогу переглянути розміри та кількість існуючих пільг в бік зменшення);
- для будь-якого платника податку на доходи фізичних осіб з бази оподаткування в розумінні Податкового кодексу України віднімається прожитковий мінімум для працездатної особи, що встановлений на 01 січня поточного бюджетного періоду;
- підвищення рівня життя населення з низькими доходами;
- зростання чисельності та формування стабільного «середнього класу»;
- поступове зростання податкового навантаження зі зростанням доходу;
- застосовується єдина ставка оподаткування 15 % для всіх категорій платників податку;
- більше податкове навантаження лягає на осіб з більшими доходами, тобто досягається виконання принципу соціальної справедливості при перерозподілі багатства;
- максимальне податкове навантаження складає 30 %;
- максимальний рівень розрахункового доходу становить 65000,00 грн (максимальна межа нарахованого доходу, що буде застосовуватись для розрахунку встановлювалась виходячи з місячного доходу найвищої посади в країні – Президента України, станом на 01 січня 2016 року).

Умови та припущення, які застосовуються при побудові даної моделі:

- 1) база оподаткування розраховується як величина сукупного місячного доходу за одним місцем роботи, зменшена на величину ЄСВ;
- 2) сукупна ставка ЄСВ для будь-якого розміру доходів складає 3,6 %;
- 3) база оподаткування зменшується на величину прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 01 січня поточного бюджетного періоду;
- 4) позитивна різниця між базою оподаткування та величиною прожиткового мінімуму для працездатних осіб підлягає оподаткуванню за єдиною ставкою – 15 %;
- 5) коригувальний коефіцієнт починає застосовуватись до ставки податку для проміжку доходів, що більше 17 мінімальних заробітних плат (з 20707,00 грн). Це пов'язано з тим, що в цьому проміжку доходів встановлюється постійна («заморожена») максимальна база для нарахування ЄСВ, яка, як показали дослідження регресивно впливає на сукупне податкове навантаження, що з точки зору соціальної справедливості та економічної доцільності є негативним явищем;
- 6) нижня межа для застосування коригувального коефіцієнта – 17,18 % податкового навантаження, верхня – 30 %.

V модель:

Основні характеристики даної моделі (в т.ч. очікуваний позитивний соціально-економічний ефект від впровадження):

- підвищення рівня життя населення з низькими доходами;
- зростання чисельності та формування стабільного «середнього класу»;
- поступове зростання податкового навантаження зі зростанням доходу;
- застосування єдиної ставки податку 15 % для всіх категорій платників податку;
- більше податкове навантаження лягає на осіб з більшими доходами, тобто досягається виконання принципу соціальної справедливості при перерозподілі багатства.
- максимальне податкове навантаження складає 30 %;
- максимальний рівень розрахункового доходу становить 65000,00 грн (максимальна межа нарахованого доходу, що буде застосовуватись для розрахунку встановлювалась виходячи з місячного доходу найвищої посади в країні – Президента України, станом на 01 січня 2016 року).

Умови та припущення, які застосовуються при побудові даної моделі:

- 1) щодо бази оподаткування – зберігаються всі правила, встановлені на той період Податковим кодексом України;
- 2) застосування єдиної ставки податку – 15 %;

3) коригувальний коефіцієнт до ставки 15 % застосовується до розміру нарахованого доходу, сума якого $> \text{ПМ} * 1,4$. Його призначення – плавне зростання податкового навантаження на кожну додаткову гривню доходу. Встановлено коригувальні коефіцієнти для двох діапазонів доходів:

- I коригувальний коефіцієнт встановлюється для проміжку доходів, що знаходяться в межах від суми, що $\geq \text{ПМ} * 1,4 + 1$ до розміру доходу, що дорівнює 10 МЗП (нижня межа податкового навантаження – 12,72 %, верхня – 18,06 %);
- II коригувальний коефіцієнт встановлюється для проміжку доходів, що знаходяться в межах від розміру доходу, що дорівнює 10 МЗП + 1 (нижня межа податкового навантаження – 18,06 %, верхня – 30 %).

VI модель:

Основні характеристики даної моделі (в т.ч. очікуваний позитивний соціально-економічний ефект від впровадження):

- застосування коригувального коефіцієнту забезпечує поступове зростання податкового навантаження з кожною додатковою гривнею доходу для діапазону доходу 2471,00 – 65000,00 грн;
- збереження діючого рівня соціального захисту для осіб з доходами, нижчими або рівними $\text{ПМ} * 1,4$;
- зростання чисельності та формування стабільного «середнього класу»;
- більше податкове навантаження лягає на осіб з більшими доходами, тобто досягається виконання принципу соціальної справедливості при перерозподілі багатства;
- максимальне податкового навантаження від сплати ПДФО складає 30 %;
- максимальний рівень розрахункового доходу становить 65000,00 грн.

Умови та припущення, які застосовуються при побудові даної моделі:

- 1) збереження ПСП в розмірі 50 % прожиткового мінімуму для нарахованого доходу, сума якого $\leq \text{ПМ} * 1,4$ та заокруглена до найближчих десяти гривень;
- 2) для нарахованого доходу, сума якого дорівнює $\text{ПМ} * 1,4$ податкове навантаження складає 12,00 %, а для доходу $\text{ПМ} * 1,4 + 1$ – аж 18,00 %. Отже, з метою плавного зростання рівня податкового навантаження (після сплати ЄСВ та ПДФО) на розмір нарахованого доходу, сума якого $> \text{ПМ} * 1,4$, встановлюється коригувальний коефіцієнт до ставки 18 %. Його призначення – плавне зростання податкового навантаження на кожну додаткову гривню доходу та плавний перехід податкового навантаження на доходи платника, які складають $\text{ПМ} * 1,4 + 1$ (тобто після втрати права на застосування ПСП).

Діапазон доходу – 2470,00 – 65000,00 грн.

VII модель:

Основні характеристики даної моделі (в т.ч. очікуваний позитивний соціально-економічний ефект від впровадження):

- зроблено акцент на забезпечені кожному громадянину рівних соціальних гарантій, тобто гарантованого отримання місячного чистого доходу на рівні прожиткового мінімуму для працездатної особи (що дає змогу переглянути розміри та кількість існуючих пільг в бік зменшення);
- для будь-якого платника податку на доходи фізичних осіб з бази оподаткування в розумінні Податкового кодексу України віднімається прожитковий мінімум для працездатної особи, що встановлений на 01 січня поточного бюджетного періоду;
- застосовується єдина ставка оподаткування 18 % для всіх категорій платників податку;
- застосування коригувального коефіцієнту допомагає встановити зростання податкового навантаження з кожною додатковою гривнею доходу (діапазон доходу – 1763,00 – 65000,00 грн.);
- зростання чисельності та формування стабільного «середнього класу»;
- більше податкове навантаження лягає на осіб з більшими доходами, тобто досягається виконання принципу соціальної справедливості при перерозподілі багатства;
- максимальне податкового навантаження від сплати ПДФО складає 30 %;
- максимальний рівень розрахункового доходу становить 65000,00 грн.

Умови та припущення, які застосовуються при побудові даної моделі:

- 1) базою оподаткування є розмір місячного доходу від заробітної плати, зменшений на суму прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 01 січня 2018 року;
- 2) ставка військового збору 1,5 % застосовується до бази оподаткування;
- 3) позитивна різниця між базою оподаткування та величиною прожиткового мінімуму для працездатних осіб підлягає оподаткуванню за єдиною ставкою – 18 %;
- 4) коригувальний коефіцієнт починає застосовуватись до основної ставки податку, починаючи з розміру доходу більше ПМ + 1 грн., тобто станом на 01.01.2018р. - з 1763,00 грн.

УКРАЇНА

Чернівецька обласна державна адміністрація
ДЕПАРТАМЕНТ ФІНАНСІВ

вул. М. Грушевського, 1, м. Чернівці, 58010, тел. / факс: (0372) 55 - 31 - 94, тел. 55 - 30 - 17,

E-mail: obl24@minfin.gov.ua Код ЄДРПОУ 02317304

27.12.2019 № 927

На № _____

від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів досліджень
дисертаційної роботи **Павлович Людмили Леонідівни**
на тему: «Державне регулювання оподаткування доходів населення в умовах
євроінтеграції»

Представлені на розгляд результати дисертаційного дослідження Павлович Л.Л. є актуальними в контексті реалізації Департаментом фінансів Чернівецької облдержадміністрації основних напрямів бюджетної політики на 2020 рік та носять науково-практичний характер.

Положення дисертаційного дослідження щодо моделювання впливу різних моделей оподаткування на доходи фізичних осіб від заробітної плати з метою прийняття ефективних управлінських рішень та зменшення податкового навантаження на соціально незахищені категорії населення використані при підготовці пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правового аспекту державного регулювання оподаткування доходів в контексті підвищення рівня легалізації зайнятості та заробітної плати, а також соціального захисту малозабезпечених верств населення регіону. Запропонований ефект від впровадження дозволить забезпечити підвищення рівня податкових надходжень до місцевих бюджетів області від даного виду податку та скоригувати фінансову спроможність територій в бік збільшення.

Довідку видано для пред'явлення Спеціалізованій вченій раді К 23.073.03 для захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Директор Департаменту фінансів
обласної державної адміністрації

Анжела ДЯКОВА

УКРАЇНА

Чернівецька обласна державна адміністрація

ДЕПАРТАМЕНТ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

вул. М. Грушевського, 1, м. Чернівці, 58010, тел./факс: (0372) 55-32-53, тел. 55-31-66
E-mail: drr@bukoda.gov.ua Код ЄДРПОУ 41601843

18.06.2020 № 04/1217 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів досліджень дисертаційної роботи

Павлович Людмили Леонідівни

на тему: «Державне регулювання оподаткування доходів населення в умовах євроінтеграції»

видана Павлович Л. Л. про те, що дисертаційна робота на тему «Державне регулювання оподаткування доходів населення в умовах євроінтеграції», присвячена дослідженню актуальної наукової проблеми.

Результати представленої роботи, які присвячено поглибленню теоретико-методичних положень та розробленню науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення елементів податкового механізму як складової державного регулювання доходів населення, порівняльному аналізу особливостей оподаткування доходів населення в Україні й країнах ЄС, проблематики регулятивної та фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб використано при розробленні Програми економічного і соціального розвитку Чернівецької області на 2020 рік, затвердженої рішенням тридцять п'ятої сесії Чернівецької обласної ради VII скликання від 18 грудня 2019 року за № 222-35/19.

Запропоновані в дисертаційному дослідженні стратегічні пріоритети реформування державного регулювання оподаткування доходів населення та напрями трансформації нормативно-правової складової податкового механізму враховані Департаментом регіонального розвитку Чернівецької обласної державної адміністрації в ході розроблення Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2027 року та є значущими з практичної точки зору в контексті активізації євроінтеграційних процесів, проведення реформи децентралізації та забезпечення соціально-економічного розвитку регіону.

Довідку видано для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду К 23.073.03 за місцем захисту Павлович Л. Л. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

**В.о. директора Департаменту
регіонального розвитку
обласної державної адміністрації**

В. Дунаєвський
Валентин ДУНАЄВСЬКИЙ

